د پښتو اشتقاقونه
او
ترکیبونه

موؤلف

صدیق الله رښتین

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم چاپ 1383 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پ تو ولن د خپرون لمبر (81)

دې کتاب په 1324 ک د
اقتصاد اوله درجه جایزه وؤې ده.

د پښتو
اشتقاقونه او ترکیبونه

لیکونکی:

صدیق الله "رښتین"

لومړی چاپ 1326 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم چاپ 1383 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې له خوا

پښتو ټولنه د خپلو خپرونو په سلسله کې د ښاغلي فاضل پښتون صديق الله خان رښتين دا ګټور او علمي اثر په ډېره مينه لوستونکو ته وړاندې کوي او ښاغلي رښتين ته پر تبريك ويلو برسېره د پښتو ژبې او پښتون قوم د نور زيات خدمت توفيق غواړي.

عبدالرؤف بېنوا
د پښتو ټولنې عمومي مدير

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه :

د کتاب نوم :-	د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه
لیکوال :-	لوی استاد پوهاند صدیق الله رشتین
مهتمم :-	پوهندوی ډاکټر زرغونه (د لوی استاد علامه پوهاند رشتین د څېړنو ادبي ټولنه)
چاپ او خپرونکی :-	د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز
کمپوز او ډیزائن :-	د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز فلیټ نمبر 314، دریم پوړ، ګل حاجي پلازه یونیورستي روډ پېښور
لومړی چاپ :-	1326 ل (پښتو ټولنه)
دویم چاپ :-	1383 ل، 2004م

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دي کتاب د مضمونونو فهرست

مخ	مضمون	شماره
الف	د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه (دویم چاپ)	1
بي	د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه	2
تي	اعتذاز	3
ثي	تقریظونه	4
1	لومړنۍ خبري	5
5	د ژبو رغونه	6
6	د کلماتو ډولونه	7
8	د کلمو لفظي قسمونه	8
9	د لغاتو معنوي قسمونه	9
12	د لغاتو او معنا ترمنځ مناسبت	10
15	د لغاتو لفظي تغیرونه	11
18	د کلماتو په جوړونه کښې د نومونو درجه	12
20	د کلماتو د جوړولو صورتونه او قسمونه	13
27	اشتقاق او ترکیب	14
29	د کلماتو په اشتقاق کښې ځیني قاعدې	15
31	د پښتو د کلماتو جوړونه	16
31	لومړۍ برخه - اشتقاقونه	17

(c) ketabton.com: The Digital Library

33	د نومونو اشتقاق او جوړونه	**18**
33	فاعلي او نسبتي لاحقې	**19**
44	ظرفي لاحقې	**20**
48	د ښارونو او ځايو د نومونو لاحقې	**21**
49	تصغيري لاحقې	**22**
52	د اسم صوت لاحقې	**23**
مخ	مضمون	شماره
53	مصدري لاحقې	**24**
60	د حاصل مصدر پسينه توري	**25**
65	د آلې د نوم لاحقې	**26**
66	د صفاتو جوړونه	**27**
68	د نسبتي صفاتو لاحقې	**28**
83	د فعلي صفاتو لاحقې	**29**
88	د مجردو وصفونو لاحقې	**30**
94	د افعالو اشتقاق	**31**
96	د افعالو د ا شتقاق پسينه او سرينه	**32**
99	دوهمه برخه – ترکيبونه	**33**
99	د سرينه علامو په واسطه د کلمو جوړونه	**34**
104	د مصدر او فعل جوړولو سابقې	**35**
105	له مستقلو الفاظو څخه د کلمو جوړونه	**36**
106	مرکب نومونه	**37**
106	غير فعلي نومونه	**38**
112	د فعلي نومونو ترکيب	**39**
114	مرکب حاصل مصدرونه	**40**
115	مرکب صفتونه	**41**

(c) ketabton.com: The Digital Library

42	مرکب فعلونه	118
43	حالیه افعال	118
44	ماضیه افعال	121
45	مرکب قیود او ادوات	124
46	مرکب عددونه او ضمیرونه	126
27	د الفاظو تکرار	127
28	د الفاظو تکرار د تاکید دپاره	127
29	د الفاظو تکرار د یوي معنا دپاره	129
شماره	مضمون	مخ
30	د کلماتو د ترکیب لفظي او معنوي حالتونه	130
31	د مؤلف نور آثار	136

یادونه : په دي کتاب کښي تقریباً ټولي (**217**) لاحقي او (**35**) سابقي راغلي دي. د نومونو لاحقي (**106**) او په دي ډول دي.
فاعلي او نسبتي **32**، ظرفي لاحقي **26**، تصغیري **14**، د اسم صوت **4**، مصدري- حاصل مصدر **24**، د اسم آلي **3**، د صفاتو لاحقي **104** او دا دي :
د نسبتي صفاتو لاحقي **70**، د فعلي صفاتو **9**، د مجردو اوصافو لاحقي **25**، د افعالو لاحقي **7** دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"د پښتو اشتقاقونه ا و ترکيبونه"

دويم ځل چاپ

پښتو اشتقاقونه او ترکيبونه د پښتو ژبې د زده کړې په برخه کې هغه علمي او غني اثر دی، چې ارواښاد پوهاند صديق الله رښتين ليکلی او د وخت د پښتو ټولنې د خپرونو په لړ کې په 1326 هـ.ش کال د کابل په عمومي مطبعه کې چاپ شويدی.

ځنګه، چې دغه ګټور اثر له يوې خوا د پښتو ژبې له مينه والو او څېړونکو سره د خپلې ملي ژبې په څېړنه او زده کولو کې زياته مرسته کولی شي او له بلې خوا دا کتاب ډېر پخوا چاپ شوی دی او اوس ناياب دی، نو له دې امله د پښتو ژبې او ادب د پوهنځيو محصلين او محققين له زياتو ستونزو سره مخامخ دي.

"د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز" د دغه مرکز د موسس او د پښتو او پښتونولۍ د خدمتګار محترم امام الدين ساپي په لارښوونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ګټور کتاب د ستر پښتون محمد ګل مومند بابا د څلويښتم تلين په وياړ، چې د نړيوال سيمينار په ترڅ کې د روان کال د اسد په (27) نېټه د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز لـه خوا لمانځل کېږي. د پوهنتون محصلينو، څېړونکو او مستشرقينو د استفادې لپاره خپروو.
مونږ دا خپل وياړ بولو، چې د لوی استاد پوهاند رښتين دغه ګټور علمي اثر پـه داسې وخت کې خپروو، چې د لوی پښتون مومند بابا د سيمينار د لمانځلو پـه درشل کې يو. هيله من يو، چې د دغه ستر پښتون او د پښتو د لوی خدمتګار د نړيوال سيمينار پـه مناسبت نور کتابونه هم خپاره او د دهٔ سپېڅلي روح ته يې ډالۍ کړو.

عبدالرووف "قتيل" خوږياڼی
د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز مشرکتونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه

دا ګټور او علمي اثر په ژبپوهنه کې د لغت پوهنې په برخه کې خورا ارزښت ناك اثر بلل کېږي، په خاصه توګه په پښتو ژبه کې لومړنی ابتکاري ژبنی اثر دی، چې د کورنیو او بهرنیو ختیځپوهانو، ژبپوهانو او څېړونکو پاملرنه یې ځانته رااړولې ده او د پښتو ژبې د لغاتو د جوړښت او رغاونې په باب یو قوي او معتبر ماخذ ګڼل کېږي.

معلومه خبره ده، چې د یوې ژبې د لغاتو پلټنه او څېړل او د هغې د جوړښتونو معنوي او لفظي ځانګړتیا او ښیګڼو رابرسېره کول ډېر کړاوون او ماغزه ویلي کول غواړي، خو سره د دې ټولو ستونزو، د دې کار تاداو ابښودل او په دې لاره کې لومړی ګام اخیستل د قدر او ستاینې وړ کار دی.

د دغه علمي کار په ارزښت هغه څوك پوهېږي، چې د دې لیارې له لوړو ژورو څخه خبر وي. د دې کتاب د اهمیت او ارزښت په برخه کې ډېرو ژبپوهانو، ادیبانو ځانګړې نظریې څرګندې کړې دي او د دې اثر علمي ارزښت یې ښودلی دی.

اروابناد پوهاند ډاکټر محمد رحیم الهام د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د ژبپوهنې غښتلی استاد، د اروابناد لوی استاد علامه پوهاند رشتین د دریم تلین په یاد غونډه کې د نوموړي د نورو آثارو د یادولو په ترڅ کې دغه اثر یو شهکار بللی او د بیا چاپولو سپارښتنه او ټینګار یې کړی و، ځکه دغه کتاب اوس نه پیدا کېږي، ولې چې دا کتاب ډېر پخوا لیکل شوی او اوه پنځوس کاله مخکې چاپ شوی و. چاپي نسخې یې نه میندل کېږي. د څېړونکو اړتیا ورته ډېره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلـه د يـادولو وړ خبـره دا ده، چـې (پښتـو اشـتقاقونه او ترکيبونـه) د کابل پوهنتـون د ژبـو او ادبيـاتو د پـوهنځي پښتـو څانګـه کـې د تعليمي نصاب په کريکولم کې شامل و يعنې د لغت پوهنې درسي کتاب و، چـې لـوی اسـتاد اروابنـاد پوهاند رشـتين پخپلـه د دغـه مـضمون تـدريس هـم کاوه.

بل اساسي ټکی چې دلته يې يادونه ضروري ده، هغه د نـوي عـصر د غوښتنـو او ايجـاداتو لـه بهيـر سـره سـم پـه ژبـه کـې هـم د نويـو لغـاتو (نيولوګيزمونو) اړتيا ده، چې په دې توګه دا کتاب لـه ښاغليو ليکوالـو او څېړونکو سره د پښتو ژبې د نويو لغاتو پـه جوړونـه رغاونـه او کارونـه کې د بنيادي ماخذ په توګه مرسته کوي.

څنګـه چـې اوس د دغـه علمـي اثر بيـا چاپېـدلو تـه اړتيـا ډېره ليدلـه کېږي، نو د لوی استاد علامه پوهاند رشتين د څېړنو ادبي ټولنې په دې موقع وغوښتل چې د اروابناد لوی استاد علامه پوهاند رشـتين د پـنځم تلين په مناسبت دغه قيمتي اثر بيا چاپ او پـه يـاد غونـډه کـې يـې مينـه والو ته ډالۍ کړي.

همدارنګه په دويم ځل چاپ کې د مينه والو او څېړونکـو د اسـتفادې له پاره د لوی استاد د نـورو نويـو آثـارو فهرسـت هـم پـه پـای کـې وړانـدې شوی دی.

د دې کتـاب د چـاپولو پـه پروسـه کـې "د سـاپي د پښتـو څېړنـو او پراختيا مرکز" د خپلې ملي پاليسۍ له مخې پوره پوره مرسته کړې ده او کتاب د دې مرکز په مالي لګښت چاپ شو.

پـه دې توګـه دوی تـه کـورودانی وايـو او پـه دغـه لاره کـې د لازيـاتو برياليتوبونو په هيله

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهندوی ډاکټر زرغونه – رشتین. زیور
د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي
د پښتو څانګې د ژبپوهنې استاده
1383 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعتذار

لکه څنګه چې هر یو کار په اول کښې نیمګړی او ناقص وي، زما دا کتاب به هم نیمګړتیا او تېرو تنو څخه خالي نه وي.
تول ژبنی او په تېره د کلماتو د راویستنې او نښلونې بحثونه زیاته پلټنه، څېړنه او پوره پوهه غواړي. زه په خپله بې وسۍ او کمزورۍ داده یم، او کوم شی چې زما دا بې وسي او کمزوري زیاتوي؛ هغه د پښتو ژبې اصلي نیمګړتیا او د کتابونو او آثارونشتوالی دی. مګر سره د دې، د دې کار لومړی تادو اېښوول او په دې برخه کښې ړومبی ګام اخیستل د ویاړنې او خوښۍ سبب بولم.
دا کتاب هر څه چې وي ښه وي که نا ښه، نیمګړی وی که پوره، لاکن، بیا هم کېدی شي چې د پښتو ژبې د اشتقاق او ترکیب په برخه کښی د نورو څلمیانو او پلټونکو د پاره یوه لاربښونه شي، او په ځینو وختو کښی ورځنې د شونتیې او لیت کار واخلي.
باور وکړئ چې په دې کتاب کښې ما دومره کړاو او زحمت ویستلی دی چې د سر ماغزه یې را له خوټکولي دي. د دې زیار او کړاو اندازه یوازې هغه چا ته معلومیدای شي، چې د دې لیارې له لوړو ژورو او کندو کپرو څخه خبر وي.
دا کتاب تقریباً زما د نهولسو کالو د پلټنو او څېړنې محصول دی چې نن د کتاب په شکل د پښتو مینانو ته وړاندې کیږي.
که څه هم اصل کتاب په 1324 کال کښې کښل شوی و ، مګر وروسته پکښې ان د چاپېدو تر وخته پورې نور معلومات زیات شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د دې هم امید لرم چې پښتانه پوهان به زما تېروتنو ته په ښې سترګه وګوري او د خپلې پوهې په مرسته به زماخطا وې سمې کاندي.
په دې کتاب کښې چې له کوم ځایه اخیستنه شوې ده په دننه کتاب کښې ځای په ځای حواله ورکړ شوې ده، له دې کبله مو ماخذونه جلا ونه ښودل.

صدیق الله رشتین
د مطبوعاتو په ریاست کښې
د نشریاتو د لومړۍ څانګې مدیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظونه

دا کتاب چې ځينو پښتنو پوهانو د جايزې د ټاکلو په وخت کښې ليدلی و. نو خپلی نظر يې په وروسته ډول ښکاره کړي دي. مونږ دا تقريظونه خالي د دې د پاره خپروو چې دا را ته يو نوی شی ښکاري او په حقيقت کښې د يو نوې ور پرانيتنه ده:

1- دا کتاب ما وليد ، د مؤلف زحمت د قدر وړدی. په دې سلسله کښې يې ښه او کافي معلومات ټول کړي او په يو ښه ترتيب يې تدوين کړي دي. البته چې په جزئياتو کښې مې زيات غورو نکړی شو چې صحت او نه صحت يې پوره معلوم شي.

(شمس الدين مجروح)

2- دا کتاب د پښتو په ګرامري مسايلو بحث کوي او د ژبې په باب کښې ښه مفيد معلومات لري. کتاب مفيد او د چاپولو وړ دی، که څه هم ځينی مسايل به يې اتفاقي نه وي او هر څوك به پکښې بېله رايه ولري مګر دا د ښاغلي موءلف ګناه نه ده بلکې د موضوع اقتضا ده چې د يوې ژبې ګرامر ليکل په لومړيو مرحلو کښې همدغسې وي او تقريباً ظنی بلل کيږي.

د پښتو په ګرامري حصه کښې ښاغلي رشتين ډېره موده غور او فکر کړی دی او په دې باب کښې دښه صلاحيت خاوند دی.

)

ګ

ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

پ
ا
چ
ا

ا
ل
ف
ت
)
.

3- د پښتو اشتقاقونو کتاب مې ولید، یو ښه کتاب دی. د ښاغلي رشتین د څو کالو د تتبع او پلټنې نتیجه ده چې په دې لار کښې یې کړی دی.

(عبدالروؤف بېنوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنۍ خبرې

کله چې د قدرت اراده په دې وشي چې یو قام ویښ او د لوړتیا په لارو روان کاندي نو ړومبی په هغو کښې د بیدارۍ یو غیر شعوري حرکت پیدا کړي چې دا حرکت وروسته بیا قوي او مخ په زیاتېدو شي.

د یو قام د ویښېدو مثال هم لکه د یو ویده سړي دی چې لومړی پکښې لږ لږ حرکت پیدا شي او بیا وروسته پوره بیدار او ویښ شي.

مګر د یو قام بیداري او ویښتوب هله قوي او پوخ وي چې پر ادبي بیدارۍ باندې بناوي– ادبي نهضت او ویښتوب د ټولو نهضتونو تادو او اساس دی – دا نهضت داسې مثال لري لکه د روح چې په یو کالبوت کښې وپوکلی شي او هغه ته نوی ژوند ورکاندي. هر ملت او هره جامعه چې بیداریږي نو لومړی پکښې د ادب او ژبې نهضت را پیدا کیږي.

که چېرې دغه نهضت یې قوي او په صحیحو اصولو وي نو نورې سیاسي او اجتماعي بیدارۍ یې هم په برخه کیږي او که نه – نو دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرکت او بیداري بیا په خوب او چوپتیا بدلیږي. دغه د ادبي نهضت دورې ته د ویښتوب او رنساس دوره وایي.

دا دوره په هر چا راځي او هر څوك ترېنه ګټه اخستلای شي، مګر هله چې بیدار او ویښ وي او د ژوندانه په ډګر کښې په همت، مړانه، عزم او اراده پېښي او لاس وخوځوي. د یورپ دا موجوده ترقۍ او لویې کامیابۍ لکه چې ګورو د "رنساس" د دورې له وخته شروع شوې دي. د دغې دورې لومړی تادو او اساس هم ادبي نهضت او بیداري وه. ولې تر څو چې د یو قام ادب نوی او ژوندی نشي نو تر هغې پورې په هغه قام کښې نوی روح را پیدا کېدل ګران او مشکل دی. دلته زه د نورو قامونو د بیدارۍ تاریخ نه بیا نوم بلکې غواړم چې د پښتنو بیدارۍ ته څه نه څه اشاره وکړم.

دا معلومه ده چې پښتانه له ډېر پخوا څخه د بیدارۍ په لارو روان شوي دي او له قدیم څخه یې په مرکزي آسیا کښې د خپلې پادشاهۍ "واکمنۍ" توري او حکومت نامه ځرګنده ساتلې ده، زما نه به هیڅکله د غیاث الدین غوري، شهاب الدین غوري، سلطان بهلول لودي، شیر شاه سوري، حاجي میرویس، احمد شاه بابا، تیمور شاه او داسې نورو پښتنو بادشاهانو نومونه او کار نامې هېرې نکړای شي، مګر دومره خبره ده چې د دې سیاسي بیدار یو په نسبت یې ادبي بیداري کمزورې وه، یعنی څومره چې لاژم وو په هغه اندازه یې دې خواته فکر نه دی راګرځولی، همدا وجه ده چې کله نا کله یې په سیاسي ژوندون کښې هم کمزوري راغلي ده او د واکمنۍ واګې ترې د نورو لاس ته ورغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې د مخه مو وویل د ژبې او ادب بیداري د هر قام د لوړتیا د پاره یو ضروري او لازمي رکن ګڼل کیږي. دا منو چې د پخوانو سوریانو او بیا د غوریانو پښتنو په وخت کښې لږو ډېر ادبي نهضت پیدا شوی وُ. او بیا وروسته د هوتکو او سدو زو د پاچاهانو په عصر کښې هم د پښتو د ژوندانه رڼا موجوده وه مګر خبره دا ده چې دا رڼا په قوي او پرله پسې صورت هیڅکله نه ده پاته شوې؛ نو ځکه تر اوسه د پښتنو په علمي او ادبي خوا کښې ډېرې نیمګړتیاوې موجودې وې.

مګر له ښه مرغه چې دغه نیمګړتیاوې هم اوس پوره کیدونکي دي ځکه چې له څو کالو څخه په پښتنو کښې یو قوي علمي او ادبي نهضت پیدا شوی دی. د دې ادبي نهضت تاریخ غالباً له (1300هـ) را په دې خوا دی مګر زیات قوت یې د (1350هـ) نه وروسته موندلی دی. په دې وخت کښې د افغانستان یو تدبیري او پوه پاچا اعلیحضرت محمد نادر شاه دغې نیمګړې تیا ته متوجه شو او د پښتو ژبې د ژوندانه او نوي نهضت تیرې یې کیښوده چې دغه نهضت تر اوسه پورې په ښه صورت جاري او روان دی.

دا ښکاره ده چې د ژبې او ادب لوړتیا د یو قام او ملت په لوړوالي کښې پوره تاثیر او اغیزه لري او د یو ملت د سیاسي ژوند د پاره علمي او ادبي ژوند هم حتمي او لازمي شی دی. د ژبې ژوند او لوړتیا دا ده چې هغه ژبه یوه علمي او ادبي ژبه شي، په ټولو خلکو کښې عاموالی پیدا کړي او د خپل قام ټول احتیاجات پوره کاندي. اکثرا پوهان وایي چې د ژبې یووالی او لوړتیا د ملت د لوړتیا او یووالي د پاره یوه لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسیله ده. نو څوک چې د ملت د لوړوالي او درناوي آرزو من وي، باید چې د خپلې ژبې د لوړتیا او ترقۍ په لار کښې هم پوره زیار وباسي او خپله ژبه د هر قسم مطالبو د ځایېدلو او بیا نولو د پاره تیاره او لایقه کاندي.

دا یقینی ده چې د چا ژبه ناقصه او نیمګړې وي هغه له علم څخه هم فایده نشي اخستلای او نه هغه په خپله ژبه کښې علمي موضوعات بیانولای شي ځکه چې الفاظ او عبارات د معانیو او مطالبو لوښی او ظرفونه دي. لومړی باید لوښی وسیع اوارت کړای شي او وروسته پکښې بیا یو شی واچولی شي. دا وجه ده چې زه د پښتو ژبې د خدمت په لار کښې د پښتو ګرامري، لغوي، اشتقاقي او داسې نور خدمتونه وړاندې بولم او همیشه غواړم چې په دې برخه کښې یو څه خدمت وکړم.

له دې نه مخکښې مې هم په دې لړۍ کښې ځینی ګرامري کتابونه او نور لیکلي دي او اوس غواړم چې د پښتو د اشتقاقاتو او ترکیباتو په باره کښې یو څه ولیکم خو لومړی غواړم چې د ژبو عمومي تشکیل او رغاونې په خو او شا کښې لږو ډېرو غږېږم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبو رغونه

د ژبو پوهان د يوې ژبې د تشکيل، ساختمان او رغاونې د معلومولو او ښودلو د پاره د دې وروسته شيانو څېړنه ضرور بولي:

1- هغه آوازونه چې الفاظ او کلمات ور څخه جوړ شوی وي چې هغه بيا پر اصلي او امدادي آوازونو وېشل کيږي، اصلي آوازونو ته په پښتو کښې "بی غږه توري" او امدادي آوازونو ته "غږيز توري" وايو. اصلي توري په پښتو کښې دا دي: (ب، پ، ت، ټ، ج، چ، خ، ځ[1]، څ، د، ډ، ر، ړ، ز، ژ، ږ، س، ش، ښ، غ، ك، ګ، ل، م، ن، ڼ).

او امدادي توري دادي : (ا، و، ه، ی) نو په دغه حساب د پښتو ټول مفرد آوازونه (**30**) دي، په بل عبارت د پښتو الفبا له (**30**) تورو څخه مرکبه ده او د پښتو ټول الفاظ او کلمات هم له دغو غږونو او تورو څخه جوړ شوي دي.

2- هغه شکلونه دي چې دغه آوازونه په ليك کښی وښيي، يعنی د تورو او غږونو تحريري اشکال لکه چې وړاندې مو وليکل.

3- د مخصوصو اصولو لاندې د حروفو تبديل او تغير.

---

(1) **د دې توري آواز پخوانی او نسبت (ز) ته ثقيل دی، ليکن دا شکل نوی پيدا شوی دی. پخوا (ځ) وء د (خ) په صورت هم ليکل شوی دی. مـ ـر دا موجوده شکل غوره او بی التباسه دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د کلمو او الفاظو تشکیل او جوړول.

په مجمل طور سره د يوې ژبې د رغاونې او تشکيل په بحث کښې غتې، غټې ټکي دغه وو چې بيان شول، مګر د جزئياتو په لحاظ د دې بحث لمن ډېره اوږده او لويه ده. مونږ په دې کتاب کښې غواړو چې په (**4**) ماده يعنې د پښتو ژبې د کلماتو په تشکيل کښې څېړنه وکړو، ځکه چې همدا برخه يې مهمه او ضروري ده. لکه چې ښکاره او ثابته ده په هره ژبه کښې له مفردو آوازونو څخه کلمات جوړېږي او د کلماتو له يو ځای کولو او ترکيب څخه عبارات او جملې لاس ته راځي. جملې او عبارتونه د يو بل د پوهولو راپوهولو ذريعه او وسيله ده چې په دې واسطه خلك يو بل ته خپل فکرونه او مقصدونه ښکاره کوي. دغه جملې او عبارات كه چېرى په تلفظ او وينا كښې استعمال شي تقريري ژبه او كه چېرې وليكل شي تحريري ژبه بلل كيږي. مقصد دا دی چې ژبه د عباراتو او جملو د استعمال نوم دی او عبارات او جملې د کلمو او الفاظو له ترکيب څخه جوړېږي نو په دې لحاظ د کلماتو د جوړښت او پېژندنې بحث د ژبې په بحثونو کښې يو ضروري او حتمي بحث دی.

د کلماتو ډولونه

هغه لفظ چې د يوې معنا د ښکاره کولو د پاره له خولې څخه وځي کلمه بلل کيږي چې په پښتو کښې ورته "ويی" وايو. مونږ د يو بل د پوهولو را پوهولو او مطلب ښکاره کولو د پاره د کلمو او الفاظو له يو ځای کولو څخه کار اخلو نو ځکه زمونږ په خبرو او جملو کښې ډېرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمې استعمالیږي، دغو کلمو ته د ګرامر په اصطلاح د کلام اجزاء یا د کلمو قسمونه وایي. په پښتو کښې د کلمو قسمونه دا دي:

اسم – ضمیر – صفت – فعل- قیود – ادات

1- اسم هغه کلمه ده چې پر یوه پوره او ځانله معنا دلالت کوي او زمانه ترې نه معلومیږي. په بل عبارت اسم هغه کلمه ده چې د یو شي، یا یو کیفیت نوم وي لکه سړی، لرګی، وېره او داسې نور.

2- ضمیر: هغه کلمه چې د اسم په عوض استعمالیږي ضمیر باله شي لکه "زه، ته، دی" او داسې نور مثلاً په دي جمله کښې (دی راغی) " دی" د سلیم پر ځای استعمال شوی دی.

3- صفت : صفت هغې کلمې ته وایي چې د یو اسم حالت او څه رنګوالی بیانوي. په بل عبارت د یو ذات پر یو وصف باندي دلالت کوي لکه "تور، پوه" چې په دي جملو کښې (دا تور قلم زما دی- سلیم پوه سړی دی_ د قلم او سړی یو حالت او وصف بیانوي.

4- فعل: فعل هغه کلمه ده چې پر یوه کار او کړو دلالت کوي او زمانه او وخت ترې هم معلومیږي لکه (ځي، ځي به، ولاړ) اوله کلمه په موجوده زمانه او دوهمه کلمه په آینده زمانه دریمه کلمه په تېره زمانه کښې د تللو په فعل دلالت کوي.

5- قید: هغه کلمه چې دا سم، فعل او صفت سره د معنا د مقیدولو د پاره استعمالیږي قید بلل کیږي. لکه چې په دي جملو کښې (نا څاپه راغی – بیا ژر ولاړ) " ناڅاپه او ژر" د فعل قیود دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

6- ادات : هغې کلمې ته وايي چې ځانله پوره معنا نه لري مګر د نومو او افعالو سره يوه معنا ورکوي لکه "له، ته" چې په دې جملو کښې يې " زه کور ته ځم – سليم له کوره راغی" د ارتباط معنا ورکړې ده.

دا شپږ واړه قسمونه بيا په خپل منځ کښې هم د معنا او هم د لفظ په لحاظ نور نور اقسام لري چې د ټولو بيان د دې ځای کار نه دی، خالي ځينې قسمونه يې چې زموږ د ورروسته بحث سره، ارتباط لري په لنډ ډول بيانيږي.

د کلمو لفظي قسمونه

ټولې کلمې د لفظ او ظاهر په لحاظ اول پر بسيطو او مرکبو او بيا پر جامدو او مشتقو کلمو وېشل کيږي او په دې ورروسته ډول دي:

1- بسيطې کلمې هغه دي چې له يوه جز څخه زيات اجزا نه لري لکه (لرګی – زه – پوه – وليد – ژر – له) او داسې نور.

2- مرکبې کلمې. هغو ته وايي چې دوه ياله دوو څخه زيات مستقل اجزا لري لکه (کتمل – سر تور- وليدلی شو- ژر تر ژره) او داسې نور.

3- جامدې کلمې هغه دي چې له بلې کلمې څخه نه وي راوتلی يعنی د اشتقاق [1] عمل پرې نه وي جاري شوی لکه په عربی کښی (شجر،

---

(1) **د صرف کتابونه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

رجل، حجر) او په پښتو کښې (ونه، تيږه) يا داسې نورې کلمې. ځينو کسانو د جامدو کلمو تعريف داسې کړی دی :[2] چې نه په خپله کوم ماخذ لري اونه د نورو کلمو د پاره ماٴخذوي. د دې تعريف له مخه په پښتو کښې جامدې کلمې لږې دي.

4- مشتقې کلمې هغو ته وايي چې له يوې بلې کلمې څخه جوړې شوې او راوتلې وي لکه (زړه ور – زړه ورتيا ، زړه وري) چې له زړه، څخه مشتقې شوې دي.

او په عربي کښې (سما، دنيا) چې له (سمو = علو) او (دو = قرب) څخه ماء خوذې او مشتقې دي. د پښتو په ټولو اقسامو کښې مرکبې او بسيطې کلمې شته چې وروسته به په خپل خپل ځای بيان کړی شي. دا رنګك مشتقې کلمې هم په پښتو کښې ډېرې دي ځکه چې افعال خو ټول مشتقې ګڼل کيږي او په صفاتو او اسماو کښې هم مشتق کلمات زيات دي او جامدې کلمې هم په پښتو کښې موجودې دي.

د لغاتو معنوي قسمونه

لغت هغه کلمه ده چې د يوې معنا د پاره وضع شوی وي او درستو خلکو پرې اتفاق کړی وي، نو په دې لحاظ لغت او اصطلاح سره فرق

---

(2) **مخزن القواعد فارسی**

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري ځکه چې اصطلاح هغه ده چې يوې خاصې ډلې پرې اتفاق کړی وي.
کوم لغات چې په پښتو کښې استعماليږي هغه د معنا په لحاظ دا وروسته قسمونه لري:

الف – <u>اصلي لغتونه</u> : هغه دي چې د ژبې واضعانو ايښی وي او له کومې بلې ژبې څخه نه وي راغلی. د پښتو اکثر لغات له دې قسم څخه دي او د پښتو خپل اصلي مال ګڼل کيږي، دا لغتونه هم بيا په خپل منځ کښې نور ډېر قسمونه لري او هغه دا دي:

1- مشترك : هغه لغت دی چې لـه يوې معنا څخه زياتې معنا ګانې ولري لکه (ډنګر) چې هم خوار او هم څاروي ته وايي. يا (کټی) چې هـم د ميښې د بچي او هم د موټو دوښو په معنا دی. په دې ډول (لـور = طرفـه، داس) (کوټه = خانه ، ناچل) هم مشترك نومونه دي. مګر مـشترك لغـات په پښتو کښې نسبت نورو ژبو ته کم دي.

2- مترادف : هغو لغاتو ته وايي چې تقريباً معنا يې يوه وي، يعنی دوه يا له دوو څخه زيات لغات چې په يوه معنا راشي مترادف لغات بلل کيږي. لکه (تندی، وچولی، ټنده) چې دا درې واړه د پيشاني په معنا دي. يا (ليو، اخير) چې دواړه د کاګل معناورکوي يا (باړخو، اننګی) په دې ډول نور مثالونه هم په پښتو کښې ډېر دي. [1]

3- مصنوعي : (جوړ شوي) هغه لغات دي چې له پخوا څخه په ژبه کښې نه وي او وروسته د ضرورت له مخه جوړ شوی وي. مثلاً اور ګاډی

---

(1) **ينی خلك له مرادفو لغاتو خه منکر دي او وايي چ هر لغت يوه مخصوصه باريکي لري چ له بل خه ي جلا کوي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ریل)، الوتکه (طیاره)، اوبتله (تحت البحری)، ډوب ماکو (تارپیډو)، ټپټپی (موټر سایکل)، جولاګاډی (بایسکل)

په مصنوعي نوموکښې د ادیبانو او عوامو وضع یو برابره ده او دواړو ته اهمیت ورکول کیږي مګر هله چې د ټولو اتفاق پرې راشي.

ب – مستعار لغتونه: مستعار لغتونه هغه دي چې له بلې ژبې څخه را داخل شوی وي. مستعار لغتونه په پښتو کښې هم شته، او له دې قسم لغاتو څخه یوه ژبه هم نشي خلاصېدی. د قومونو تر منځ ارتباط، تګ وراتګ تجارتي او نور نزدېوالی د مستعارو لغاتو د راتلو سبب او دلیل دی.

مستعار لغتونه بیا په خپل منځ کښې ځینی قسمونه لري چې دا دي وروسته ښودل کیږي:

1- دخیل: هغه لغات دي چې بې له څه معنوي او لفظي تغیر څخه په یوه ژبه کښې له بلې ژبې څخه را ننوتی وي. یعنی هغه بېګانه الفاظ چې بې له لفظي او معنوي تغیر څخه په یوه ژبه کښې را داخل شي؛ د خیل لغات بلل کیږي لکه (صابون، تنور، ظلم، صبر) چې له عربی څخه په پښتو کښې را داخل شوي دي. یا مثلاً (پنسل، کوټ) چې له انګریزی څخه پښتو ته راغلي دي. په دې ډول نور هم ډېر مثالونه شته.

2- مفغن: هغه لغات دي چې سره له تغیره په پښتو کښې را داخل شوی وي دا بیا په درې قسمه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول هغه دي چې کوم لفظي تغير پکښې نه وي راغلی بلکې يوازې معنا يې بدله شوی وي لکه (عنوان) چې په عربۍ کښې (سر ليك) ته وايی او په پښتو کښې د تکبر او لويۍ په معنا دی. مثلاً وايي ((فلانی په څه عنوان روان دی)).

دا رنګ (کسر، منت) چې په عربۍ کښې د ماتولو او احسان او په پښتو کښې د عيب او زجر معنا ورکوي. دې قسم ته معنوي مغفن وايي.

دوهم هغه دي چې په معنا کښې يې تغير نه وي راغلی مګر په لفظ کښې يې بدلون راغلی او شکل يې اوښتی وي لکه (سبا، ميرات، اودس، ښار) چې له (صباح، ميراث، آبدست، شهر) څخه مغفن شوي دي . دې قسم ته لفظي مغفن ويل کيږي.

دريم قسم مغفن هغه ته وايي چې هم يې په معنا او هم يې په لفظ کښې تغير او بدلون پيښ شوی وي لکه (اورته) چې د عربۍ له (عورت) څخه مغفن شوی دی. په عربۍ کښې عورت هغه اندامونه وايي چې ستريې لازم وي، مګر په پښتو کښې (اورته) نکاح ښکلی ښځې ته وايي.

دې قسم ته لفظي او معنوي مغفن ويل کيږي[1] مګر دا قسم مغفنات په پښتو کښې ډېر کم او لږ دي.

دغه تغير او تبديل چې په مغفنو کلمو کښې راځي دا نو بيا ډېر صورتونه لري لکه تقديم او تاخير، تبديل، زياتوالی، کموالی او داسې نور چې د ټولو بيان اوس دلته نشو کولای.

---

(1) سپيو لی ږ تو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- مختلط لغتونه: دريم قسم لغات چې په يوه ژبه کښې استعماليږي هغه مختلط لغتونه دي. مختلط لغتونه هغو ته وايي چې په هغو کښې د بلې ژبې يو مستعار جزء هم وي يعنی يو عاريتي عنصر هم ولري که څه هم ټول لغت پردی او دبلې ژبې نه وي لکه (قارجن، کبر جن، دولت من) چې په دې کلمو کښې (قار، کبر، دولت) مستعار الفاظ دي.

دا رنګک (صبرول، قهرول) هم دغه ډول کلمې دي. په دې قسم نور هم ډېر مثالونه په پښتو کښې شته.

تبصره : دا ټول انواع او اقسام چې بيان شول د يوې ژبې د تشکيل اجزا ګڼل کيږي او درست په ژبه کښی د استعمال اوويلو حق لري. له دې کبله ښايي چې دغسې لغات ټول د پښتو مال وبولو او په بد نظر ورته ونه ګورو.

د لغاتو او معنا ترمنځ مناسبت

د لفظ او معنا تر منځ مناسبت په حقيقت کښې يو ښه شی دی. او بايد چې د هرې کلمې له خپلې معنا سره يو تناسب موجود وي. د لفظ او معنا تر منځ ارتباط د لغت د پوهېدو سره هم ډېر کومك کوي. کوم وخت چې سړي ته د يو لغت اصل او نيله معلومه شي او په معنوي مناسبت يې پوه شي نو هغه لغت د سړي زړه ته پوره لويږي او په ذهن کښې يې ښه ځای نيسي. يو وخت چې ما په پښتو کښې د "ترله" نوم واوريد نو ښه پرې نه پوهېدم او نا آشنا را ته ايسېده، بيا مې يوه ورځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر شو چې دا خو (د تره لور) مخففه کلمه ده نو پس له هغه را باندې خوږ ولګيد او زړه ته مې پرېووت.

د لغت او معنا تر منځ مناسبت پيدا کول يو عجيبه خوند او کيف لري او دا خوند هغه چا ته معلومېږي چې د لغاتو په څېړنه او څېله معلومولو کښې پلټنه کوي. مثلاً کوم وخت چې سړي ته معلومه شي چې د " کسل" مصدر له (کسی = مردمك) او د نغوړل مصدر له (غوړ) څخه اخيستل شوی دی نو بې له شکه پرې قانع کيږي او خوږ او ښه ورته برېښي. همدا وجه ده چې د لغاتو تحقيق او د هغو څيله او اصل معلومول د ژبې په بحثونو کښې يو خوږ او مهم فن ګرځېدلی دی. اوس ګورو چې د دې مناسبت مراعات تر کومې اندازې په ژبو کښې شوی دی.

لکه چې ښکاره ده د دې اصل مراعات له سامې ژبو څخه په آريايي ژبو کښې زيات ليدل کيږي ځکه چې په آريايي ژبو کښې مشتقات او مرکبات ډېر دي او په دې قسم لغاتو کښې ضرور تناسب او نزديوالی موجود وي. په عربی کښې هم دداسی مناسبتونو مثالونه پيدا کيږي. مثلاً د عربی په (سماء) کښې چې د آسمان په معنا يو بسيط لغت دی مناسبت موجود دی، ولی چې (سماء) له سر نه هر پورته شي ته وايي او آسمان هم له سر نه پورته او جګ دی. دا رنګ د دغې مادې فعل هم د پورته والي په معنا مستعمل دی لکه :

(سما سمواً ای ارتفع) – په پښتو کښی هم د دغه مناسبت په وجه آسمان ته "هسك" ويل شوی دی ځکه چې (هسك) جګ او پورته شي ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي. سربېره پر دې لکه چې ګورو په پښتو ژبه کښې د دغه اصل مراعات تر ډېرې اندازې شته مثلاً دا نومونه: (چوغکه، چنچڼه، ټيغکه، ټك ټکی (شيطانك آسيا)، بغبغی (هارن) يو معنوي مناسبت لري او چې څوك يې واوري نو ضرور ورته معلومېږي چې دا نومونه له طبعي او اصلي آوازونو څخه جوړ شوي دي. ولې چې دغه شيان هر يو دغسې آوازونه باسی. مثلاً چوغکه " چغ چغ" ټکټکی " ټك ټك" او بغبغی " بغبغ" ټيغکه "ټغ ټغ" کوي.

لاکن په بسيطو لغاتو کښې بې تناسبه لغات هم پيدا کيدی شي چې مناسبت يې چاته معلوم شوی نه وي. دا نقص تقريباً د دنيا په هره ژبه کښې شته. د مثال په ډول په عربی ژبه کښې د (شجر) لفظ د خپلې معنا سره څه مناسبت نه لري يا په فارسی ژبه کښې (درخت ، چوب) او داسې نور له دې کبله عرب وايي چې اسما معلول په علت نه دي. د فرهنګ نظام مؤلف ليکي:[1] چې په سنسکريت ژبه کښې چې يوه ډېره علمي ژبه ده هم دا نقص موجود دی او د لفظ او معنا تر منځ د تناسب رعايت پکښې نه دی شوی[2]. مګر دا احتمال هم شته چې هر لفظ دې په ابتدا کښې د يو تناسب له مخه اينښودل شوی وي خو وروسته به يې د زماني په تېريدو هغه مناسبت له منځه وتلی وي او اوس به پرې سړی ښه نه پوهيږي. په دغسې لغاتو کښې وضع معتبره ده او څنګه چې پخوانو واضعينو اينښی دی، هغسې به يې مونږ هم استعمالوو، که څه هم په مناسبت يې پوه

---

(1) فرهنګ نظام 3 جلد

(2) اغلی مير سيد قاسم خان وايی چې دا خبره صحيح نه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشو. دا هم يقين دی چې د پښتو ډېر بسيط لغات د خپلې معنا سره مناسبت لري او مونږته يې هم دغه تناسب او ارتباط معلوميدای شي. لکه: تله (ترازو) هغه آله ده چې تول پرې کيږي. يا مخو که (نول) چې د يو شي مخې ته وتلې وی او داسې نور. نور وريسې د فقه اللغی کار دی چې ټول لغات سرې وڅيړي او ډېر مثالونه پيدا کړي.

زمونږ دلته يوه لنډه اشاره غرض وه او بس.

له دې بيان څخه زمونږ مقصد دا دی چې بايد د پښتو په نويو لغاتو کښې تروسه پورې د مناسبت خيال وساتل شي او ښايي چې په آينده کښې مونږ په دې اساس د پښتو نوي لغات وټاکو. هر وخت ځانله احتياجات او ضروريات لري، ژبه هم د دغسې اجتماعي او نورو ضرورياتو له مخه پوره کيږي. مونږ دې ته اړيو چې پس له دې ډېر علمي نومونه او اصطلاحات وضع کړو او د ژبې له اصلي ريشو او د الفاظو جوړ ولو له اصولو څخه کار واخلو. دا کار به په دوه ډوله کيږي. يو دا چې مونږ د نوي معنا او لفظ تر منځ د مناسبت خيال وساتو او بل دا چې د پښتو کلماتو او الفاظو د جوړولو او تشکيل اصول وپېژنو چې زمونږ د بحث اصلي موضوع هم دا شی دی. نو په دې صورت کيدای شي چې زمونږ نوي نومونه او علمي اصطلاحات څه قدر معقول خوند ور او په زړه پورې راشي او که نه نو هسې بې فايدې خوارې به وي.

د لغاتو لفظي تغيرونه

د کلماتو لفظي تغيرونه او اوښتنې په هره ژبه کښې يو طبعي او ضروري شی دی. دغه کلمې چې په خبرو اترو کښی استعماليږي ضرور

(c) ketabton.com: The Digital Library

پکښې د ځايو د اختلاف او د زماني د تېرېدو په وجه ځينی تغيرونه او تبديلونه پيښيږي [1] دا تغيرونه په خپل منځ کښی زيات صورتونه لري – مگر څومره چې تراوسه په پښتو کښی مونږ ته معلوم شوي دي هغه وروسته په لنډ صورت ښوول کيږي:

1- زياتوالی : د يو حرف يا زياتو حروفو په زياتوالي سره د يوې کلمې صورت بدليږي او دي ته تغير او شکل بدلېدنه وايي. لکه :

د خندل له مصدر څخه (خاندي) چې په اصلي ماده کښی يې الف زيات شوی دی. يا کرهنه چې د کرل له مصدر څخه ماخوذ او (ه) پکښې زياتي ښکاري. په يوه کلمه کښی د يوه حرف زياتوالی يا له ماخذ او ياله نورو مشتقاتو څخه معلوميږي. په نومونو کښې د زياتوالي مثال لکه غوږۍ چې د (غوږ) څخه د (ۍ) په زياتوالي جوړه شوي ده.

2- حذف او تخفيف : د حذف او تخفيف په واسطه هم ديوې کلمې شکل بدليږي او بل لغت ترې جوړيږي. لکه د ښنتل له مصدر څخه (ښنيلي) چې (ت) يې لويدلي او حذف شوي ده. دارنگ ممکنه ده چې (غږ) له غوږ څخه د واو په حذف اخستل شوی وي.

---

(1) **د عربی صرف او نحو په کتابو ک ی د تغير او تصريف اقسام دا وروسته ـودل شوي دي: 1. زياتوالی 2. حذف 3. ابدال 4. د حرف نقلول 5. د حرکت نقلول 6. د يو حرف ساکنول 7. د يو حرکت بدلول. د عربی کلماتو اعلالونه او تغيرونه هم د دغو صورتو له مخه کيإي. مثلاً په (قايل، قل، قال، يقول) ک ی چ له (قول) خه شتقاق شوی دی ب له حرفی نقل خه نور ول تغيرونه راغلي دي او د حرفي نقل مثال (ايس) دی چ اصل ي (يئس) دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله حذف او تخفیف په یوه کلمه کښې راځي او په معنا کښې څه توپیر نه راولي لکه : پوزه، پزه– وویل، ووې.

3- ابدال: د یو حرف اوړېدل هم په بل حرف باندې په یوه کلمه کښې تغیر پیښوي چې دا تغیر کله د معنا په بدلون هم اثر اچوي لکه : له وتل ثخه (وځي) او کله په معنا کښې فرق نه راولي او دواړه یو لغت ګڼل کیږي، لکه نمر، لمر – نبنتل، مبنتل او داسې نور.

4- تقدیم او تاخیر: یعنی د یو حرف مخکښې وروسته کېدل هم د کلمې په شکل او صورت کښې تغیر راولي چې دې قسم ته د یو حرف ځای بدلول هم وایي. لکه پسرلی، سپرلی - څمکه ، مځکه – غړوندی، ورغندی.

5- د حرکت بدلول: د حرکت بدلول هم په وړاندې ډول د کلمې شکل او صورت بدلوي چې کله یې معنا هم ورسره اوړي. لکه ګډ چې د ګاف په زور شریك، مخلوط او د ګاف په زورکي (پسه) ته وایي، او کله یې معنا نه اړوي لکه شپږ چې ثوك یې د (پ) زور او ثوك یې په زورکي وایي.

د یو حرف ساکنول او د حرکت نقلول هم د تغیر اقسام دي او په یوه کلمه کښې تغیر پیدا کوي لکه (مین، مینه) مګر مثالونه یې په پښتو کښې ډېر نه پیدا کیږي.

له دې وړاندی بیان ثخه ثابته شوه چې د پښتو اکثرا تغیرات او تصریفات د مادې یعنی حروفو په زیاتوالي، حذف، ابدال او تقدیم او تاخیر سره عملي کیږي او د حرکاتو یعنی د هئیت د تغیر مثالونه پکښې کم دي او همدا ممکنه ده چې د آریایي ژبو یو خصوصیت وي- پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف له عربی چې هلته د حرکاتو په بدلولو، نقلولو او ساکنولو ډېر تغیرونه راځي او نوي کلمې جوړېږي. لکه (ضرب) چې د (ض) په پېښ او د (ر) په زیر ترېنه مجهوله صیغه لاس ته راځي.

د پښتو د کلماتو تغیرونه نور هم ډېر صورتونه لري، دلته مونږ اکثراً د مفردو کلمو تغیرونو ته اشاره وکړه – د مرکبو کلمو او نورو تغیراتو بیان به وروسته په خپل خپل ځای کښې راشي.

د کلماتو په جوړونه کښې د نومونو درجه

د ژبې په تشکیل کښې تر هر څه ړومبی نومونه زیاته برخه لري.ګویا نومونه د ژبې اصلي مواد دي چې بې له دي څخه د ژبې عمارت نشي جوړیدای. نه یوازې فعل کار کولای شي، نه صفت او نه څه بل څه څو چې اسم نه وي. مثلاً که سړی درسته ورځ (راغی یا سپین) وایي پوره مطلب ترې نه ولاړیږی څو چې فاعل یا موصوف ور سره رانه وړي. بالعکس له نومونو څخه یوازې هم کار اخیستل کیږي. مثلاً که څوک چا ته د یو شي تش نوم واخلي نو هغه پوهیږي چې دغه شی غواړي لکه چې کوچنیان او د ژبې نو آموزان د شیانو په نومونو اخستلو خپل مطلب حاصلوي. دغسې د کلماتو په جوړونه کښې هم د کلام له نورو اجزاو څخه نومونه زیاته حصه لري په عربی کښې ټول افعال له مصدر څخه جوړېږي. دارنګ ډېر اسما او صفات هم له مصدر څخه لاس ته راځي او مصدر خو د اسم له اقسامو څخه بلل کیږي. سر بېره پر دي په عربی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښېي له يو جامد نوم څخه هم ځيني فعلي اشتقاقونه کيږي. لکه : له (قوس) څخه "قوس الشيخ ای انحنی ظهره فصارقوسا و استقوس ای انحنی"[1] .

همدا وجه ده چې د عربۍ صرف نحو د پوهانو يوه مهمه ډله يعنی بصريان وايي چې اصل په اشتقاق کښی اسم دی نه فعل – په آريايي ژبو کښې هم هر کله چي کلمات اکثراً. د لاحقو او يا سابقو په راوړلو او يا د دوو کلمو په ترکيب سره جوړيږي نو ويلای شو چې د دې ژبو په ترکيباتو او اشتقاقاتو کښې به هم اسم اصلي عنصر وي.

طبيعت او فطرت ته هم دا نزدې ده چې اول دې يو نوم پيدا شي بيا دې د هغه د شان وړ يو صفت او فعل موجود شي.

په پښتو کښې لکه چې ګورو نومونه د کلماتو په تشکيل کښې لوړ مقام لري ځکه چې اکثر مصادر له اسم او صفت او افعال بيا له مصدر (فعلي نوم) څخه جوړيږي. دا رنګ فعلي صفات او نور هم له مصدر څخه لاس ته راځي. سر بيره په دې ډېر لام والا مصدرونه هم د نورو ذاتي نومونو څخه جوړ شوي دي. لکه (کسل، داړل) چې له (کسي او داړي) څخه ماخوذ دي. دلته اوس مونږ د مثال په ډول د يو نوم څخه جوړې شوې کلمې ښيو مثلاً د (غوږ) له کلمې نه دا وروسته کلمې را وتلي دي:

نغوړل – غوږو – غوږور – غوږين – غوږی[1] غوږی (يو ګوټ ته پروت پټی) سپر غوږی – غوږوالی – غوږيچنه (پس ګوش)

---

(1) جار بردی د شافي شرح.

(1) د کار کولو يوه ره ده چ کاري ي مخ ته اچوي او غوإونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو کښې له طبعی اصواتو څخه هم ډېر کلمات جوړېږي لکه له ټك څخه ټکټکی او نور.

په پښتو کښې پس له نومو څخه صفات د کلماتو په جوړولو کښې زياته حصه لري او په دريمه او څلورمه درجه کښې بيا قيود او ادات دي که څه هم د اداتو استعمال زيات دی مگر زمونږ مقصد په مستقلو او اساسي اجزاو کښې دی. هر کله چې ځينی پوهانو د يوې ژبې په تشکيل کښې د جامدونومو، افعالو او مصادرو د موقعيت ښودل هم ضرور بللي دي؛ نو ځکه مو په دې ځای کښې دغه مقصد ته يوه لنډه غوندې اشاره وکړه.

د کلماتو د جوړولو صورتونه او قسمونه

لکه چې د مخه مو هم ويلي دي،د کلماتو د تشکيل بحث په هره ژبه کښې يو مهم او ضروري بحث دی. نوي ضروريات او احتياجات د هرې ژبې پوهان دې ته اړباسي چې نوي لغات او کلمات جوړ او تيار کاندي. د لغاتو د تشکيل او جوړېدو سلسله بايد چې هميشه په يوه ژبه کښی جاري وي، ځکه چې همدا د يوې ژبې د ژوند او لوړتيا ذريعه ده.

مگر د نويو کلماتو جوړونه ضرور ځينی اصول او قواعد غواړي چې بې له دغو اصولو څخه د کلماتو تشکيل يو طبعي او اصولي جريان نشي پيدا کولای. نو د دې د پاره لازمه ده چې د ژبې په اصلي او پخوانو کلماتو کښې څېړنه او پلټنه وشي او د هغو د تشکيل او جوړيدو صورتونه اولياري معلومې کړی شي. په دې صورت کېدای شي چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمو د تشکيل قاعدې او اصول منځ ته راشي او په آينده کښې ور نه د نورو کلمو په جوړولو کښې کار واخستل شي.

هر کله چې پښتو په عمومي شيانو کښې د نورو آريايي ژبو د اصولو او قواعدو سره شريکه ده نو ځکه غواړو چې ړومبی د آريايي ژبو د کلماتو د تشکيل صورتونه وښيو او پس له هغه د پښتو د کلماتو د جوړوني صورتونه او لياري بيان کړو.

1- "لاريمر"[1] چې يو انګريز مستشرق دی په خپل پښتو ګرامر کښې ليکلي دي، چې په هندو جرمنی ژبو کښې الفاظ په دې وروسته درې طريقو سره جوړيږي :

الف : د لاحقو په زياتولو او علاوه کولو سره لکه: پاړو ګر، غمجن او داسې نور.

ب : د سابقو په يو ځای کولو او لګولو سره لکه: هم زولی، هم غاړی، بې لاری.

ج: د دوو مستقلو الفاظو په يوځای کولو او پيوستولو سره لکه: سپين ستر ګی، سرتور، بوډۍ ټال (قوس قزح)، نمرګل او داسې نور.

2- ((پرتو علوی)) د الماني ژبې په ګرامر کښې وايي[2]: چې د کلماتو په جوړونه او تشکيل کښې دوه صورته ليدل کيږي چې يو اشتقاق دی او بل ترکيب – له يوې کلمې نه د بلې کلمې اشتقاق په پنځو لارو ممکن دی:

---

(1) د لاريمر د پ تو رامر له فارسي قلمي ترجمه خه چ په پ تو ولنه ک ده.

(2) دستور زبان آلمانی د تهران چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- د اصلي کلمې د خاتمو په غورځولو سره (هغه کلمې چې له هغو څخه نورې کلمې راوځي) اصلي کلمې بلل کیږي په اصلي کلمو کښې اسم ، مصدر، صفت، فعل راتلی شي)

2- د اصلي کلمې د یو اصلي حرف په تغیر سره.

3- په اصلي کلمه کې د یو امدادي حرف په زیاتولو سره.

4- په اصلي کلمه باندې د لاحقو په زیاتولو سره.

5- په اصلي کلمه باندې د سابقو په علاوه کولو سره.

په دغو طریقو سره خالی اسما ، صفات او افعال جوړیږي.

<u>ترکیب</u>: هغه کلمه چې یو جزء لري اصلي کلمه او که له دوه یا زیاتو اصلي کلمو څخه جوړه شوې وي نو ترکیبي کلمه بلل کیږي. هره ترکیبی کلمه له دوو برخو څخه جوړیږي.

الف :- ریشه او اصل چې مقصودي او مهم جزء وي :

ب:- متمم چې د کلمې ټوله معنا د هغه په واسطه پوره کیږي، مګر کله ترکیبي کلمه یو بل مفهوم لري چې هغه یې له اجزاو څخه هیڅ نه معلومیږي. [1] مطلب دا چې په مرکبو کلمو کښې یو جزء اصلي او بل جزء مکمل او متمم وي.

په الماني ژبه کښې د کلمو د ترکیب صورتونه دا دي:

1- چې اصلي جزء یې مرکب او متمم جزء یې ساده او مفردوي.

2- چې اصلي جزء یې ساده او متمم جزء یې مرکب وي.

---

(1) **لکه په پ تو ک (پرې ودل) چ د ترك معنا ي له اجزاو نه معلومیاږي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- چې اصلي جزء او متمم جزئ دواړه مرکب وي.

دا ترکیبونه به یا بې د ارتباطي کلمو څخه وي او یا به د ارتباطي کلمو په واسطه جوړ شوی وي. په آلماني ژبه کښې د کلماتو له ترکیب او یو ځای کولو څخه د وروسته مرکبې کلمې جوړیږي :

1- مرکب نومونه
2- مرکب صفتونه
3- مرکب عددونه
4- مرکب فعلونه
5- مرکب قیود.
6- مرکب ادات.

3- "کلو د اوژه" په خپل فرانسوي ګرامر کښې د کلماتو د تشکیل په باب داسې لیکي[1] لکه څنګه چې د یوې ونې څخه ښاخونه او ښاخونه پیدا کیږي دغسې له یوې کلمې څخه نورې کلمې پیدا کیږي چې د ټولو تر منځ یو ارتباط او شریك فکر موجود وي. دغسې کلمې ته اصل او رینبه وایي. د کلماتو تشکیل د "افیکسونو"(Affixes) په واسطه کیږي. دا هغه اجزا دي چې د یوې کلمې د مخه او یا وروسته راځي او معنا ته یې تغیر ورکوي. دا بیا پر دوه رازه دی (پریفکسونه) (Prefixs) – " سفکسونه" (Sufixes) چې لومړی د کلماتو په سر کښی او دوهم د کلمو په پای کښی راځي. په فرانسوي کښې د کلمو تشکیل په دوه ډوله کیږي. یو د ترکیب په ذریعه او بل د اشتقاق په ذریعه.

---

(1) **د اغلي ر تیا له ترجمه خه چ د کابل په مجلو ک ی خپره شوې ده.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکیب بیا پر دوه قسمه دی یو د پریفکس د زیاتولو په واسطه او بل د بسیطو کلمو د یو ځای کولو په واسطهٔ او اشتقاق د سفکس په علاوه کولو حاصلیږي، د بسیطو کلمو په واسطه ترکیب دا لاندې صورتونه لري:

- له دوو نومو څخه.
- له یو نوم او یو صفت څخه.
- له دوو صفتونو څخه.
- د یو نوم او یو فعل په واسطه.
- ددوو فعلونو په واسطه.
- د یو فعل او یو صفت په واسطه.

په مرکبه کلمه کښې معمولاً څو اجزاء لیدل کیږي. لومړی اساسی جزء چې اصل او مونږ دی بل هغه جزء چې کلمه پرې تماميږي یا شروع کيږي. د کلمو یو له بله یو ځای کول بیا دوه لارې لري یوه دا چې د اصلي کلمو په ترتیب کښې څه تغیر را نشي او بله دا چې تغیر او بدلون پکښې پیښ شي.

4- "ډاکتر عبدالحق) په خپل ګرامر قواعد اردو کښې داسې وایي:[1]

په اردو کښې چې دوه مختلف لفظونه سره یو ځای کیږي هغه دوه حالته لري چې یو لفظي حالت دی او بل معنوي حالت. د لفظي حالت بیان په دې ډول دی:

---

(1) **فواعد اردو د أيلی چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

- دوه لفظه چې سره یو ځای شي او هیڅ تغیر پکښې را نشي.
- دوه لفظه چې سره یو ځای شي او حروف پکښې حذف شي.
- دوه لفظه سره یو ځای او کوم امدادي حرف پکښې زیات شي.
- د اول لفظ وروستی او د دوهم لفظ ړومبی حرف چې سره یو وي نو یو یې غورځیږي.

5- کله د دوو لفظونو تر منځ د ارتباط راوستلو د پاره (او) زیاتیږي.

د معنوی حالت په بیان کښې وایي چې په سنسکریت کښی هم د معنا په لحاظ د مرکباتو تقسیم پردې وروسته ډول دی:

- تابع مرکب: چې یو جزء د بل ظرفي، یا مفعولي تابع وي.
- ربطي مرکب : چې د الفاظو تعلق پکښې د ارتباط د تورو په واسطه وي.
- توصیفي مرکب: چې صفت او موصوف سره راغلی وي.
- عددي مرکب: چې اول جزء پکښې عدد وي.
- تمیزي مرکب: چې په هغه کښې اول جزء تمیز (قید) وي. [1]

داکتر عبد الحق په یو بل ځای کښې مرکب پر دوه قسمه بللی دی: اول هغه دی چې یو خاص حرف یا علامه له بل لفظه سره یو ځای شي او یوه خاصه معنا پیدا کړي او بل هغه دی چې دوه جلا نومونه، یا یو نوم

---

(1) **دغه مرکبات په اردو ک ی نور تفصیل او صورتونه هم لري چ تر أ رې اندازې د پ تو سره برابر دي او وروسته به بیان کؤی شي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

او يو صفت، يا يو اسم او فعل يا يو صفت اوفعل سره يو ځای شي او يوه مركبه كلمه ترې جوړه شي.

5- سيد محمد علی د فرهنگ نظام په مقدمه كښی ليكي.[2] چې مركب پر دوه قسمه دی:

الف :- هغه دی چې دربمه معنا ترې پيدا نشي او اجزا يې په خپله اصلي معنا دلالت كوي لكه په فارسي كښې (آب چاه).

ب :- دويم مركب هغه دی چې پر دربمه معنا دلالت وكړي يعنی بله دربمه معنا ترې مطلب وي لكه په فارسی كښې (آئينه آسمان) چې د لمر په معنا ده. وايي چې د كلماتو او اسماو تركيب په سانسكريت كښی هم زيات او ډېر دی او د دوو كلمو له تركيب څخه پكښی يوه كلمه جوړيږي.

6- "مرزا علی رضا شيرازی په (مخزن القواعد) كښی ليكلی دي[3] چې په فارسی كښې مركب نومونه په دې وروسته صورتو سره جوړېږي.

1- كله دوه مختلف المعنا نومونه سره يو ځای كيږي لكه شبنم، خارپشت او نور.

2- كله له دووهم معنا نومو څخه جوړيږي لكه:

مرز و بوم – زيب و زينت.

3- كله دوه جلا نومونه د عطف په واسطه يو ځای كيږي لكه :

آب و هوا

---

(2) فرهنگ نظام اول جلد د حيدرآباد چاپ.

(3) مخزن القواعد د حيدرآبادی چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- کله دا سم څخه وړاندي عدد راوړل کیږي لکه: هزار پا، چار پا.
په دې ډول د فارسی په نورو ګرامرو کښې هم د مرکبو کلمو بیان راغلی دی، او معلومیږي چې په فارسي کښې هم د کلماتو تشکیل ډېر صورتونه لري، دا رنګ مشتقات هم پکښې ډېرې دی.

اشتقاق او ترکیب

اشتقاق:

لومړی شی د کلماتو په تشکیل کښې اشتقاق دی. اشتقاق په ټولو سامي او آریایي ژبو کښې شته او د هغه په واسطه ډېرې کلمې او الفاظ جوړیږي، په عربی کښې زیات نومونه لـه مصدر څخه راوځي او کله پکښی لـه جامدو نومو څخه هم اشتقاق کیږي. لکه (استنوق) چې لـه (ناقی) څخه مشتق شوی دی. د اشتقاق تعریف د هرې ژبې پـه ګرامر کښی په بېل بېل ډول راغلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عربی صرف و نحو کښې اشتقاق دې ته وايي، چې يو لفظ لـه بل لفظ څخه چې د دواړو تـر منځ لفظي او معنـوي مناسـبت موجـود وي استخراج شي [1]

ځيني کسان وايي: اشتقاق دا دي، چې يو لفظ له بل څخه په څه قدر تغير سره راووځي.[1] ځيني نور وايي: لـه هرې کلمې نه چې يـو شمېر کلمې په جلا جلا معنا ګانو جوړې شي هغه اشتقاق دی.[2] ځينو خلکو د اشتقاق تعريف په دې ډول کړی دی: کـه چېرې مونږ د لفظي او معنـوي تناسب او نژدېوالي په لحاظ يوه کلمه لـه بلې څخه جوړه کړو او لـه يوه لغت څخـه ډېرې صيغې راوباسو نـو دې تـه اشتقاق وايـي، بناپر دې د اشتقاق علم هغـه علم دی چې د هغه پـه واسطه د کلماتو مبدأً او اصل لټول کيږي. د دې وړاندې تعريفونو لـه مخه معلومه شوه چې د اشتقاق تعريف تقريباً په ټولو ژبو کښې سره نژدې او يـو شان دی چې مهم رکن

---

(1) اشتقاق په عربي کښې په درې ډوله دی: اول هغه دی چې د دوو لفظو تر منځ په حروفو او ترتيب دواړو کښې تناسب موجود وي. لکه ضارب له ضرب څخه. دوهم هغه دی چې په حروفو کې يې تناسب وي او په ترتيب کښې يې نه وي لکه جبذ له جذب څخه ، دريم هغه دی چې يو حرف پکښې مغاير مګر قريب المخرج وي. لکه: نعق له نهق څخه. په عربي اصطلاح کښې اول قسم ته صغير ، دوهم قسم ته کبير او دريم قسم ته اکبر اشتقاق وايي. دغه شان په عربي کښې اشتقاق په محقق او شبيه هم وېشل شوی دی. محقق هغه دی چې ثابت او يقيني وي لکه دغه پورته مثالونه او شبيه هغه دی چې شك او شبه پکښې وي لکه د انسان اشتقاق له (نسيان) څخه ولې چې ځينې خلك يې له (انس) څخه مشتق بولي.

(1) قواعد اردو

(2) ترکی ګرامر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د مشتق او مشتق منه تر منځ د لفظي او معنوي مناسبت موجود والی دی. په آريايي ژبو کښې ځينې حروف او ادوات هم شته چې د اشتقاق ادوات يې بولي او د هغو په واسطه د کلمو قسمونه بدليږي او معنا ګاني يې اوړي. لکه په پښتو کښې (ور– ين) چې د (غوږور– غوږين) کلمې د هغو په واسطه له (غوږ) څخه جوړې شوې دي.

هغه ټولې کلمې چې له يوه ماخذ څخه را وتلې او مشتق شوي وي عايلوي او هم ريښه کلمې بلل کيږي. او اصل يې آره او مونډبولي. د مثال په ډول په پښتو کښې د (غويی، غوا) د کلمې هم ريښه او عايلوي کلمې دا دي: غوبل – غوجل – غويمنډ – غويمه – غوباړی (خر مګس) غالوشه (ظرف ګاودوشی)- غوبون = غوبه = غاوچی – غوڅکی – غوشايه – او ممکن چې (غوښه – غوړي – غولاڅه) هم د دې آرې او ريښې سره ارتباط ولري چې وروسته به يې عموميت موندلی وي.

ترکيب: ترکيب دې ته وايي چې دوه يا له دوو څخه زياتې کلمې سره ونښلي او يوه کلمه ترې جوړه شي او ځانله مفهوم او معنا وښندي. لکه: پی مخی، رون مخی، غوږوالی، نمر ګل او نور.

د کلماتو په اشتقاق کښې ځينې قاعدې

د پښتو اشتقاقونه غالباً د آهنګ او د ژبې د صوتي اصولو تابع دي. يعني ديوې کلمې سره چې کومه لاحقه لګيږي نو د آهنګ د سمون د پاره پکښې ځينې تغيرونه راځي. دا تغيرونه که څه هم په منظم ډول نشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیانیدای مګر تر یوې اندازې چې ښکاره او څرګند دي په وروسته ډول ښودل کیږي:

1- کله د کلمې او لاحقې د نښلو لو د پار (ا، و، ی) راوړل کیږي لکه:
له ډم څخه ډمامه، له زیږ څخه زیړانك، لـه مخ څخه مخوکه – لـه لوید څخه لویدیځ.

2- په اصلي حروفو کښې هم ځینی حروف شته چې د کلمې او لاحقې ترمنځ د آهنګ برابرولو او موزون والي د پاره زیاتیږي. لکه: ((س)) چې په (خپسکه) کښی د ((خپه او که)) تر منځ زیات شوی دی.

3- کله د صوتي ضرورت او د کلمې د آهنګ برابرولو دپاره امدادي توري (ا، و، ی، ه) او ځیني نور حروف غورځیږي. لکه:
له چاړه څخه چړتون، له زوړ څخه زړښت، له شګې څخه شګلن،
له لېونې څخه لیونتیا ، له ګورم څخه ګوروان [1] او داسې نور.

4- که چیرې د اولې کلمې آخر حرف او د لاحقې لومړی حرف سره یو وي نو یو ځنې حذفیږي.
لکه: له ټویك څخه ټویکی – له ښانك څخه ښانکی [2]

5- کله یـو امدادي حرف پـه بـل بانـدې بـدلیږي لکـه: لـه منګي څخه منګوټی، لـه پوزې څخه پیزوان چې پـه اول مثـال کښـې (ی) پـه (و) او پـه دوهم کښی (و) په (ی) بدل شوی دی. غـرض دادی چې امدادي او ځینی

---

(1) په دی مثال کښې (م) حذف شوی دی.
(2) په دې مثالونو کښی لاحقه (کی) دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور توري د تلفظ درواني او آهنګ برابرولو د پاره هر ډول تغير قبلوي او دا تغيرونه په پښتو کښي قياس او اساس ګڼل کيږي.

6- هر کله چي اصوات په پښتو کښي اکثر يوسيلابي وي، نو کله دغه اصوات د يو نوم د جوړولو د پاره په مکرر صورت هم استعماليږي. لکه: چڼچڼه – ټکټکی – کوړ کوړی (فاخته)

7- د لاحقو څخه لومړی حرف اکثر مفتوح وي او کله په يو نيم مثال کښي ساکن هم راځي لکه: له تور څخه تورکی (دوده آتش)

8- د حرکاتو تغير او بدلون دا رنګګ د يو حرف ساکنيدل يا متحرک کېدل دا ټول د کلماتو د تشکيل په وخت کښي د صوتي ضرورت له مخه پېښېدونکی دی. په دي باره کښي کوم عمومي قانون نشته خو د کلماتو د آهنګګ سمون او دوينا آسانی ته کتل کيږي. هر څنګه چي يوه کلمه په خوله او وينا کښي سمه راتله، هغه ډول پکښي ځيني حرکتونه هم وړاندي وروسته کيږي.

9- دا قاعدي د سابقو دراوړلو او تراکيبو جوړولو په وخت کښي هم تطبيقيږي.

د پښتو د کلماتو جوړونه

د پښتو د کلماتو د جوړوني بحث پردوو برخو وېشل کيږي، لومړی برخه يي اشتقاقونه او دوهمه برخه يي ترکيبونه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی برخه – اشتقاقونه

څـومره چـې معلومـه ده پـه پښتـو کښـې د کلمـاتو د اشـتقاق او راويستنې د پاره دوه صورته دي:

يو صورت دا دی چې بې لـه قانوني او مـنظم صـورت څخه د امدادي تورو په کمولو، زياتولو ، بدلولو او داسې بـل تغيـر لاس تـه راځي او بـل صـورت دا دی چې پـه مـنظم او قـانوني ډول د ((پـسينه تـورو)) پـه لګولـو سره جوړيږي. په اول صورت کښې د کلماتو اصل او ريښـه معلومـول څـه قدر مشکل او زيات لټون او څيړنه غواړي، دغـه شـان د اشـتقاق د يـوې قانوني او قياسي لارې پيدا کول هم پکښې ګران دي مګـر پـه دوهـم قـسم کښی دا دواړه کاره آسان دي. نو ځکه اول قسم ته سماعي او دوهـم قـسم ته قياسي وايو، بله دا خبره ده چې پـه اول قسم کښـی خـالي د کلمـاتو ارتباط او نزديوالی معلوميږي او په دوهم صورت کښې پرته له دې څخه د نويو کلمو د جوړولو د پاره هم يوه لاره منـځ تـه راځـي. دا قـسم زمـا پـه خيال ډير ضرور دی، ولې چې په دې واسطه د آينده اشـتقاقاتو او نويـو الفاظو د جوړولو د پاره يوه لار معلوميدی او يو اساس کيښودی شي.

له دې کبله مونږ په دې کتاب کښې يوازې دوهم قسم اشتقاق بيـانوو او غـواړو چـې د کلمـاتو صـرفي تحـولات او تبـدلات بيـان او د کلمـو د اشتقاق او اخستنې قياسي صورتونه وښيو. لاکن رومبی تر دې پکـار دي چـې د اول قـسم اشـتقاق يـو څـو مثـالونـه هـم د نمـونې پـه ډول وښـودل شي.مثلاً:

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- جل - جاله - جال - جول - جولې - جوال- (په دې کلمو کښې د محدود ځای معنا شریکه ده).

2- ټل (دلرګو)- ټپل- ټپله- ټول- ټولی (په دې کلمو کښې د ګڼ والي معنا پرته ده).

3- تل (د اوبو ویخ)، تلی= تاله (د پښې) – تالی (خاورین اوار لوښی)

4- ګټ - ګټه - ګیټی - ګاټی.

5- ورور - وراره - وریره - وراره (هغه ښځه چې ورورېې مړوې) ورندار.

6- غوږ – غږ – غیږ (آغوش) غوږ د غږ د پاره لکه غیږ ده).

7- مین - مینه - مینه (ځکه چې د مینې سره سړی مینه لري).

8- کهول – کول – کلی – کلا

9- رشتین – رشتیا ، نوی – ناوې، تول – تال، نل – نلی (نری مغزن هډوکی)، کوټ – کوټه او داسې نور. په دې پورته ټولو مثالو کښې د لفظي او معنوي مناسبت له کبله د اشتقاق ارتباط موجود دی او په ځینو مثالونو کښې یې اصل هم معلومیږي لکه (ورور) چې دغه نورې کلمې ترې راوتلې دي. مګر خبره دا ده چې دغه اشتقاقونه کوم منظم او قانوني صورت نه لري او په ځینو مثالونو کښې یې اصل هم نه معلومیږي؛ څو چې سړی یې په نورو آریایي ژبو کښې اصل او ریښه ونه پلټي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوهم قسم يعنی قياسي اشتقاقونو په واسطه په پښتو کښې غالباً دا درې قسمه کلمې جوړيږي:

1. نومونه
2. صفتونه
3. فعلونه

دا هر يو قسم د اشتقاق مخصوص توري او صورتونه لري چې دادی په وروسته ډول بيانيږي:

د نومونو اشتقاق او جوړونه

هر کله چې د نومونو په اشتقاق او جوړونه کښې لاحقې زيات تاثير لري او د هغو په واسطه بېل بېل ډول نومونه جوړيږي له دې کبله غواړو چې د نومونو تشکيل او جوړونه د لاحقو تر عنوان لاندې بيان کړو.

فاعلي او نسبتي لاحقې (پسينه)

هر کله چې په پښتو کښې ځينې لاحقې د نسبتي او فاعلي معنا ګانو د پاره په شريک ډول هم استعماليږي له دې کبله دغه لاحقې تر يوه عنوان لاندې په وروسته ډول ښوول کيږي:

1- (که) دا يوه فاعلي او نسبتي علامه ده په سنسکريت کښې هم متحرك

(c) ketabton.com: The Digital Library

كاف د فاعليت د پاره دی لکه: (آستك = مقر– واچك = متكلم)[1] نو دا دپښتو (كه) هم هاغه د سانسكريت متحرك كاف دی چې زور يې اوس په (ه) ليکل كيږي. د دي لاحقې په واسطه د نومود جوړولو صورتونه دا دي:

الف :- د بسيطو اصواتو په آخر کښې راځي او فاعلي معنا ورکوي لکه:

له چوغ ځخه چوغكه — له كوړك ځخه كوړكه چرګه

له ټيغ ځخه ټيغكه — له ټيو ځخه ټيوټيو كه

(يوه مرغۍ ده)

له غړك ځخه غړكه (مشك)

ب :- د فعلي مادې[2] په آخر کښې راځي او فاعلي معنا ترې معلوميږي لكه:

له ځرځېدل ځخه ځرځكه — له خوځېدل ځخه خزدكه (حشره)

له الوتل ځخه الوتكه — له توت خوړل ځخه توت خوركه

(يوه مرغۍ ده)

ج :- دا سم په آخر کښې راځي او د نسبت معنا ورکوي لکه:

له مخ ځخه مخوكه (منقار) — له نل ځخه نلكه.

د :- د صفت په آخر کښې د نسبتي او فاعلي معنا ګانو د پاره راوړل كيږي لكه:

---

(1) فرهنګك نظام

(2) فعلی ماده دمصدر هغي حصي ته وايي چي د مصدر د لام او يا د مصدري علامو له حذف ځخه وروسته پاته كيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زيږ   ځخه   زيږکه (يوه مرغۍ ده)

له خپه   ځخه   خپسکه (کابوس) –

له لټ   ځخه   لټکه = کورمار (ځکه چې په ځاى لټه پرته وي).

له ځوان ځخه   ځوانکه (دانه)

له گرم   ځخه   گرمکه (گرم دانه)

2- (ك) ساکن کاف هم د نسبت او فاعليت په معنا استعماليږي او د صوت، نوم، صفت او فعلي مادي په آخر کښې راځي لکه:

له چڼ ځخه چڼچڼك (آله)	له سترگي ځخه سترگك
له شوند ځخه شونډك	له زمري ځخه زمرك
له شپېلۍ ځخه شپېلك	له تور ځخه تورك
	له موټي ځخه موټك

له نيم ځخه نيمك (غران)
له چورلېدل ځخه چورلك (گردش)
له ځپ ځخه ځپك [1]

3- (کى) د نسبت، فاعليت، تصغير په معناو راځي او دا وروسته صورتونه لري:

الف :- د نومو په آخر کښې لکه:

له ازغي ځه ازغکى   له چجه ځخه چجکى

له پياز ځخه پيازکى   له مرچ ځخه مرچکى

---

(1) د ځلورو گوتو اندازې ته وايي چې خلك يې په غلطه ځپق بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اور څخه اورکی — له لاس څخه لاسکی (دسته)

له سیخ څخه سیخکی — له خوخه څخه خوخکی (نولهٔ افتاوه)

ب :- د صفاتو په آخر کښی لګه:

له تریو څخه تریوکی= تروکی

له تور څخه- تورکی (دودهٔ آتش)

له شین څخه شینکی

ج :- د فعلي مادې په آخر کښې لګه:

له ښخېدل څخه ښاښکی

له پئیل څخه پیوکی (موی باف)

له مسېدل څخه مسکی

د :- د صوت په آخر کښې لګه: — له ډمب څخه ډومبکی

له پر څخه پرپرکی — له چت څخه چتکی (قرچه)

4- (کۍ) دا نښکه د (کی) مونث شکل دی او غالباً د نسبت د پاره د نومو – صفاتو او اصواتو په آخر کښې راځي او نوي نومونه پرې جوړېږي لګه:

له غوږ څخه غوږکۍ	له نیم څخه نیمکۍ
له غاړې څه غاړکۍ (قطارونه)	له پوست څخه پوستکۍ پوخکۍ (نرمهٔ گوش)
له اوبن څخه اوبنکۍ (ګهواره جنبان)	له خپه څخه خپکۍ
له لولۍ څخه لولکۍ	له توت څخه توتکۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(پروانهٔ گل)	
لـه لپی څخـه لپـه کـی (چمچـهٔ آبخوری)	له بوړ څخه بوړ بوړکۍ (حباب)

5- (ی) دا نښکه د نسبت او فاعلیت په معنا د اسم، صفت او صوت په آخر کښې راوړل کیږي لکه :

له اړخ څخه اړخی (د غره ډډی ته ځای)	له تږخ څخه تږخی
له غوړ څخه غوړی	له چت څخه چتی (قرچه)
له ګنډ څخه ګنډی (کمیس)	له تیغ څخه تیغی (مرغ مری)
له تریخ څخه تریخی (تلخه)	له چون څخه چونې (بلبل)
له تور څخه توری (طحال)	له ټپ څخه ټپټپی (موتر سایکل)
له زیړ څخه زیړی (یرقان)	
له بر څخه بری	له ښپ څخه ښپښپی (چچ)
له ډډ څخه ډډی (د بوسو خوسی)	له کړ څخه کړکړی (یو شي دی چې د بیړۍ د تناب د پاسه څرخي)

6- (ۍ) د (ی) مونث شکل دی او داسم، صفت، صوت، فعلي مادې په پای کښې د نومو د جوړولو د پاره استعمالیږي لکه:

له غوړ څخه غوړۍ	له تال څخه تالۍ
	لـه تیـر څخه تیـرۍ (نـری لکـه د تیـر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اوړي څخه اوړی	نیغ پتې
له باران څخه بارانۍ	له لنډ څخه لنډۍ (یوډول مار یا یو ډول شعر)
له تتر څخه تتری (واسکټ)	له کونتي څخه کونتۍ (د لاس لرګی چي سر يې کوږ وي)
له سر څخه سری (سرخانه)	له بند څخه بندی (د غوایانو غاړې ته يې اچوي)
له غابس څخه غابسۍ = خابسۍ	له غونډ څخه غونډۍ
لـه بـټ څخـه بټـۍ (د خبنتـو پخولو)	له ډير څخه ډیری
له ژبې څخه ژبی (د کوچنیانو یو مرض دی)	
له جنګ څخه جنګی (ګنې ونې چي سره جنګيدلی وي)	
له ټك څخه ټكی (هدف چي په ویشتو کښې ترې ټك خیژي)	

7- (جلي "ه") د نسبت په معنا د یو اسم، صفت، صوت، او فعلي مادي په آخر کښې راځي او نور نومونه ترې جوړيږي لكه:

له بور = پور څخه بوره (بچه مرده)	له کاغ څخه کاغه
له ټاپ څخه ټاپه (مهر)	له ټنګك څخه ټانګه (ګادی)
له ورور څخه وریره	له چپ څخه چپه (بوسه)
له چاپ څخه چاپه	له ټك څخه ټكه (آفت)
له ټیل څخه ټیله	له ترك څخه ترکه (روغن داغ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له نوك څخه نوکه	له ژغ څخه ژغژغه
له ببل څخه ببله (خشکه بین بحر	له پړك څخه پړکه د مرغیو نیولو یوه آله ده)
له پېر څخه پېره (زواله)	له خوړل څخه خوږه (شرینی خوری)
له یك څخه یکه (بگی)	له خرخېدل څخه خرخه

له مروړل څخه مروړه (د ټوپك د پاکولو مزی)
له بولل څخه بولله (قصیده)
له وېشل څخه وېشله (یو قسم پراته)
له تلل څخه تله (ترازو)
له وینځل څخه وینځه (کنیز)
له کنځل څخه کنځله (دشنام)

8- (له) دا توری هم په نسبتي معنا سره د اسم، صفت، صوت او فعلي مادي په آخر کښې راوړل کیږي لکه:

له زنگ څخه زنگوله (جرس)	له گډ څخه گډله (نان مخلوط)
له گرد څخه گردله	له ټوخ څخه ټوخله (سیاه سرفه)
له بناخ څخه بناخله	له رېږدېدل څخه رېږدله (زلزله)
له پای څخه پایله (کرهٔ پای)	له خریدل څخه خېرله (بزغاله چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

	خړېدلو وي)
له وار څخه ورله (حامله)[1]	

9- (لی، لې) دا نښتې هم د (له) په شان د نورو کلماتو په آخر کښې د نومونو جوړولو د پاره راځي لکه:

له روه څخه روهيلی	له ډب څخه ډبلې
له ختي څخه ختولی	له درب څخه دربلې (يوه لويه ستن وي او نجونې تري چارچاپير زانګي)
له ټيك څخه ټيكلی	له خړېدل څخه خړلی (بز غاله٫ نر)

ياد ګيرنه: يوازي (ل) هم په ځينو مثالو کښې د دغه پورته مقصد د پاره استعماليږي. لکه :

له ځنګ څخه ځنګل او له ټوپ څخه ټوپل (توده٫ خرمن).

10- (وان) د لاحقه که څه هم اصلاً د صفاتو د جوړولو د پاره ده، مګر ځينې نومونه هم پرې جوړ شوي دي لکه:

له پوزې څخه پېزوان   له ګروې څخه ګرېوان او نور.

11- (ری، رې) دا لاحقې چې لومړی مذکر او دوهمه د مونث د پاره ده داسم، صفت او صوت په آخر کښې د نومو جوړولو د پاره راغلی دي مګر څه قدر تصغيري معنا هم پکښې ليدل کيږي لکه:

لــه پــت څخــه پتــری (بــرګ	له کچه څخه کچرې (خر بوزه٫ سبز

(1) منجيله هم شايد چې په اصل کښې منګيله وي او له (منګي او له) څخه به جوړه شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خورد)	نیشکر)
له ګډ څخه ګډوری	له ګني څخه ګنېری
له کونګ څخه کونګری	لــه ډانــګ څخــه دانګــوری (عصای بغلی)
له غونډ څخه غونډوری= غونډاری	له ډینګ څخه دینګری

12- (ره) د دې علامې په واسطه هم دا یو څو نومونه جوړ شوي دي لکه:
له ټګ څخه ټکره، له ډغ څخه ډغره، له چیت څخه چیتره (پیزار کهنه)، له ډنډی څخه ډنډوره.

13- (اره) دا نښکه د نومو جوړولو د پاره د نورو کلماتو په آخر کښې راځي لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اوبښ څخه اوبناره (گهواره جنبان) لـه نـوك څخـه نوكـاره (چونـدی)	له کتي څخه کتاره (هغه ميښه چي کتی يې مړ شي) له کتيل څخه کتاره (لويه چاړه)
له هيند[1] څخه هينداره (آئينه) له ټونګي څخه ټونګاره	له سکونډل څخه سکونډاره له شوکول څخه شوکاره له کرول څخه کراره (برش آهنی اسپ)
له پټ څخه پټاره (هغه وزه چي په پښه کښې يې سپينه پټه وي) له بغ څخه بغاره.	له چونګک څخه چونګاره

يادګيرنه: يوازي (ر) هم په ځينو مثالو کښې د دغه مقصد دپاره استعماليږي لکه:

لـه انـډي څخـه انـډر (مـست)، لـه شـخوند څخـه سـخوندر (څکـه چـي شخوندوهي)، له وند څخه وندر (د مال ترلو لويه بياسته) او ممکن چي کنډر هم له کنډو څخه جوړ شوی وي.

14- (ړه) د دې لاحقې په واسطه هم ځينی نومونه جوړ شوي دي لکه:

له چپ څخه چپړه (زوړ پيزار)	له خوکی څخه خوکړه (قلهٔ کوه)
له ديکي څخه ديکړه	له لك څخه لکړه

---

(1) هيند دلته د اوبو په معنا دی چي په اصل کښی سيند دی. ((هاوس)) سره تل بدليږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ټوك څخه ټوكره	له څپ څخه څپېره (چپلاخ)
له يك څخه يكره	

15- (اړ) لكه:

له بوټ څخه بوټاړ (شكل) له لتي څخه لتاړ (پايمال)

له بوس څخه بوساړه.

يادګيرنه: يوازي (ړ) هم په ځينو مثالو كښې د دغه مقصد د پاره استعمال شوې ده لكه:

له كندي څخه كوندړ (خندق)، له كيند څخه كيندړ (هر شي چې د كيند غوندې ډېر زوړوي)

16- (ړى، ړې) لكه:

له وروسته څخه وروستاړى (د مچى) له اوبو څخه اوبړې (جامنك)

17- (نى، نې) لكه:

له كور څخه كورنې له تور څخه تورانى

له درب څخه دربانى له پټ څخه پټ پټانى

(په دې مثالو كښې د لاحقې او كلمې تر منځ الف زيات شوى دى.

18- (انه) :

له موټي څخه موټانه (د يوي موټى) له نيكه څخه نيكانه

19- (ند ، ندى) د فعلي مادې په آخر كښې د فعلي معنا د څرګندولو دپاره راځي او يو نوم تري جوړيږي. لكه:

له جر [1] څخه جرنده له څرخ څخه څرخندى

---

[1] جر په ((زند)) كښې دميده كولو فعل ته وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رپېدل څخه رپندی   له لویږي څخه لوئیږنده (شقیقه)

20- (مه) دا نښکه د اسم او صوت په آخر کښې راځي او نوي نومونه پرې جوړیږي لکه:

له ګوتې څخه ګوتمه   له ځیرې څخه ځیرمه

له ډم څخه ډمامه   له بوغ څخه بوغمه

دغه شان ممکنه ده چې پیارمه (دکټ لنګه) له پرې، پېږ او کوږمه (خانواده) له کور څخه جوړ شوي وي.

21- (څه، څنی) : له غرڅخه غرڅه، غرڅنی   له پای څخه پایڅه.

22- (سی) لکه:

له ویر څخه ویروسی (نان مرده)   له ګونګ څخه ګونګوسی.

23- (وس) لکه:

له ټپ (صوت) څخه ټپوس   له پنډ څخه پنډوس (یعنی پنډشی)

په کنډاس او ډانډس کښې هم (س) د نسبت د پاره معلومیږي.

24- (ګنی): له خسر څخه خسر ګنی   له پلار څخه پلار ګنی.

25- (ګه): له درون څخه درنګه (لاش مرده).

26- (ندار): له ورور څخه ورندار

له تره څخه تریندار- تندار (زن کاکا).

27- (و): له ٔ مرګ څخه مرګو   له زانګل څخه زانګو.

28- (وی) : له خرڅخه خاروی (چارپا).

29- (ونکی، ونی) دا دواړه لاحقې که څه هم د فعلي صفاتو لاحقې دي، مګر ځینی نومونه هم پرې جوړ شوي دي لکه:

له غولول څخه غولوونکی (یوه دانه ده چې د سترګې د پاسه راخیژي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له باد ځخه بادونی (زکام)، له سپږه ځخه سپږوونی
(وچ اوږه چې پېږه پکښی جوړوي).

30- (یی) له خور ځخه خور یی.

31- (ینه، ینګه) له خور ځخه خورینه، خورینګه (خواهر خوانده)،
له مور ځخه مورینه.

32- (انګه) د اعلامه د دې، وروسته نومو په آخر کښی راغلې ده، مګر د لغت نوعیت یې نه دی بدل کړی، خالي په معنا کښی یې څه قدر زیاتوالی راوستی دی لکه:

له غړې ځخه غړانګه له ریښې ځخه ریښانګه
له ځیلی ځخه ځیلانګه له چیرړې ځخه چیرړانګه

په دې ټولو مثالو کښې نسبت اصل ته زیاتوالی او لوی والی ملحوظ دی.

تبصره: کله کله یوه علامه یوازې د شکل بدلولو د پاره راځي او په معنا کې ډېر فرق نه راولي لکه: نښه= نښکه، کوډی= کوډله، ځنې= ځنګی، بڅری= بڅرکی، کوکه= کوکاره.

ظرفي لاحقې

په پښتو کښی ظرفي لاحقې هم ډېرې دي چې د هغو په واسطه د ظرف نومونه جوړیږي. دا لاحقې بیا پر دوه ډوله دي. یو د ظرف مکان لاحقې دي او بل د ظرف زمان.

<u>د ځایو نومونه</u>: د ځای د نومو د جوړوني د پاره په پښتو کښې وروسته لاحقې موجودې دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- (ځی) دا لاحقه د نومو ، صفاتو او فعلي مادې په آخر کښی راځي او د ظرف مکان نوم پرې جوړیږي. لکه: اجل ځی- ښکار ځی – دمه ځای – ایله ځی – وتوځی (مخرج) – ناستو ځی، وندېځی، پخلیځی – ښوونځی – لوستوځی او داسې نور.

تبصره: په ځینو پخوانو کلمو کښې یوازې (ځ) هم د ظرفي لاحقې په حیث راغلې ده لکه دریځ[1] (منبر) خاتیځ = مشرق، لویدیځ = مغرب. دارنګ په (ترخځ – وریځ) کښی هم (ځ) غالباً ظرفي لاحقه معلومیږی او ښایي چې په اصل کښیبه د ترخ ځای او د وریا ځای وي. دغسی په تمبېځي (خیشوم کښی هم (ځی) د ظرف توری بللی شو.

2- تون [2] د ظرف توری او د ځای په معنا دی. په سانسکریت کښی هم ریښه لري لکه (سهتان) او فارسی (ستان) هم ور سره نزدې دی. دا توری په پښتو کښې د ځای د نامه د پاره استعمال شوی دی لکه : چړتون (غلاف شمشیر) میړتون- بودتون، مړستون، (مقبره) لاڼد پستون[3] درملتون، ننداړتون.

دارنګ ښایي، چې ستونی او لستونی هم په اصل کښی (ساتون او لاس تون) وی :

---

(1) امیر کروړ (**139** ﻫ) وایي (نوم مې بولي پر دریځ ستایوال).
(2) تون په قدیم ادب کښی د ځای په معنا راغلی دی. اسعد سوری (**425** ﻫ) د محمد سوري په مرثیه کښې وایي: (په جنت کښې دې وه تون زمونږ واکمنه
(3) په دې مثالو کښی (س) د (ستان) شکل ځرګندوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (غـالی)[4] دا تـوری د نومـو او صـفاتو پـه آخر کښـی د ظـرف مکـان د جوړولو د پاره راځي لکه:

اور غالی – شپون غالی – سوی غـالی – ژور غـالی – چوغـالی– پنډ غـالی– کوغـالی دغـه شـان بـوزغلی – سـتر غلـی[1] – کوډغـالی – ډوغـل (چقوری هم د ظرف مکان نومونه دي چې پـه پـای کښـې يـې ((غـالی)) يـا يې مخفف صورت (غل) استعمال شوی دی.

4- (جل) د اعلامه هم د ظرف مکان د جوړولو د پاره استعماليږي لکه پـه دي مثالو کښی: غوجل – اسجل – بورجل (مـسکن محبـوب – ښـايي پـه اصل کښی بر جل يعنی لوړ ځای وي) دا رنګ مورچل هم ښايي پـه اصـل کښی مرګ جل وي.

تبـصره: ((ګل)) هم په پښتو کښی د کليو د نومو په آخر کښی راغلی دی لکـه: نورګـل – ګنجګـل – د يـو ګـل – لـه دي کبلـه ويـلای شـو چې (جل، ګل، غل) دريواړه کلمې سره نژدې او پـه يـوه معنـا دي ولـې چې د ((ګ، غ او ك، ج)) بدلون په پښتو کښی ډېر دی.

5- (ګره) دا لاحقه د نومو په آخر کښی د کرنې د ځايو د پاره راځي لکه: غنمګره، شولګره، جوار ګره.

---

(4) غالی د ځای په معنا دی چې د زندله (ګاتو) او فارسی (ګاه) سره نږدېوالی لري. په زند کښی اور غالي ته آترګاتو وايي. د (ګ، غ، اوت، ل) بدلون په آريايي ژبو کښی عام دی، نو له ((ګاتو)) څخه پا آسانۍ (ګالی، غالی) او په پای کښی (ګل، غل، جل جوړېدای شي. د غالي ريشه د (غولي = صحن) په کلمه کښی هم شته.

[1] دا کلمه ځينو کسانو له سترګ غالي څخه مخففه بللې ده مګر زما په خيال په همدی شکل هم صحيح ښکاري ستر د پورته او جګ په معنا دی يعنی پورته ځای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

6- (ګړ) د دغه ریښي سره ارتباط لري او د اسم او صفت په آخر کښې د استوګنې د ځایو د پاره استعمالیږي لکه: راجګړ – ترهګړ – شیرګړ- یاغی ګړ او داسې نور.

7- (یانه، یانا) یوه قدیمي د ظرف لاحقه ده چې د ځایو د نومو په آخر کښې استعمال شوې ده لکه: پکتیانه، باختر یانا ، آریانا ، سغدیانا لودیانه او داسې نور.

8- (یاڼه) دا لاحقه د نباتاتو د نومونو په پای کښې استعمال شوې ده، لکه: اغزیاڼه، کوکیاڼه (ګلزار)، وښیاڼه – ځوزیاڼه.

9- (ڼۍ) دا علامه هم د ظرفي لاحقې په حیث د ځینو نومو په آخر کښې راغلې ده لکه پوکڼۍ- توکڼۍ (تف داني) – اوبڼۍ (آبزار) دغه شان په چوڼیاڼۍ (تشناب) اوښویداڼۍ (لخشك) کښې هم په لږ تغیر ((یاڼه، ڼۍ)) لیدل کیږي. پوڼۍ (پای دان) هم دغه ډول کلمه ده چې وروسته پوره شوې ده.

تبصره: په پښتو کښې ځینې نورې ظرفي لاحقې هم شته مګر یو یا دوه مثاله لري او په وروسته ډول دي:

10- (ړومه) لکه له رانجه څخه رنجړومه.

11- (ونج) لکه ګړي څخه ګړونج.

12- (وټ) لکه له ډیوې څخه ډیوټ.

13- (مه) لکه له ګوتې څخه ګوتمه.

14- (ونده) لکه له کر څخه کرونده = کروند .

(c) ketabton.com: The Digital Library

15- (غه) لکه لرغه = برغه[1] دغه شان ((کر غه)) هم ممکن چې د کرلو د ځای په معنا وي.

د زماني نومونه : د زماني د نومو د پاره په پښتو کښې ډېرې نښکې او علامې نشته، يوازې د (مال) د کلمې په لګولو ځينې زماني ظرفونه جوړ شوي دي لکه: مانځه مال، کوچمال (وقت رحيل)

په قديم ادب کښې دا کلمه د (مل) په صورت استعمال شوې ده لکه: برمل = پيشين – لرمل (ديګر) ترمل (شام)[1]. نو اوس هم ښايي چې د (مل) کلمه د زماني ظرفونو د پاره استعمال کړی شي.

2- دغه شان (تون) هم د ظرف زمان د پاره راتلی شي، لکه چې د فارسی (ستان) د زمستان او تابستان په کلمو کښې په دغه معنا ليدل کيږي يعنی د ژمي وخت او د ګرمۍ وخت، په پښتو کښې د پېغلتون او ښېلتون کلمې د ظرف زمان نومونه ګڼل کيدای شي، ځکه چې مقصد ترې د پېغلتوب او ښېلوالي وخت او زمانه ده.

د ښارونو او ځايو د نومو لاحقې

په پښتو کښې د ښارونو، کليو او ځايو د نومونو جوړلو د پاره ځينی مخصوصې لاحقې شته او په لاندې ډول بيانيږي:

(1) لرغه، برغه په ډېره اسماعيل خان کښې د ځايونومونه دی يعنی لر ځای ، او بر ځای ، د (دغه) ريشه قديمي ده، او د فارسی له (ګاه) سره هم نزدېوالی لري.

(1) ښکارونډ وي د (580 ه) د وختو شاعر وايي، که بريځروي که غرمه وي که بر مل وي، که لرمل که لمر لوېده که ترملونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- (خا) دا يوه قديمي لاحقه ده چې د (كا) پـه صـورت هم استعمال شـوى ده او لـه (خوا) څخه مخففه معلوميـږي. مګر اوس د (خا) پـه ځاى (خـوا) زيـات اسـتعماليږي، مثالونـه دا دي: پښتيـخا ، پکتيـکا ، پښتـون خـوا ، وازه خوا ، توره خوا او نور.

2- (شـا) دا لاحقـه د خـوا د کلمـې سـره يـو ځـاى اسـتعماليږي لکـه پـه (خواوشا) کښـې. د دې لاحقې په واسطه هم په پښتو کښـې يـو څـو نومونـه جوړ شوي دي لکه: سيدشا ، مير انشا ، بخمل شا ، کجك شاه ، غـنم شـا ، [دا ټول د کليو او علاقو نومونه دي].

3- (کوټ) که څه هم يوه ځانله کلمـه ده مګر د لاحقې پـه شـکل د کليـو د نومو په آخر کښـې اسـتعماليږي لکـه: پښتـون کـوټ – کاشکوټ، سـيال کوټ او نور.

4- (ګرام) دا کلمه په سانسـکريت کښـې د کلي پـه معنـا ده خـو د کليـو د نومو په آخر کښې د لاحقې په صورت هم راغلې ده لکه:

کلى ګرام، وډى ګرام، بټه ګرام، کاڼي ګرام.

5- (پور) دا کلمه اوستا کښـې د شاهي ځاى په معنا ده او په پښـتو کښـې د يـوې لاحقـې پـه ډول د کليـو د نومـو پـه آخر کښـې راوړل کيـږي لکـه : اسلام پور – لاچه پور – شمشـپور – سلطان پور – لال پوره – اکبر پوره.

6- (هار) [1] لکه ننګرهار، قندهار، چېرهار

7- (واړه) [راجواړه] [2] – باجواړه - باجوړ

---

(1) د هار کلمه د فارسی له (سار) سره ارتباط لري

(2) په هند کښې را جواړې د راجګانو علاقو ته وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

8- (يالۍ) لکه بوډيالۍ – پنډيالۍ

9- (کنډ) لکه چمر کنډ – ملاکنډ – بارکنډ - ليکنډی

تصغيري لاحقې (پسينه)

په پښتو کښې د يو شي د کمکي والي د ښودلو د پاره ډېر ((پسينه توري)) موجود دي دا توري دوه خصوصيته لري يو دا چې د يو نوم معنوي تصغير او کوچني والی ښيي يعنی په اصل معنا کښې څه ډېر فرق نه راولي بلکې د تصغير صفت يې زياتوي لکه سليم ګی – غټکی، ځلمو ټی- طالب ګوتی او داسې نور او بل دادی چې د وړو کو او کوچنو شيانو د پاره د مستقلو نومونو کار ورکوي يعنی د شيانو په معنا کښې هم فرق راولي او له غټ جنس څخه په يو وړوکي جنس پورې تخصيص ورکوي، لکه (لروکی، چړوکی) چې د مستقلو نومو په حيث استعماليږي، که څه هم د کوچني والي معنا پکښې پرته او ملحوظه ده هر کله چې زمونږ اصلي مقصد د نويو نومونو په جوړونو کښې دی، نو ځکه په مثالونو کښې هم دوهم ډول نومونه راوړل کيږي. د دغو خصوصيتونو د ښېلوني د پاره يو عمومی اساس دا دی چې په اشخاصو او عقلمندو کښې لومړی خصوصيت او په شيانو کښې دوهم خصوصيت پيدا کوي، چې دا دی په وروسته ډول ښودل کيږي:

1- (ګی، ګۍ) دا لاحقې د اسماؤ په آخر کښې راځي او د يو وړوکی او کوچني شي د پاره ترې ځانله نومونه جوړيږي لکه:

له جام څخه جام ګی   له کوټه څخه کوټه ګۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

له غر څخه غرګۍ (کوه بچه)   له جارو څخه جارو ګۍ

له شادو څخه شادوګۍ   له جولا څخه جولاګۍ (عنکبوت)

2- (کی، کۍ) دا نښکی د اسماوً بـه آخـر کښـې د ورو شـیانو د نومـو جوړولو د پاره استعمالیږي او کله د اسم او لاحقې د اتصال د پاره (و) هم راوړل کیږي لکه:

له ډنډ څخه ډنډکی = ډنډوکی [1]   له جال څخه جالکی

له پنډ څخه پنډکی = پنډوکی   له چاړه څخه چړوکۍ

له کټ څخه کټکی   له دړې څخه دړوکۍ

3- (تی، تۍ) د اعلامې هم د نومو په پای کې دوراندې مقصد د پاره را وړل کیږي لکه:

له منګې څخه منګوټی   له کټوۍ څخه کټوټۍ

له چرګ څخه چرګوټی   له شکرې څخه شکروټۍ

له مشر څخه مشروټی

4- (ړی، ړۍ) دا توری هم د اشیاو یعنی د ذات د نومو پـه آخـر کښـې د کوچنیو نومو د جوړښت د پاره راځی لکه:

له کندو څخه کندوړی   له بچی څخه بچوړی

له کدو څخه کدوړی   له کب څخه کبوړی

له دیګ څخه دیګوړی   له کوزې څخه کوزه ړی

له تمبې څخه تمبه ړی (تمبړۍ)

---

(1) دا خبره یاد لرل پکار دی چې په ټولو تصغیري نومو کښې کله کله د نوم او لاحقې تر منځ یو (و) هم راوړل کیږي او کله د اولې کلمې (ی) په (و) بدلیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- (ری) دا لاحقه هم د ځینو نومو په آخر کښې راغلې ده لکه:

له مرېك څخه مرِ کوری — له خیتې څخه خیتهوری

له چاتی څخه چاتهوری — له ښوخکی څخه ښوخکوری

(نوله‌ء آفتاوه) .

له ګډ څه ګډوری — له تیك څخه تیکوری.

6- (ګوټی، ګوټې) دا کلمې چې له (ګی، تی_ څخه مرکبې معلومیږي؛ د کوچنیونومو د جوړونې د پاره د نورو نومو په آخر کښې راوړل کیږي لکه:

له جام څخه جام ګوټی — له بیاتې څخه بیاتې ګوټې

له تختې څخه تخته ګوټې

7- (ګوړی) دا لاحقه له (ګی، ړی) څخه مرکبه ښکاري او د وړاندې مقصد د پاره استعمالیږي لکه:

له انار څخه انار ګوړی (اننګوړی) — له وز څخه وز ګوړی

له چرګ څخه چرګوړی[1]

8- (نګړی) دا هم یوه تصغیري لاحقه ده چې د ځینو نومو او صفاتو په آخر کښې راغلې ده لکه:

له پیشو څخه پیشو نګړی — له خوار څخه خوارنګړی

له بلی څخه[2] بلونګړی — له تور څخه تور نګړی

له بچی څخه بچونګړی.

---

(1) په دې مثال کښې یو (ګ) د تکرار په وجه غورځیږي.

(2) بلي په اردو پیشو ته وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

9- (ی،ی) دا توری د تصغیري نومو د جوړولو د پاره د هغونومو په پای کښې راځي چې په (ك، ګ) مختوم وي لکه:
له ټوپك څخه ټوپکی، له ښانك څخه ښانکی، له ستڼك څخه ستڼکی،
له پرتوګ څخه پرتوګی.

تبصره: په پښتو کښې ځینی نورې تصغیري لاحقې هم شته خو ډېر مثالونه نه لري او دادي:

10- (چکی) لکه له غل څخه غلچکی.

11- (څکی) لکه له نری څخه نروڅکی،

12- (کنډی) لکه له پیش څخه پیش کنډی.

13- (چی) لکه له دیګ څخه دیګچی.

14- (چه) دا لاحقه د فارسی لاحقه ده مګر په پښتو کښې هم یو څو مثالونه لري لکه: ډولچه، تاخچه، نیمچه.

د اسم صوت لاحقې

د صوت نومونه په پښتو کښې پر دوه ډوله دي: یو قسم یې بسیط نومونه دي چې هغه لاحقې نه لري لکه: ډز، ګړز، ټس، چغ، ترنګ، کړنګ، شرنګ او نور، او بل قسم یې اشتقاقي او جوړ شوي نومونه دي چې هغه له بسیطو اصواتو څخه د لاحقو په لګولو جوړیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشـتقاقي اصـوات (غږونـه) د زيـاتو او ډېـرو آوازونـو د حکايـت پـه غرض استعاليږي او د کثرت او مبالغي ښودلو په غرض راځي چې بيـان يې په وروسته ډول دی:

1- (کی) دا لاحقه د دوه حرفي صوت په آخر کښې راځي لکـه: پـشکی، کشکی، ښهکی، شرکی، پرکی او نور [1]

2- (هار) دا نښکه د هر ډول اصـواتو پـه آخر کښـې را وړل کيـږي لکـه: غپهار- ډبهار- خرپهار- درزهار- ترنګهار- کړنګهار او نور.

3- (**1**) دا علامه غالباً د هغه دوه حرفي اصواتو پـه آخر کښـې چې اول حرف يې زور ولري او د دري حرفي او څلور حرفي اصواتو پـه پـای کښـې استعماليږي.

لکـه:ټـسا، غپـا، ډزا، خرپـا، غربـا، ګـړزا، دربـا، شـرنګا، غړمبـا، ترنګا، کړنګا او نور.

4- (ی) دا توری غالبا د دري حرفي او څلور حرفي اصـواتو پـه آخر کښـې راځي لکـه: خرپی، دربی، غربی، ګړزی، غړمبی، شرنګی، کړنګی او نور.

مصدري لاحقي (پسينه توري)

مصدر په پښتو کښې هغې کلمې ته وايي چې د فعل او کـار نـوم وي او زمانه ترې نه معلوميږي په همدي وجه مصدرته ((فعلي نـوم)) هم ويـل کيږي. د مصدر د جوړولو او اشتقاق دپاره په پښتو کښې ځينې علامې او نښکې شته چې دا دي وروسته بيانيږي:

---

(1) دا رقم اصوات د قندهار د خوا اصطلاح ده نور پښتانه يې نه استعمالوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- (ل) [1] دا لاحقه د ځینو کلمو په آخر کښې د مصدر د جوړولو د پاره پیوستیږي چې دا ډول مصدرو نه ((لام والا)) مصدرونه بولي. مګر په پښتو کښې د لام وا لا مصدرونو زیاته برخه اصلي او وضعي مصدرونه دی او کوم اصل او ماخذ نه لري او یا مونږ ته نه معلومیږي. لکه: شړل، کتل، ساتل او داسې نور. او بله برخه لام والا مصدرونه اشتقاقي دي چې له بلې کلمې څخه ماخوذ بلل کیږي. دا راز مصدرونه څومره چې تر اوسه معلوم شوي دي دا وروسته مثالونه او صورتونه لري:

الف :- هغه دي چې د شیانو او ذاتي نومو څخه جوړیږي لکه:

له کسي څخه کسل	له غوږ څخه نغوږل	د دې دوو مصدرو په اول کې یو "ن" هم زیات شوي دي.
له بوڼ څخه بوڼل	له غری څخه نغرل	
له داړې څخه داړل	له وت (شګاف) څخه وتل	
له پسول څخه پسولل	له داغ څخه داغل	
له ګاڼې څخه ګاڼل		

په دې ډول ځینې نور مثالونه هم شته چې په هغو کښې د اشتقاق مشابهت لیدل کیږي لکه (تلی، تلل، ځنی ځنل (بافتن چارپائی)، لیمه – لیدل، خوله – خوړل) دغسې (نغوتل) چې د تحریك او اشارې معنا ورکوي؛ ښايي چې له (ګوتې) څخه ماخوذوي ځکه چې اشارت په ګوته کیږي او د ((غ، ګ)) تبدیل په پښتو کښې عام دی.

ب :- هغه مصدرونه دي چې له اصواتو څخه جوړیږي لکه:

---

(1) په سنسکریت کښې (ن) د مصدر علامه ده لکه پرې ور تن (پرې وتل) ندن (ناړل) هر کله چې (ن) او (ل) همیشه یو پر بل باندې اوړی له دې کبله (ل) په پښتو کښې د مصدر یوه قدیمي لاحقه بللی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له غپ څخه غپل	له وه څخه وهل[1]
له ټوخ څخه ټوخل	له توك څخه توكل
له ترپ څخه ترپلل	
له چوپ څخه چوپل	له پوك څخه پوكل

ښايي چې دا مصدرونه په اصل کښې پوکل، توکل وي او بيا وروسته مخفف شوی وي.

ج :- هغه مصدرونه دي چې له صفاتو څخه جوړ شوی وي لکه:

له مل څخه ملل	له مړ څخه مړل
له روڼ څخه روڼل	له ټګ څخه ټګل،

د :- په پښتو کښې ځينې داسي لام والا مصدرونه هم شته چې اول جزء يې فعلي نوم وي او ځانله د يو فعلي کيفيت او حالت په معنا استعماليږي. په داسي مصدرونو کښې د اصل معلومول څه قدر اشتباه لري او په يقين نه معلوميږي چې مثلاً لوټل له (لوټ) څخه اخستل شوی دی او که نه خبره بالعکس ده.

مګر سره د دې زما په خيال په دغه ډول نومونو کښې کوم چې بسيط وي او لاحقه نه لري هغه د مصدر ماخذ بللی شو او کوم چې بسيط نه وي او لاحقه لري؛ هغه به غالباً له دغي مفردې کلمې څخه ماخوذ او مشتق وي. د دې قسم مصدرونو مثالونه وروسته ښودل کيږي لکه:

---

(1) ښايي چې په اول ضرب کښې به چا له خولې نه (وه) ايستلي وي نو پس له هغه به ددغه فعل د پاره وهل اينښود شوی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویی، ویل / ویاړ، ویاړل / څار، څارل / یرغل، یرغالل / لوټ، لوټل، وېش، وېشل / یون، یونل / کوټ، ګوټل / دانګ، دانګل / زغم، زغمل / شمېر، شمېرل / چېر، چېرل / زبېښ، زبېښل / لید، لیدل / اخېړ، اخېړل / تپوس، تپوسل / تول، تلل / بول=قول، بولل.

2- (ول) دا هم یوه مصدري لاحقه ده او د نورو کلماتو په آخر کښې د مصدرونو د جوړولو دپاره راوړل کیږي. دې قسم مصدرونو ته (ول والا مصدرونه وايي. په دې قسم مصدرونو کښې ځیني داسې مصدرونه شته چې اصلي رنګ لري او له کومې بلې کلمې څخه ماخوذ نه معلومیږي لکه (پرزول- ګرزول- پرسول) لاکن د ول والا مصدرونو زیاته برخه مشتقې دي او ضرور یو اصل او ماخذ لري دا رقم ول والا مصدرونه په پښتو کښې نسبتاً ډېر دي او په وروسته ډول یې د جوړېدو صورتونه او د نمونې په څېر یو څو مثالونه ښودل غواړو.

الف :- لومړی صورت یې دا دی چې د اشیاو یعنې د لیدونکو شیانو د نومو په آخر کښې (ول) راځي او ول والا مصدرونه ترې جوړیږي لکه:

له ړمنځ څخه ړمنځول	له باد څخه بادول
له میخ څخه میخول	له بار څخه بارول
له ګام څخه ګامول	له ځای څخه ځایول
له ګز څخه ګزول	له لویشت څخه لویشتول
له غلبیل څخه غلبېلول	له نال څخه نالول
له کولپ څخه کولپول	له باټ څخه باټول
له چاڼ څخه چاڼول	له ډانډس څخه ډانډسول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب :- دوهم صورت دا دی چې د بسیطو اصواتو په آخر کښې (ول) پېوستیږي او ول والا مصدرونه ورځنې تیاریږي لکه:

له ډب څخه ډبول	له غرب څخه غربول
له غږ څخه غږول	له بنګک څخه بنګول
له رپ څخه رپول	له کړس څخه کړسول
له ډز څخه ډزول	له ترنګک څخه ترنګول
له ټغ څخه ټغول	له شرنګک څخه شرنګول
له ټوخ څخه ټوخول	له غړمب څخه غړمبول
له ګړ څخه ګړول	له کړنګک څخه کړنګول.

ج :- دریم صورت دا دی چې (ول) د مجردو نومو په آخر کښې راځي، دغه مجرد نوم[1] د فعل نوم وي او که د یو حالت او کیفیت نوم وي لکه:

له لېو څخه لېوول	له ویري څخه وېرول
له میچ څخه مېچول	له ځور څخه ځورول
له ټال څخه ټالول	له رنځ څخه رنځول
له غوبل څخه غوبلول	له جنګک څخه جنګول
له ربړ څخه ربړول	له شرم څخه شرمول
له سینګار څخه سینګارول	له رواج څخه رواجول
له تاوان څخه تاوانول	له پور څخه پورول
له ډار څخه ډارول	له لور (روا داری) څخه لورول

(1) مجرد نوم هغه دی چې لیدونکی شی نه وي او مسمی یې خارجی وجود نه لري دې ډول نوموته د کیفیت نومونه هم وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د :- ځلورم صورت يې دا دی چې ((ول)) د صفاتو په آخر کښې راوړل کيږي لکه:

له تور څخه تورول	له اوږد څخه اوږدول	له مات څخه ماتول
له پاك څخه پاكول	له جګ څخه جګول	له ودان څخه ودانول
له زيات څخه زياتول	له ډېر څخه ډېرول	له وران څخه ورانول
له آسان څخه آسانول	له لږ څخه لږول	له ياد څخه يادول
له هېر څخه هېرول	له سوړ څخه سړول	له تود څخه تودول

هـ :- کله د (ول) علامه د فعل حال د فعلي مادې په آخر کښې راوړل کيږي او ول والا مصدرونه ترې جوړيږي او خالی دا وروسته مثالونه لري. لکه:

له خيژي څخه خېژول | له نښلي څخه نښلول

له الوزی څخه الوزول | له اوړي څخه اوړول

له کښېني څخه کښېنول | له خوري څخه خورول

له رغړي څخه رغړول | له لولي څخه لولول

له ځملي څخه ځملول | له لېږدي څخه لېږدول

ز :- کله د مصدر د فعلي مادې په آخر کښې (ول) پيوستيږی او ول والا مصدرونه څنې لاس ته راځي چې خالی دا يو څو مثالونه لري لکه:

له خندل څخه خندول | له لامبل څخه لمبول

له ژړل څخه ژړول | له زانګل څخه زنګول

له غېيل څخه غېول | له نخل څخه نخول

له ټوخل څخه ټوخول | له دانګل څخه دنګول

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اغوستل څخه اغوستول   له غړمبل څخه غړمبول

3- (یدل) دا هم یوه مصدري لاحقه ده، چې اکثر د لازمو مصدرونو[1] د جوړولو د پاره د کلماتو په آخر کښې راوړل کیږي. دې قسم مصدرونو ته (یدل والا) مصدرونه وایي.

"یدل والا" مصدرونه کټ مټ د "ول والا" مصدرونو پشان دغه وړاندې شپږ صورتونه لري. دیدل والا مصدرونو د اشتقاق او جوړونې لار آسانه ده. په ټولو ((ول والا)) مصدرونو کښې چې د (ول) په ځای (یدل) راوړی شي نویدل والا مصدرونه تري جوړیږي. خو سره د دې هم د زیات وضاحت دپاره د یدل والا مصدرونو د جوړېدو او اشتقاق صورتونه لنډ ډول لاندې بیانیږي:

الف :- د ذات د نومو په آخر کښې (یدل) راوړل کیږي لکه:

له ړمنځ څخه ړمنځېدل   له ګام څخه ګامېدل

له بار څخه بارېدل   له ګز څخه ګزېدل

له ځای څخه ځایېدل   له چاڼ څخه چاڼېدل

ب :- د اصواتو په پای کښې (یدل) راځي او یدل والا مصدرونه تري جوړیږي لکه:

له ډب څخه ډبېدل   له غړ څخه غړېدل،

له شرنګ څخه شرنګېدل   له بنګ څخه بنګېدل

له ټغ څخه ټغېدل   له ټوخ څخه ټوخېدل.

ج :- د مجردو نومو په پای کښې (یدل) پیوستیږي لکه:

---

(1) د اوریدل او لوریدل مصدرونه استثناء متعدی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ټال څخه ټالېدل	له رېږ څخه ربړېدل
له رنځ څخه رنځېدل	له غوبل څخه غوبلېدل
له لېو څخه لیوېدل	له جنګ څخه جنګېدل
له رواج څخه رواجېدل.

د :- د صفاتو په پای کښې (یدل) راوړل کیږي لکه:

له تور څخه تورېدل	له جګ څخه جګېدل
له ډېر څخه ډېریدل	له سور څخه سرېدل او داسې نور.

هـ :- د مصدر او فعل حال له فعلي ما دې څخه لکه:

له رغږي څخه رغږېدل	له اورږي څخه اوریدل
له خندل څخه خندېدل (1)	له ژړل څخه ژړېدل
له زانګل څخه زنګیدل	له ټوخل څخه توخېدل او نور.

د حاصل مصدر پسینه توري

هغه نومونه چې فعلي معنا لري او له مصدر څخه جوړیږي؛ د مصدر حاصل بولي. دا نومونه ځینې په خپله د مصدر په معنا راځي مګر فـرق دومره دی چې له مصدر څخه پکښې اسمي رنګ زیات وي لکه (وهنه، لیدنه، کتنه) او ځینې د مصدر اثر، حالت او فعلي کیفیت ښکاره کـوي لکه (خندا، ژړا) چې د خندلو او ژړلو پر حالت او کیفیت دلالت کـوي.

---

(1) لاکن د (خېژول، الوزول، ځملول، نښلول، کښېنول، خورول، لولول، اغوستول) په مصدرونو کښې یدل والا مصدرونه ، نه استعمالیږي).

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر كله چې په پښتو كښې د حاصل مصدر اكثرې لاحقې د دغو دوارو معنا ګانو د پاره په شريك ډول راځي له دې كبله دغه دواړه قسمونه يو ځاى په لاندې ډول ښودل كيږي.

1- (نه) دا لاحقه بې د ځينو خصوصي مصدرونو څخه د ټولو مصدرو په آخر كښې د لام پر ځاى راځي او د حاصل مصدر نومونه تري جوړيږي لكه:

له وهل څخه وهنه	له لتهول څخه لتهونه
له ختل څخه ختنه	له ټولول څخه ټولونه
له وتل څخه وتنه	له دريدل څخه دريدنه
له ساتل څخه ساتنه	له ټوليدل څخه ټوليدنه [1]

2- (خفي ه) دا تورى ديدل والا او ځينو لام والا مصادر و په پاى كښې د مصدر د لام پر ځاى راوړل كيږي لكه:

له غورځيدل څخه غورځيده	له ليدل څخه ليده
له پوهيدل څخه پوهيده	له كتل څخه كاته
له لمبيدل څخه لمبيده	له اغوستل څخه اغوسته
له پاخيدل څخه پاخيده	له ختل څخه خاته

(1) دا دواړه قسمه په خپله د مصدر په معنا استعماليږي، خصوصاً دوهم صورت خو كټ مټ يو مخفف مصدر دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (ښت) دا نښکـه هـم د حاصـل مـصدر لاحقـه ده او د ځینـو یـدل والا مصادرو په پای کښې د (یدل) پـه عـوض راغلې ده او دا مثالونه پکښې موجود دي:

له مړېدل څخه مړښت	له درنېدل څخه درنښت
له جوړېدل څخه جوړښت	له یادېدل څخه یادښت
له لګېدل څخه لګښت	له سمېدل څخه سمښت
له خربېدل څخه خربښت	له چلېدل څخه چلښت
له سرېدل څخه سرښت	له ارزېدل څخه ارزښت
له لوئېدل څخه لویښت	له ګرانېدل څخه ګرانښت

4- (ون) دا پـسینه تـوری پـه ځینـو مـصادرو کښې راځي او د مـصدري علامو پر ځای استعمالیږي او دا لاندی مثالونه پکښې موجود دي:

له ترل څخه ترون	له لتهول څخه لتهون
له ګټل څخه ګټون	له بدلول څخه بدلون
له کندل څخه کندون	له ګډول څخه ګډون
له خرخول څخه خرخون	له سمول څخه سمون
له لمسول څخه لمسون	له ډکول څخه ډکون
له لنګېدل څخه لنګون	له ګرځول څخه ګرځون (قی)
له ډډېدل څخه ډډون	

5- (ن) یوازې نون هم په یدل والا مصدرو او یو نیم لام والا مـصدرو کښې د لام پر ځای د فعلي مادې پـه آخر کښې پیوسـتیږي او د حاصـل مـصدر نومونه ترې جوړیږي لکه:

له رغېدل څخه رغېدن	له غورځېدل څخه غورځېدن

(c) ketabton.com: The Digital Library

له چلېدل څخه چلېدن　　　　له لیدل څخه لیدن
له اوسیدل څخه اوسېدن　　　　له اغوستل څخه اغوستن [1]

6- (نګ) دا لاحقه په ځینو محاورو کښې د حاصل مصدر د جوړولو د پاره استعمالیږي او په یدل والاو یو نیم لام والامصدر کښې د (ل) پر ځای راوړل کیږي لکه:

له اوسېدل څخه اوسېدنګ　　　　له چنبل څخه چنبنګ
له رغېدل څخه رغېدنګ　　　　له تلل څخه تلنګ
له پاڅېدل څخه پاڅېدنګ　　　　له غورځیدل څخه غورځنګ

(په دې مثال کښې (نګ) دیدل پر ځای راغلی دی)

7- (اك) دا لاحقه هم د فعلي مادې په آخر کښې د حاصل مصدر جوړونې دپاره راځي او دا وروسته مثالونه لري لکه:

له خوړل څخه خوراك　　　　له چنبل څخه چنباك
له ژول (ژوند کول) څخه ژواك،　　　　له څکل څخه څکاك
له پخسیدل څخه پخساك　　　　له تپېدل څخه تپاك.

8- (**1**) دا علامه د ځینو لام والاویدل والامصادرو په آخر کښې د مصدري علامې پر ځای راځي او د مصدر حالت او کیفیت ښکاره کوي او دا مثالونه پکښې مستعمل دي:

له خندل څخه خندا | له کنځل څخه کنځا | له ششنل څخه ششنا

(1) څلورم او پنځم قسم نومونه له اصلي مصدر سره ډېر نزدېوالی لري ځکه چې په دوارو کښې یوازې (ل اون) سره بدل شوي دي نور یو شی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ژړل څخه ژړا	له ښکلل څخه ښکلا	له غرمبل څخه غرمبا
له نخل څخه نخا	له لمبل څخه لمبا	له ګېډل څخه ګېډا = ګډا
له غپل څخه غپا	له زغاستل څخه زغستا	له ځلېدل څخه ځلېدا = ځلا
له شنل څخه شنا	له مشغولېدل څخه مشغولا	له رپېدل څخه رپېدا

9- (ښکاره "ه") دا توری د ځینو مصادرو د فعلی ما دې په آخر کښی د مصدري علامو پر ځای راوړل کیږي او دا وروسته مثالونه پکښې مستعمل دي:

له ترل څخه تره	له ژوبلل څخه ژوبله	له تړولل څخه تړوله
له ګټل څخه ګټه	له زغاستل څخه زغاسته	له جوړېدل څخه جوړه (صلح)
له شکل څخه شکه	له لټول څخه لټه	له پېښېدل څخه پېښه
له نښتل څخه نښته	له لمسول څخه لمسه	له تښتېدل څخه تښته
له دیکل څخه دیکه	له روغېدل څخه روغه (صلح)	له بدلول څخه بدله [1]

10- (ی) ملینه (ی) هم په ځینو مصدرو کښې د مصدري علامو پر ځای راځي او د حاصل مصدر نومونه تري جوړیږي چې مثالونه یې دا دي:

له غورځېدل څخه غورځی   له خلاصېدل څخه خلاصی

---

(1) د اتم او نهم لمبر نومونو اشتقاق له مصدر څخه یقیني نه دی، کېدی شي چې خبره بالعکس مصدر له دغو نومو څخه مشتق وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له برابرېدل څخه برابری   له ودانېدل څخه ودانی

له سمېدل څخه سمی   له ورانېدل څخه ورانی

له سول څخه سوی   له خرڅېدل څخه خرڅی.

تبصره: په پښتو کښې د حاصل مصدر د پاره ځينې نورې لاحقې هم شته، مګر يو يا دوه مثاله لري دا لاحقې هم ټولې د مصدر د فعلي مادې په آخر کښې د مصدري علامو پر ځای راځي او په وروسته ډول بيانيږي:

11- (ات) لکه: له کټل څخه کټات‌له بايلل څخه بايلات.

12- (ت) له لګيدل څخه لګت (مصرف)   له بچېدل څخه بچت (پس اندازه)

13- (او) له چلېدل څخه چلاوۍ   له لګېدل څخه لګاو.

14- (انه) له اوسېدل څخه اوسېدانه   له رغېدل څخه رغېدانه.

15- (ڼه) له رغول څخه رغاوڼه (ساختمان)، له ټيکاوېدل څخه ټيکاوڼه.

16- (نا) له ويل څخه وينا   له بريښيدل څخه بريښنا .

17- (اره) له سکوندل څخه سکو نداره

18- (ار) له ټينګېدل څخه ټينګار   له چينګېدل څخه چينګار.

19- (ان) له لګيدل څخه لګان   له ټکېدل څخه ټکان.

20- (ند) له چلېدل څخه چلند .

21- (ندی) له رپېدل څخه رپندی (لرزه).

22- (لاو) له خرڅول څخه خرڅلاو.

23- (ګنه، ګه) له اوسېدل څخه استوګنه، استوګه.

24- (وب) له پرسېدل څخه پړسوب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آلې د نوم لاحقې

آله په پښتو کښې پر دوه ډوله ده. يوه اصلي ده لکه: اره، ترښځ، رنده او نور او بله مشتقى ده. د مشتقې آلې نومونه درست لـه مصدر څخه جوړيږي او دا وروسته صورتونه او لاحقې لري:

1. (ونى) دا لاحقه په متعدي مصادرو کښې د لام پر ځاى راوړل کيږي او د آلې نوم ترې جوړيږي لکه:

له لوبول څخه لوبوونى　　　له پاکول څخه پاکوونى

له چاڼول څخه چاڼوونى　　　له غوځول څخه غوځوونى

له لګول څخه لګوونى　　　له توږل څخه توږونى

له نيول څخه نيوونى

2- (نى) يـوازې: (نى) هم د فعلي مـادې پـه آخر کښې د آلـې د نامـه د پـاره راځـي لکـه : لـه شـرنګول څخـه شـرنګنى او (شـرنګانى) هـم استعماليږئ　　　له ټنګول څخه ټنګنى.

3- (ى) يوازې ملينه (ى) هم د فعلي مـادې پـه آخر کښې د آلې د نامـه د پاره راتلى شي لکه: (نوسى) چې غالباً د نيسل له مصدر څخه د (ى) پـه واسطه جوړه شوې ده [1]

تبصره: د اسم آلې د نامه د جوړولـو د پاره کله مفعول هم ورسره را وړل کيږي لکه : اور لړونى– مچشړونى. مګر دا بيا مرکبه آله بولي. دغه

---

(1) د آلې دا درې واړه صورتونه چې د غير ذيروح د پاره استعمال شي نو آله بلله کيږي او که د ذيروح د پاره راشي نو صفت يې بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شان (ی) هم اکثراً د مرکبې آلې د جوړښت د پاره استعمالیږي لکه: لاس پاکی، مچشړی، ختڼ موښی (ګل ماله) مچوژی او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صفاتو جوړونه

صفات پر دوه ډوله دي، يو هغه دی چې د يو شي او ذات حالت او وصف بيان کړي لکه (مشر، پوه) او بل هغه دی چې يوازې وصف او حالت ځرګندوي او پر يو شي او ذات باندې دلالت نه کوي لکه (مشرتوب، پوهه) دا دواړه قسمه صفات په پښتو کښې داشتقاق او جوړولو جلا جلا لاحقې لري، مونږ اصطلاحاً دغه اول قسم ته صفات او دوهم قسم ته مجرد وصفونه وايو.

ذاتي او توصيفي صفات بيا د اشتقاق په لحاظ پر دوه ډوله دي، يو هغه دی چې له اسم او بسيط صفت څخه د لاحقو په لګولو جوړيږي او بل هغه دی چې له مصدر څخه د يو عمومي قانون موافق د لاحقو په واسطه اشتقاقيږي. دغه اول قسم ته نسبتي[1] او دوهم قسم ته فعلي صفات وايو. په نسبتي صفاتو کښې منسوب اليه معلوم او يوه مستقله جلا کلمه وي. نسبتي صفات په پښتو کښې ډېرې او زياتې لاحقې لري، دا لاحقې عموماً د اسم او صفت په آخر کښې راځي او نسبتي صفت ترې جوړيږي. لکه (اغزن، اومږی) چې اول (اغزی) او دوهم (اوم) ته منسوب دی. مګر دومره خبره ده چې په نسبتي صفاتو کښې د بل يو صفت د نسبت مثالونه کم او د اسم د نسبت مثالونه ډېر دي.

دا د نسبتي صفاتو لفظي خصوصيتو، هر څه چې يې معنوي خصوصيات دي نو هغه څه قدر مفصل دي، ځکه چې په هره علامه او

---

[1] نسبتي صفات د کومې خاصې زمانې پورې تعلق نه لري او په دې لحاظ دايمي صفات هم بلل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاحقه کښې ځانله ځانله معنوي اختصاص لیدل کیږي. سر بېره پر دې، یوه یوه لاحقه د ډېرو معنا ګانو د پاره راځي او په یوه ځای کښې یوه معنا او په بل ځای کښې بله معنا ورکوي.

مثلاً "جن" چې په (نمجن) کښې د لرلو په معنا او په (غمجن) کښې د کولو په معنا دی. نمجن هغه ځای ته وایي، چې نم لري او غمجن هغه څوك دی چې غم کوي.

دغسی (ن) چې په (جګړن) کښې فعلي یعنی د کولو معنا، او په (خیرن) کښی د لرلو معنا افاده کوي. مقصد دا دی دغه لاحقې چې د هرې کلمې سره راوړلی شي؛ نو د هغی کلمې سره یوه مناسبه او وړه معنا ترې اخستل کیږي مګر په عمومي ډول د پښتو په نسبتي صفاتو کښی دا وروسته معنا ګانې لیدل کیږي.

1- د کولو او فعل عامه معنا لکه: ختګر، کبر جن، کړتن، شوکمار، چې ختې، کبر، کړتې او شوکه کوي.

2- د یو خاص فعل معنا چې هغه د لاحقې د مخه کلمې سره تناسب ولري لکه: غوبه، خربه، دروازه وان هغه څوك چې غواپیایي، خره چلوي او دروازه ساتي.

3- د لرلو، مالکیت او مصاحبت معنا لکه : ښوره جن– شګلن، دولت من– واکمن، پنډوالا، هغه چې ښوره، شګه، دولت لري، د واك خاوند وي او پنډ ورسره وي.

4- داوسیدلو، وطنیت او قومیت معنا لکه: کامه وال – کابلی، سلیمان خېل هغه څوك چې په کامه کښی اوسي، کابل یې وطن او سلیمان خېل

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې قوم وي. پرته له دې ښځه هره لاحقه ځينې خصوصي معناوې هم لري چې هغه به په خپل خپل ځای کښې په لنډ صورت وښودلی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نسبتي صفاتو لاحقې

د نسبتي صفاتو ځینی لاحقې له خپلې مادې څخه څه نور صورتونه او متفرعات لري چې هغه به هم ورسره په خپل خپل ځایکښی بیانیږي.
ټول نسبتي صفات د اسم او صفت په آخر کښې د یوې لاحقې په لګولو جوړیږي او دا دی په وروسته ډول یې بیانول غواړو.

1- (ګر) دا لاحقه د نومو په آخر کښې د فعل، کولو او د یو نیم خاص فعل په معنا راځي لکه:

له ختې څخه ختګر	له امانت څخه امانت ګر چې (امانت ساتی)
له کوډې څخه کوډګر	له بزې څخه بزوګر (چې وزې څروي)
له دارو څخه داروګر	له ملازې څخه ملازګر (متملق)
له غلا څخه غلا ګر	له ښېوې څخه ښیوه ګر (چې ډول کوي)
له جواری څخه جوار ګر	له مشین څخه مشین ګر (چې ماشین چلوی)

تبصره: د دې لاحقې سره نږدې او مربوطې لاحقې هم شته، مګر مثالونه یې لږ دي او وروسته د خپلو ټولو مستعملو مثالونو سره ښودل کیږي:

2- الف :- (ګیر) د نومو په آخر کښې د فعلي معنا د افاده کولو د پاره راوړل کیږي لکه:

له سوال څخه سوالګیر	له پروا څخه پروا ګیر
له تماشی څخه تماشګیر	له بار څخه بار ګیر(د بار وړلو څاروی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دعوي څخه دعوه ګير	له تاو څخه تاوګير
له هوا څخه هوا ګير	له باد څخه باد ګير

3- ب :- (ګرى) د اسم او صفت په آخر کښى راځي لګه:

له لو څخه لوګرى	له ګواښ څخه ګواښ ګرى	
له دم څخه دم ګرى	له مل څخه ملګرى	پـه دي دوو صـفتونو
له وار څخه وار ګرى	له تِل څخه تِل ګرى	کي فعلي معنا نشته

4- ج : (ګړى) دا لاحقه د اسم او صفت په آخر کښي راغلي ده لګه:

له ژرندي څخه ژرنده ګړى   له منځ څخه منځګړى،

له دريم څخه دريمګړى   له نيم څخه نيمګړى.

5- د : (ګرندى) د نومو په پاى کښي د فعلى معنا [1] د افاده کولو د پاره راځي لګه:

له تلوار څخه تلوارګرندى   له اشر څخه اشر ګرندى،

له وبش څخه وبش ګرندى   له ديوال څخه ديوال ګرندى.

6- (جن) دا لاحقه د نومو په آخر کښي راځى چي په ليدونکو نومو کښي غالباً دلرلو او په ناليدونکو نومو کښي د کولو يا د بل خاص فعل معنا ورکوى لګه:

له نم څخه نمجن	له کبر څخه کبر جن	له وير څخه وير جن
له ښوري څخه ښوره جن	له تاو څخه تاوجن	له هيري څخه هېر جن

---

(1) هغه ټول صفات چي فعلي معنا ولري په هغو کښي به اول جزء د مفعول حيثيت لري او دا يې د پيژندلو لار او طريقه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

		(فراموش کار)
له سپږي څخه سپږجن	له قهر څخه قهر جن	له دروغ څخه دروغجن
	له ورم څخه ورم جن	له غم څخه غم جن

تبصره : د (جن) مربوطي لاحقي (ځن، ژلی) دی چې یو څو مثاله پکښي موجود دي :

7- الف :- (ځن) لکه :

له لامبو څخه لامبوځن	له توري څخه تورځن،
له ښکار څخه ښکارځن	له ځنګ څخه ځنګزن.

8- ب :- (ژلی) [1]

له پر هر څخه پرهرژلی	له وير څخه ويرژلی.

9- (لن) دا علامه د لرلو او کولو د نسبت د پاره غالباً د هغو نومو په پای کښي راځي چې په (ه) مختوم وي لکه:

له اوبه څخه او بلن	له زوي څخه زولن
له شګی څخه شګلن	له اوښکي څخه اوښکلن
له غوښي څخه غوښلن	له خوږ څخه خوږلن (په ايرو پټ اور)
له سيوري څخه سورلن	

10- (من) دا لاحقه د مالکيت او صاحبيت د پاره د ناليدونکو يعنی غير مرئي نومو په آخر کښي راځي لکه:

له غيرت څخه غيرت من	له واك څخه واکمن
له دولت څخه دولت من	له ښاد څخه ښاد من

---

(1) د ځ، ج اول "ن" په پښتو کښي تل په يو بل باندی بدليږي لکه زبه، جبه، لمراو نمر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له شته څخه شته من	له کسر څخه کسر من (معیوب)
له سود څخه سود من	له میرڅي څخه میرځمن
له خوږ څخه خوږ من	له اندېښني څخه اندېښمن
له ستر څخه ستر من (سترمنه)	

11- (ن) دا توری د نسبتي صفت د جوړولو د پار ه د مادي او غیر مـادي نومو په آخر کښی راوړل کیږي او دلرلو ، کولو او خاص فعل معنا افـاده کوي لکه:

له خیري څخه خیرن	له جګړي څخه جګړن
له پم څخه پمن	له خاپوړي څخه خاپوړن
له ژاولي څخه ژاولن	له کړ کیچ څخه کړ کیچن
له غوښي څخه غوښن	له ډار څخه ډارن
له غوټی څخه غوټن	له تیز څخه تیزن

12- (مـار) دا لاحقـه د فعلي معنا د پـاره زیاتـه اسـتعمالیږي او څـه قـدر مبالغه هم ښیي او اکثراً د نومو په آخر کښی راځي لکه:

له داړي څخه داړه مار	له ټوکي څه ټوکمار (مسخره)
له ګوندی څخه ګوندي مار	له چړچي څخه چړچه مار (عیاش)
له جرګی څخه جرګه مار	له ونډی څخه ونډي مار (قصاب)
له چوغلي څخه چوغلي مار	له ډوډی څخه ډوډي مار
له دوکي څخه دوکه مار	له ختني څخه ختمار

(c) ketabton.com: The Digital Library

13- (ور) دا نښکه غالباً د مادي او مرئي (لیدونکو) نومو پـه آخر کښې راځي او دلرلو معنا افاده کوي مګر څه قدر مبالغه او زیاتوالی تـرې هم معلومیږي یعنی دور سره پیوست اسم ظاهري غټوالی او ډېر والـی ښیـي لکه:

له داړې څخه داړه ور	له ښانګې څخه ښانګه ور
له ګیډې څخه ګیډه ور	له غوږ څخه غوږ ور
له خېټې څخه خېټه ور	له ښکر څخه ښکر ور
له تنې څخه تنه ور	له شونډې څخه شونډه ور
له څنې څخه څنه ور	له غوښې څخه غوښه ور
له سور څخه سرور	له پی ِ څخه پیوره غوا (ګاو شیری)

دا قسم صفات کله د وصفي معنـا د مبـالغې او زيـاتوالي دپـاره هـم راځي یعنی مطلب پکښې د یو وصف او حالت مبالغه بیانول وي لکه: له ژبې څخه ژبه ور (لسان)، له خولې څخه خوله ور، له زړه څخه زړه ور، له مځ څخه مخور (معزز). په دې قسم صفاتو کښې (غـاښور) د یـوې آلې نوم دی چې ډېر غاښونه لري.

14- (بون= به) دا لاحقې دواړه یو شی دي او "به" د "بون" مخفف صـورت دی چې د محافظت، ملکیـت او څښـتن ولـی پـه معنـا راځي او اکثـر د مادي او مر ئي نومو په آخر کښې راوړل کیږي لکه :

له شیر څخه شیربون	له ګډ څخه ګډبه
له زمري څخه زمربون	له آس څخه اسبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خر څخه خربون	له اوښ څخه اوښبه
له اوښ څخه اوښبون	له کور څخه کور به
له غويي څخه غوبه	له لرګي څخه لرګبه (هيزم کش)
له ختې څخه ختېبه	له خس څخه خسبه

15- (وان)[1] دا علامه د محافظت او مالك توب په معنا د مادي او ليدونكو شيانو د نومو په آخر کښې راوړل کيږي لکه:

له باغ څخه باغوان	له جياز څخه جيازوان
له جالي څخه جاله وان	له دروازي څخه دروازه وان
له پادي څخه پاده وان	له ګورم څخه ګوروان (د ګورم ميم پکښې حذف شوی دی)
له ګاډی څخه ګاډي وان	له موټر څخه موټروان
له بګی څخه بګي وان	له ګروي څخه ګريوان (چې د ګروي محافظ وی)

16- (وال) دا لاحقه د کليو او ځايو د نومو په آخر کښې د استوګنې او وطنيت د نسبت د پاره راځي او د هغو نومو سره راوړل کيږي چې په امدادي حروفو مختوم وي لکه:

کامه- کامه وال	جنوبي – جنوبي وال
بانډه- بانډه وال	لواړګی – لواړګي وال

---

(1) ((وان)) او ((بون)) په لفظ او معنا دواړو کښې سره نژدې دي. ((وان)) په سنسکريټ کښې هم د محافظت لاحقه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرقي – مشرقي وال	کلی – کلی وال

دا لاحقه په ځينو نومو کښې د فعلي معنا ګانو نسبت هم څرګندوي يعنی د کولو يا يوبل خاص فعل معنا ورکوي لکه:

جوپه – جوپه وال	آټی – آټی وال
بنګړی – بنګړي وال	انډی – انډيوال
هګی – هګی وال	پجه – پجه وال
کوټ – کوټوال	

17- (والا) دا علامه د مالك توب او ښتن ولی د نسبت د پاره د نومو په آخر کښې راوړل کيږي لکه:

خروالا – آس والا – کور والا – پنډ والا – کډ والا – پور والا – چپن والا – او کله د يو شي د پلورونکي معنا هم ورکوي لکه: سابه وال – ميوه والا او نور.

18- (يالی) دا لاحقه دلرلو او کولو په معنا د مادي او غير مادي نومو په آخر کښې استعماليږي لکه:

له ننګ څخه ننګيالی	له برم څخه برميالی
له نوم څخه نوميالی	له بري څخه بريالی
له جنګ څخه جنګيالی	له توري څخه توريالی
له پت څخه پتيالی	له زغري څخه زغر يالی (زره دار)
له بخت څخه بختيالی	له غوټي څخه غوټيالی
له دود څخه دوديالی	له برګی څخه برګيالی

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هوډ څخه هوډيالی [1]	له نتی څخه نتيالۍ (چې نتکۍ لري)
له خبر څخه خبريالی (خبر يال)	له غور څخه غوريالی (چې غورلري)

19- (نی) دا علامه د زمانې، ځای او داسې بل نسبت د پاره د ظروفو پـه آخر کښې راوړل کيږي لکه:

له اوس څخه اوسنی	له پاس څخه پاسنی
له غرمې څخه غرمنی	له لاندی څخه لاندينی
له بيگا څخه بيگانی	له کور څخه کورنی
له مياشت څخه مياشتنی	له منځ څخه منځنی
له کال څخه کالنی	له رومبي څخه رومبنی

دا لاحقه د ځينو نورو نومو سره هم راځي او فعلي يا کومـه بلـه معنا افاده کوي لکه:

له نوغي څخه نوغنی (نشانه دار)	له غل څخه غلنۍ پيشو
له ټکي څخه ټکنی (متردد)	له رښتيا څخه رښتيانی
له ميري څخه ميرنی	له ميړه څخه ميړنی،

له سکه څخه سکنی او نور.

تبصره :- د دي لاحقي سره مربوطي لاحقې دا دي:

20- الف :- (ونی) لکه:

---

(1) هوډيالی ضد ناك ته وايي لکه د عبدالقادر په دې مسرع کښی (هوډيالی دی چې يې کښيښنوم ولاړ شي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مرګك څخه مرګونی	له برغ څخه برغونی
له غبرګك څخه غبرګونی	له حرام څخه حرامونی
له باد څخه بادونی (زکام)،	له مرستې څخه مرستونی
	(فعلي معنا افاده کوي).

21- ب (انی) لکه : له سیل څخه سیلانی، له کرل څخه کرلانی (زارع)

22- (ین) دا لاحقه د شیانو او اجناسو د نومو په پای کښې زیاتیږي او د یو شي نسبت اصل او جنس ته ښیي لکه:

له وړی څخه وړین	له متې څخه متین	
له تار څخه تارین	له غنم څخه غنمینه= غلمینه ډوډی	
له وریښم څخه وریښمین	له اوربشې څخه اوربشینه	
له مس څخه مسین	له غوړ څخه غوړین	(په دی دواړو
له زر څخه زرین	لـــه مـــالګې څخــه مالګین	مثالونو کښې دلرلو نسبت شوی دی)
له خاورې څخه خاورین	له لونګ څخه لونګین	
	(د صفتي معنا په لحاظ اسم ګرځیدلی دی)	

23- (یز) دا علامه د نومو او اعدادو په آخر کښې راځي او د یو شي نوعیت او عددي نسبت ښکاره کوي لکه!

له ګلې څخه ګله ئیز غویې	له خامتا څخه خامتا ئیزه برستن
له چرې څخه چره ئیز تویك	له دوه بند څخه دوه بندیزه اګی
له کانې څخه کاڼیزه ځمکه	له څلور څخه څلوریزه (رباعی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له وار څخه واريزه تبه	له دوه څخه دوه ئيز (مثنوی)
له للمي څخه للمهٔ ئيز	له لس څخه لسيز نوټ
له اړخ څخه اړخيزه تمانچه	له شل څخه شليز نوټ

ياد ګيرنه: د (يز) لاحقه د صفاتو په آخر کښې د زيات وضاحت دپاره راځي لکه: له غور څخه غوريز، له مخور څخه مخوريز، له لومړي څخه لومړيز.

24- (يا) دا نښکه د ځينو نومو او صفاتو په آخر کښې راځي او نسبتي صفت ترې جوړيږي لکه:

له جل څخه جليا	له دود څخه دود يا (قانون دان)
له آري څخه آريا (اصيل)	له مل څخه مليا
له بس څخه بسيا (کافي)	له وربدل څخه وريا (باران)
له کس څخه کسيا (ميده)	له لګېدل څخه لګيا[1]

(1) په دې وروسته دوه مثالونو کښې (يا) د فعلي مادې په آخر کښې زياته شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

25- (و معروف) دا توری د نومو په آخر کښې راځي او اکثر د کولو او لرلو معنا افاده کوي، سر بېره څه قدر مبالغه هم پکښې ليدل کيږي. لکه:

له کړتي څخه کړتو	له لاړي څخه لاړو(چې لاړي يې بهيږي)
له لاپي څخه لاپو	له خيټې څخه خيټو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ښار څخه ښارو	له غوړ څخه غوړو
له کړاو څخه کړاوو	له بریت څخه بریتو
له خرړاوي څخه خرړاوو	له داړي څخه داړو

تبصره: د دې لاحقې سره مربوطې لاحقې دا وروسته دي:

26- الف (مجهول و) لکه:

له پاړس څخه پاړسو   له پښت څه پښتو

له دېګان څخه دېګانو

27- ب (اوو) په دې علامه کښې د مبالغې معنا هم زیاته ده لکه:

له جګړې څخه جګړاوو   له خرخ څخه خرخاوو

له لګېدل څخه لګاوو (خراج)   له پنډ څخه پنډاوو

(چې پونډی یې غټې وي).

28- (معروفه ی) دا توری هم د نومو په آخر کښې پیوستیږي او د فعلي معنا د افاده کولو د پاره ترې ذاتي صفت جوړیږي لکه:

له رباب څخه ربابي	له باور څخه باوري
له چرس څخه چرسي	له لګښت سره لګښتي
له پلك څخه پلکي	له ډانډس څخه ډانډسي (نداف)
له پنډ څخه پنډي (جوالی)	له ځېل څخه ځېلي
له ډول څخه ډولي	له چل څخه چلي
له چړ څخه چړي (دریوزه)	له ټوکې څخه ټوکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- (ملینه ی) دا نښکه د ځایو د نامو په آخر کښې چې په صحیح حرف ختم وي راځي او د استوګنې او وطنیت نسبت ترې مرادیږي لکه:

له کابل څخه کابلی	له پېښور څخه پېښوری
له ننګرهارڅخه ننګرهاری	له جلال آباد څخه جلال آبادی
له لوګر څخه لوګری	له کونړ څخه کونړی
له قندهار څخه قندهاری	له پغمان څخه پغمانی

دا لاحقه د ځینو مجردو نومو په آخر کښې هم راځي مګر په فعلي معنا دلالت کوي لکه:

له مکر څخه مکری، له لوڅخه لوی

له ترویت څخه ترویتی (منجم) او ښایي چې څری (جاسوس) له (څیر څخه او ژوندی له ژوند څخه اخستل شوی وي.

یادونه: ملینه (ی) د یو صفت په آخر کښې د زیات وضاحت د پاره استعمالیږي لکه:

له ګوډ څخه ګوډی له شل څخه شلی

له بد څخه بدی له نیك څخه نیکی.

مګر په دې صورتونو کښې تقریباً یو اسمي کیفیت پیدا کوي.

30- (خیل) دا لاحقه د سړو او اشخاصو د نومو په پای کښې د قومي نسبت د ښودلو او بیانولو د پاره استعمالیږي لکه:

له سلیمان څخه سلیمان خیل	له موسی څخه موسی خیل
د عثمان څخه عثمان خیل	له عیسی څخه عیسی خیل
له جبار څخه جبار خیل	له سلطان څخه سلطان خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

31. (زی) دا لاحقه هم په پورته ډول د قوم او قبیلې د نسبت د پاره استعمالیږي لکه:

له محمد څخه محمد زی	له یوسف څخه یوسف زی
له بارك څخه بارکزی	له سدو څخه سدوزی
له احمد څخه احمد زی	له اچك څخه اچکزی

دغه شان د خپلوانو د نومو په آخر کښې هم دزوی والي د نسبت د پاره راوړل کیږي لکه:

له ترور څخه تروزی، له لېور څخه لېورزی
له بن څخه بنزی له ندرور څخه ندرورزی
له میرې څخه میریزی.

مګر د (غرزي) په کلمه کښی (زی) د تش نسبت د پاره راغلی دی.

32- (بخن) دا لاحقه درنګونو په آخر کښې د هغو د کموالي د ښودلو دپاره استعمالیږي لکه:

له سور څخه سوربخن	له سپین څخه سپین بخن
له تور څخه تور بخن	له شین څخه شین بخن
له زیړ څخه زیړ بخن	له خړ څخه خړ بخن

33- (وبره، وشمه، وزمه) دا درې واړه لاحقې په یوه معنا دي او دالوانو او رنګونو د نومو په آخر کښې د تقلیل په غرض راوړل کیږي لکه:

له سور څخه سور وبره	له سور څخه سوروشمه
له زیړ څخه زیړ وبره	له زیړ څخه زیړوشمه
له شین څخه شین وبره	له سپین څخه سپین وزمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له سپین څخه سپین وشمه	له تور څخه تور وزمه
	له شین څخه شین وزمه

34- (مه، یمه) دا علامه د حیواني مونثاتو په آخر کښې راځي او د هغو د مخصوص صفت یعنی د نر طلبۍ او وار راوړلو نسبت تري مرادیږي لکه:

له غویي څخه غویمه	له خر څخه خریمه
له اوښ څخه اوښېمه	له مږ څخه مږیمه
له وز څخه وزېمه	له سپي څخه سپېمه
له اس څخه اسیمه	له پیش څخه پشېمه

35- (ناك- نك) دا علامه د نومو په آخر کښې راځي او د هغو او موصوف تر منځ په څخه قدر زیات اتصال او پیوستوالي دلالت کوي لکه:

له غم څخه غمناك	له بوی څخه بویناك	له چل څخه چلناك
له خوند څخه خوندناك	له مزي څخه مزه ناك	له زیم څخه زیم ناك
له اثر څخه اثر ناك	له میني څخه	له سکي څخه سکه ناك

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ځلېښت څخه ځلېښتناك	میـ نه نا ك	

36- (چی)[1] دا لاحقه هم د اسماو په آخر کښې راوړل کیږي او د یوي فعلي معنا نسبت ترې معلومیږي لکه:

له نندارې څخه نندارچي	له غوا څخه غاوچي (پاده وان)
له مرکي څخه مرکچي	له نغارې څخه نغارچي
له ډنډورې څخه ډنډورچي	له توپ څخه توپ چي
له جار څخه جارچي	له کوټې څخه کوټه چي

37- (کښ) دا لاحقه که څه هم د (کښل) له مصدر څخه یوه فعلي ماده ده لاکن د لاحقي شکل یې پیدا کړی دی او د نومو په آخر کښې د فعلي معنا د افاده کولو د پاره راځي لکه:

له چلم څخه چلم کښ	له جارو څخه جارو کښ

---

(1) **د (ناك) لاحقه د پ تو او فارسی او دچي لاحقه د پ تو او ترکي تر من شریک دي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

له توري څخه تور کښ	له بار څخه بار کښ
له ګور څخه ګور کښ	له سر څخه سر کښ
له خواري څخه خواري کښ	له تير څخه تير کښ

38- (خور) دا کلمه هم يوه فعلي ماده ده چې د لاحقې شکل يې موندلى دى او د اسماو په آخر کښې د فعلي معنا د څرګندولو د پاره استعماليږي لکه:

له سړي څخه سړي خور	له ميراث څخه ميراث خور
له ډوډۍ څخه ډوډي خور	له غم څخه غمخور
له بډي څخه بډي خور	له چغلى څخه چغلخور
له سود څخه سود خور	له خيرات څخه خيرات خور
له زيات څخه زياتي خور	له حرام څخه حرام خور

تبصره: په پښتو کښې د نسبتي صفاتو د پاره ځينى نوري لاحقې هم شته، لاکن ډېر مثالونه نه لري او دا دى په وروسته ډول ښودل کيږي :

39- (تى) د پښتو يوه قديمي لاحقه ده او د نسبتي صفت د جوړولو د پاره د نومو په آخر کښې راځي لکه: روژه، روژه تى، کوژه، کوژه تى، بوزه، بوزه تى، جرګه، جرګتى.

يوازې (ت، ته) هم د نسبت د پاره راځي لکه په پورته او اوچت کښې.

40- (تو) لکه: له نام څخه نامتو، له جرګې څخه جرګه تو، چمتو هم دغه ډول ښکاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

41- (اوڼ) له غول څخه غولاوڼ،   له پسکۍ څخه پسکاوڼ،
له تيز څخه تيزاوڼ.

42- (تاري) له جنۍ څخه جنو تاري، له خوشي څخه خوشاتاري.

43- (بانې) له شريك څخه شريك بانې، له ورا څخه ورا بانې.

44- (پاري) له لنډ څخه لنډ پاري.

45- (جي نجي) (له دير څخه ديروجي،   له خوار څخه خوارنجي).

46- (چن) (له ساره څخه سرېچن،   له وړي څخه وړېچن،
له سپين څخه سپين چن [1]

47- (غيجن) له مږ څخه مرغېچن.

48- (بوجن) لکه له خړ څخه خړبوجن (خيره مانند)

49- (مېچن) له غوړ څخه غوړمېچن = غوړمېڅن.

50- (ري) له لوټ څخه لوټيري،   له جنګ څخه جنګيري

51. (ړي) لکه له اوم څخه اومړي (تار خام)، له خون څخه خونړي
له نوم څخه نومړي (موسوم)، له نيغ څخه نيغړي.

52- (سي) : له بانډې څخه بانډيسي، له وير څخه ويروسي (نان مرده).

53- (خي) : له بنو څخه بنو خي.

54- (غلن) : له اوم څخه اومغلن، له تبې څخه تبغلن.

55- (غري) : له ليوني څخه لېونغري، له لنډ څخه لنډ غري.

56- (لي) : له وروسته څخه وروستلي، له و ړومبې څخه ړومبلي.

57- (مى) : له منځ څخه منځمى.

---

(1) **(چن) په رنګونو کې د رنګ د کموالي د ودلو د پاره را ي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

58- (نك) : له ښځې څخه ښځونك ، له ژړا څخه ژړانك

59- (ينك) : له چاود څخه چاودينك، له لوېشت څخه لوېشتينك.

60- (وښه) : له مېره څخه مېړوښه

61- (وس) : له چړ څخه چړوس، له ډب څخه ډبوس.

62- (وى) : منځ څخه منځوى، له مړ څخه مړاوى (پژمرده).

63- (يانۍ) : له زمرى څخه زمريانۍ، له خوګ څخه خوګيانى

64- (يانى) : له زمرى څخه زمريانى، له ستوري څخه ستوريانى

65- (يار، يارى) : له بخت څخه بختيار، له پوهنې څخه پوهنيار،
له مال څخه ماليار (باغوان)، له بټ څخه بټ يارى.

66. (ينه) : لکه له نر څخه نرينه، له ښځې څخه ښځينه،
له پس څخه پسينه.

67. (وار) : له اميند څخه اميندواره ښځه.

68. (ګنى ګنۍ) : لکه له خوسر څخه خوسرګنۍ، له پلار څخه پلارګنۍ
له منى څخه منګنى.

69- (ار) : لکه له ټټ څخه ټټار.

70- (ا) "له راج" څخه راجا، له کوڼ څخه کوڼا، له ړوند څخه ړوندا (دا صفتي نومونه دي)

د فعلي صفاتو لاحقې

فعلي صفات هغه دي چې له مصدر څخه جوړېږي او فاعلي يا مفعولي معنا لري. دا صفات د معنوي خصوصيت په لحاظ په دوه رازه دى: يو هغه دي چې په کومې خاصې زماني پورې تعلق نلري او په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دايمي ډول پر خپله معنا دلالت کوي لکه (خوځند، ګرځند) او بل قسم هغه دي چې په يوې زماني پورې اختصاص ولري لکه (تلونکی، تللی) چې اول په حال او مستقبل او دوهم په ماضي کښې خپله معنا ښکاره کوي. اول قسم فعلي صفات په پښتو کښې نسبتاً لږ دي او له ټولو مصادرو څخه په قانوني او عمومي ډول نه جوړيږي، مګر دوهم قسم فعلي صفات ډېر او له ټولو مصادرو څخه په عمومي او قانوني صورت لاس ته راځي. دا دواړه قسمونه ځانله ځانله لاحقې او علامې لري چې دا دی وروسته بيانيږي:

اول قسم فعلي صفتونه :

1- (ند) دا پسينه توری غالباً ديدل والا مصادرو د فعلي مادې په آخر کښې د مصدري علامې پر ځای راځي او پر فاعلي معنا باندې دلالت کوي لکه:

له ګرځېدل څخه ګرځند	له ژړېدل څخه ژړند
له خوځېدل څخه خوځند	له برېښېدل څخه برېښند
له سوځېدل څخه سوځند	له رچېدل له رچند
له ترېدل څخه ترند	له ځلېدل څخه ځلند
له رغړېدل څخه رغړند	له رژېدل څخه رژند
له ګرېږېدل څخه ګرېږند	له ويل څخه ويند
له کرېږېدل څخه کرېږند	له خوړېدل څخه خوړند

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- (ندی) دا لاحقه د (ند) پشان دیدل والامصادر و د فعلي مادې په آخر کښې د (یدل) پرعوض راوړل کیږي او فاعلي صفت ترې جوړیږي لکه:

له بژېدل څخه بژندی	له خوځېدل څخه خوځندی
له برېدل څخه برندی	له شرپېدل څخه شرپندی
له رپېدل څخه رپندی	له ورېدل څخه ورندی
له چورلېدل څخه چور لندی	له ویل څخه ویندی
له کرپېدل څخه کرپندی [1]	د ژول (ژوند کول) ژوندی

3- (نده) : دا لاحقه هم د فعلي مادې په آخر کښې د مصدري علامو پرځای د فعلي صفت د جوړولو د پاره راوړل کیږي لکه:

له پوول څخه پوونده، له څرېدل څخه څرنده، له چلېدل څخه چلنده خره، له بهېدل څخه بهنده اوبه.

4- (اند) : د فعلي مادې په آخر کښې د فعلي صفت د جوړولو د پاره راځي لکه :

له پوهېدل څخه پوهاند ، له ځلیدل څخه ځلاند ،

له ژړېدل څخه ژړاند ، له بهېدل څخه بهاندې اوبه.

5- (ندو) : دا لاحقه هم د دغه وړاندې مطلب د پاره استعمالیږي مګر څه قدر مبالغه هم پکښې شته لکه :

له ژړل څخه ژړندو ، له وېرېدل څخه وېرندو ،

(1) **دا پښ ه کلم له صفتي معنا سره ه قدر اسمي اختصاص هم لري.**

له قارېدل څخه قارندو.

د دي مثـالو پـه آخـر کښـې کلـه (کـی) هـم زياتېـږي لکـه : ژړنـدوکی، ويرندوکی، قارندوکی.

6- (ندوی) : دا لاحقه هم د فعلي مـادې پـه آخر کښـې د مـصدري علامـې پر ځای راځي او فعلیصفت ترې جوړيږي لکه:

له ساتل څخه ساتندوی	له ځرګندېدل څخه ځرګندوی (د تکرار له کبله يو ند حذف شوی دی)
له ګټل څخه ګټندوی	له ښکارېدل څخه ښکارندوی
له پېژندل څخه پېژندوی	له ګواښېدل څخه ګواښندوی (تهديد کننده)
له وټل [1] وټندوی	

تبـصره: سـتايوال (مـداح) د "وال" پـه لګـولـو او لګيـا، ګـليا د (يـا) پـه واسطه لـه فعلي مادو څخه جوړ شوي دي، مګر نـور مثالونـه پکښـې نـه دي لېدل شوي.

دوهم قسم فعلي صفات :

7- (ونکی) دا لاحقه پـه ټولـو مـصادرو کښـې د مـصدر د (ل) پـه عـوض د فعلـي صـفت د جوړولـو د پـاره راوړل کيـږي، مګـر پـه لازمـي او متعـدي

---

(1) دا مصدر په خپله مستعمل نه دی، مګر فعلي ماده په " ه، و ه" ک . مستعمله ده او له همدې مادې خه و ندوی جوړ شوی دی چ د مقتصد معنا ورکوي. متل دی د بهر له ندوی نه د کور و ندوی ه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معلومو مصدرونو کښې فاعلي معنا او په مجهولو مصدرونو کښې مفعولي معنا ورکوي او معنا یې په حال او مستقبل پورې تعلق لري لکه:

له تلل څخه تلونکی	له پاڅول څخه پاڅوونکی
له ختل څخه ختونکی	له ماتول څخه ماتوونکی
له وتل څخه وتونکی	له ګرځېدل څخه ګرځېدونکی
له وهل څخه وهونکی	له ډېبدل څخه ډېبدونکی
له ساتل څخه ساتونکی	له پخېدل څخه پخېدونکی

8- (ونی) دا لاحقه هم د (ونکی) پشان د مصدري لام پر ځای راځي او فعلي صفات تري جوړېږي او نور خصوصیات یې هم کټ مټ د (ونکی) غوندې دی. لکه:

له تلل څخه تلونی	له پاڅول څخه پاڅوونی
له ختل څخه ختونی	له ماتول څخه ماتوونی
له وتل څخه وتونی	له ګرځېدل څخه ګرځېدونی
له وهل څخه وهونی	له ډېبدل څخه ډېبدونی
له ساتل څخه ساتونی	له پخېدل څخه پخېدونی

9- (ی ملینه) دا پسینه توری د لام والاو ځینی ول والاویدل والا مصادر و په آخر کښې د فعلي صفت د جوړولو د پاره راوړل کېږي، مګر په لازمي مصدرونو کښې فاعلي معنا او په متعدي مصدرونو کښې مفعولي معنا افاده کوي او معنا یې په ماضي پورې تعلق لري لکه:

له تلل څخه تللی	له وهل څخه وهلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ختل څخه ختلی	له ساتل څخه ساتلی
له وتل څخه وتلی	له پاڅول څخه پاڅولی
له پاڅېدل څخه پاڅیدلی	له غورځول څخه غورځولی
له درېدل څخه درېدلی	له ډبېدل څخه ډبېدلی

تبصره: الف :- له ځینو خصوصي مصدرو لکه (ژړل - خندل) څخه د غه دوهم قسم فعلي صفات نه جوړیږي، بلکې لـه مرادفو مصدرو یعنی (ژړېدل او خندېدل) څخه سازېږي لکه : ژړیدونکی – خندیدونکې.

ب :- لـه (راتلل، درتلل، ورتلل) څخه چې پـه (ی) بانـدې فعلي صفت جوړیږي، نو (ت) یې په (غ) باندې اوړي لکه : راغلی– درغلی– ورغلی.

ج :- کله د (9) مادې په صفاتو کښې د مصدر (ل) غورځیږی او پر ځای یې (ی) راوړل کیږي لکه:

له الوتل څخه الوتی، له پرېوتل څخه پرېوتی، له ننبتل څخه ننبتی

د :- اچوونی چې یو مفعولي صفت دی غالباً په اصل کښې اچولی دی او وروسته یې (ل) په (ن) بدل شوی دی.

ه :- (استازی) هم یو مفعولي صفت او د استولی پـه معنا دی. مګر د فعلي مادې په آخر کښې د (زی) په لګولو جوړ شوی دی.

و :- کله په (ونکې، ونی) سره جوړ فعلي صفات پـه معلومـو مصدرونو کښـې هـم پـه مفعـولي معنـا راځـي، مګـر دا بـه هغـه ځـای کښـې چـې موصوف ته یې د فاعلي معنا نسبت نشي کیدی لکه: وروونکې مالونه، خوړونکي شیان، اچوونی بچي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مجردو وصفونو لاحقې

مجردو صفونه هم لکه د صفاتو غوندې له اسم او صفت څخه د لاحقو په نښلولو جوړېږي او د يو نوم يا يو صفت معنوي يا ظاهري حالت او وصف ښکاره کوي. مثلاً (هوښيار) يو ذاتي صفت او (هوښيار توب) د دغه ذات او شخص وصفي حالت يا حاصل صفت دی. مجرد وصفونو ته په عربي اصطلاح (صفات محضه) هم ويل کيدی شي.

په پښتو کښې زيات مجردو صفونه له ذاتي صفاتو څخه جوړېږي چې په وروسته ډول يې بيانول غواړو.

1- (توب) دا لاحقه د نومو او صفاتو په آخر کښې د مجرد وصف د جوړولو او بيانولو د پاره راوړل کيږي. د دې لاحقې خصوصيت دا دی چې غالباً د اشخاصو او بنيادمانو اوصاف بيانوي ښه وي او که بد، يعنې هغه وصف چې د (توب) په واسطه سازيږي هغه به اکثراً په بنيادمانو پورې مربوط وي لکه:

له نومونو څخه:	له صفاتو څخه:
له سړي څخه سړيتوب	له ليونی څخه ليونتوب
له خر څخه خر توب	له نارينه څخه نارينتوب
له غويي څخه غويي توب	له ساده څخه ساده توب
له سپي څخه سپي توب	له دوبي څخه دوبي توب
له هلك څخه هلك توب	له پيغلې څخه پيغلتوب
	له مرور څخه مرور توب

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- (تیا) دا علامه د (توب) سره په معنوی خصوصیت کښې نـزدې ده مګر په لفظي لحاظ ورسره دومره فرق لري چې (توب) عام دی او د هر ډول کلمو سره راځي او (تیا) غالباً د صحیح الاخر صفاتو سره راوړل کیږي لکه:

له مشر څخه مشر تیا	له هوښیار څخه هوښیار تیا
له کشر څخه کشرتیا	له زړور څخه زړورتیا
له لوړ څخه لوړتیا	له پښېمان څخه پښېمانتیا
له روغ څخه روغتیا	له مرور څخه مرورتیا

3- (والی) : دا نښکه د عامو صفاتو په آخر کښې د وصفي معنا د بیانولو او مجرد وصف د جوړولو د پاره راځي مګر په ظاهري او صافو کښې زیات استعمالیږي لکه:

له موړ څخه موړوالی	له کلك څخه کلکوالی
له پلن څخه پلن والي	له زیږ څخه زیږوالی
له اوږد څه اوږدوالی	له چیت څخه چیتوالی
له تور څخه تور والي	له جګ څخه جګوالی
له سور څخه سور والي	له غټ څخه غټوالی

دغه شان د نومو په آخر کښې هم راځي لکه:

له کور څخه کوروالی (خانه داری) له هلك څخه هلکوالی او نور.

4- (ولي) : دا لاحقه د خپلوانو د نومو او د ځینو صفاتو سره استعمالیږي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ورور څخه وروروليله پلار څخه پلارولي
له مور څخه مورولي
له عزيز څخه عزيزولي
له تربور څخه تربورولي
له خپل څخه خپلولي
له پښتون څخه پښتون ولي
له رشتين څخه رشتين ولي
له سپين څخه سپين ولي

5- (واله)[1] دا علامه د اقوامو او ملتونو د نومو په آخر کښې د قومي او صافو د بيان د پاره استعمال شوې ده لکه:

له پښتون څخه پښتونواله
له مغول څخه مغول واله
له مومند څخه مومند واله
له اولس څخه اولس واله
له ځاځی څخه ځاځي واله
له ترکانۍ څخه ترکاني واله

6- (ګلي ګلوي) دا لاحقه هم د خپلوانو د نومو او ځينی صفاتو په آخر کښې راځي لکه:

له ورور څخه ورور ګلوي = ګلي
له عزيز څخه عزيز ګلي= ګلوي
له تربور څخه تربور ګلي= ګلوي
له خور څخه خور ګلوي
له پلار څخه پلار ګلوي
له مور څخه مور ګلوي
له هوسا څخه هوسا ګلوي
له پوونده څخه پووندګلوي = ګلي
له پيژندوی څخه پيژندګلوي= ګلي
(پيژندګلو هم ويل کيږي)

---

(1) داسی بريږ نی چ (والی، ولي، واله) د (ول) خه چ په پ تو ک . د بودن په معنا يو غير مستعمل مصدر دی ماخوذ دی، ول چ هم معنا او هم لفظاً سره تناسب او نزد والی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- (ينه) : دا لاحقه د صفاتو او نومو په آخر کښې د وصفي معنا د ښودلو د پاره راغلې ده لکه:

له مړ څخه مړينه	له وړوکي څخه وړکينه
له هوسا څخه هوساينه	له هلك څخه هلکينه
	له پېرزو څخه پېرزوينه
له دلاسا څخه دلاساينه	(په دې مثال کښې زيات وضاحت دی).
له لوی څخه لوينه	

8- (وی) دا لاحقه د يو څو صفاتو په پای کښې د وصفی معنا د ښودلو د پاره راغلې ده لکه:

له بد څخه بداوی، له سپك څخه سپکاوی، له درون څخه درناوی،

له لوړ څخه لوړاوی، له ورك څخه ورکاوی.

9- (جلي "ه") (ځرګنده ه) دا پسينه توری هم د ځينو صفاتو په آخر کښې راځي او مجرد وصف ترې جوړيږي لکه:

له پوه څخه پوهه، له ناست څخه ناسته، له ولاړ څخه ولاړه

له پړ څخه پړه، له وړ څخه وړه.

10- (معروفه ي) دا توری د ذاتي صفاتو په آخر کښې زياتيږي او وصفي معنا ښکاره کوي لکه:

له ځوان څخه ځواني	له توند څخه توندي
له غليم څخه غليمي	له درغل څخه درغلي
له ترکاڼ څخه ترکاني	له انديوال څخه انديوالي
له ټګ څخه ټګي	له ګاډېوان څخه ګاډيواني

(c) ketabton.com: The Digital Library

له سيال څخه سيالي	له هوښيار څخه هوښياري
له لوی څخه لويي	له غوبون څخه غوبني
له ګران څخه ګراني	له اوښبون څخه اوښبني
	له ګډبون [1] څخه ګډبني

11- (ملينه ی) دا توری هم د يو څو هجائي صفاتو په آخر کښې د مجرد وصف د جوړولو د پاره استعمال شوی دی لکه :

له زيات څخه زياتی	له لر څخه لری
له کم څخه کمی	له بر څخه بری
له تېر څخه تېری	له سم څخه سمی

<u>تبصره:</u>

په پښتو کښې د مجردو وصفونو د جوړوني د پاره ځينی نوري لاحقې او پسيني هم شته مګر مثالونه يې لږ او کم دي چې دا دی په لاندې ډول ښودل کيږي :

12- (انه) لکه : له مېړه څخه مېړانه، له پړ څخه پړانه، له وړ څخه وړانه، له يار څخه يارانه.

13- (نه) له لور څخه لورنه ، له وير څخه ويرنه (مرثيه)

14- (تون) له بيل څخه بيلتون، له کونډې څخه کونتون

15- (ګيرنه) له ياد څخه ياد ګيرنه، له ډاډ څخه ډاډ ګيرنه.

---

(1) **دا درې واؤه صفتونه تخفيفاً د (غوبه، او بـه، أ بـه) په شکل استعماليإي م ـر مجـرد وصـفونه يـ غالبـاً لـه اصـلي صـورتونو خـه جـو ۋ شـوي دي او واو پک ـ غور يدلـ دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

16- (سه) له تنګ څخه تنګسه.

17- (ګنی) له تربور څخه تربګني.

18- (لی) له سپور څخه سپرلی، له سور څخه سورلی.

19- (تانه) له سپي څخه سپيتانه (بنايي چې په اصلي کبني سپيتون وي).

20- (وښ) له سړی څخه سړی وښ.

21. (وخه) له تود څخه تودوخه = تودوخی.

22- (يز) له بند څخه بنديز، له لنډ څخه لنډيز.

23- (وښت) له پيدا څخه پيداوښت = پيدايښت.

24- (ون) له ژوندي څخه ژوندون.

25- (ا) له تور څخه تورا (تهمت).

****

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افعالو اشتقاق

ټول افعال په پښتو کښې له مصادرو څخه اشتقاقیږي، د افعالو اشتقاق د پاره ځینې لاحقې او سابقې هم شته مګر دومره ډېرې نه دي.
دلته مونږ په لنډه توګه د افعالو د اشتقاق طریقه بیانول غواړو.

هغه افعال چې په پښتو کښې له مصدر څخه جوړیږي پر دوو ګروپو یعنی دوو برخو وېشل کیږي.
یو د حالیه افعالو ګروپ او بل د ماضیه افعالو ګروپ دی. د لام والا مصادرو د ماضیه افعالو په اشتقاق کښې د مصدر اصلي ماده چندان تغیر نه کوي او تقریباً ټول ماضیه افعال په یو منظم او قانوني ډول جوړیږي؛ چې په دې اعتبار د پښتو ټول مصدرونه قانوني او تغیر نا پذیر بللای شو.[1]
مګر په حالیه افعالو کښې د ځینو مصادرو اصلي ماده تغیر مومي، چې ځینې تغیرونه قانوني و ځینې بې قانونه دي مګر دا قسم مصدرونه هم ډېر کم او لږ دي.
د ول والاو یدل والا مصدرونو ځینې افعال مرکب دي چې د (کړل او شول) د افعالو په امداد سره جوړیږي او هغه به په مرکبو افعالو کښې وښودل شي. او ځینې افعال یې بسیط دي چې په خپله له مصدر څخه

(1) **یوازې د (تلل، راتلل، ورتلل) مصدرونو په ماضی انو ک تغیر پ إي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاس ته راځي. دا قسم مصدرونه هم ټول قانوني دي او درست ماضيه او حاليه افعال تري د يوې قاعدې سره سم جوړېږي صرف د يدل والا مصادرو په حاليه افعالو کښې څه قدر تغير راځي، او "د" يې په "ږ" بدليږي. په پښتو کښې په عمومي ډول له هر مصدر څخه لومړی درې اساسي صورتونه اشتقاق کيږي چې يو استمراري حال [1] بل استمراري ماضي او بل فعلي صفت دی.

بيا نورې صيغې او افعال له دغو درې صورتو څخه راوځي. په دې ډول چې مطلقه ماضی له استمراري ماضی څخه او نورې ماضيې ګانې له فعلي صفت څخه اوامر، مستقبل له حال څخه جوړيږي.

اوس د يو څومصدرونو دغه درې اساسي صورتونه وګورئ:

		استمراري حال	استمراري ماضی	فعلي صفت
1	له ساتل څخه چې يو تغير ناکوونکي مصدر دی	ساتم	ساته	ساتلی
2	له الوتل څخه قانوني تغير کوونکی مصدر دی	الوزم	الوته	الوتلی
3	له ليدل څخه چې يو بې قانونه تغير کوونکي مصدر دی	وينم	ليده	ليدلی
4	له چلول څخه چې يو قانوني مصدر دی	چلوم	چلاوه	چلولی

(1) استمراری حال ته جاري يا اخباري حال هم ويل کيدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

5	له چليدل څخه چې يو قانوني تغير کړونی مصدر دی	چليږم	چلېده	چلېدلی

د افعالو د اشتقاق پسينه او سرينه

له دغو پورتـه دري صـورتو څخه چې نـور افعـال جوړيـږي نـو ضـرور ځينی سرينه او پسينه علامې غواړي او دا دي په وروسته ډول بيانيږي:

سرينه:

1- (و) : دا يـو سـرينه تـوری دی چـې د اطـلاق او تجريـد پـه معنـا د استمراري حال، استمراري امر او ماضي پـه سر کښې راوړل کيږي او مطلق حال، مطلق امر او مطلقه ماضي ترې جوړيږي لکه:

مطلق حال: وساتم – والوزم – ووينم – وچلوم – وچلېږم.

مطلق امر: وساته- [1] والوزه –ووينه – وچلوه – وچلېږه

مطلقـه ماضـي: وسـاته، والوتـه – وليـده – وچـلاوه – وچلېـده دا (و) مطلقي د تمنايي ماضي په اول کښې هم راځي لکه: زه مې غـواړي چې والوتلی.

2- (وبه) دا سابقه د مطلق مستقبل د جوړولو د پاره د حال لـه فعـل څخه مخکښې راوړل کيږي لکه: وبه ساتم، وا به لوزم، و به وينم، و به چلوم ، و به چلېږم[2]

---

[1] مطلق امر له مستمر امر   خه جوؤيإي لکه (ساته) او مستمر امر د حال لـه فعلي مادې   خه د خطابي‌ګډ(ه) په ا   ولو تياريإي.

[2] (بـه) پـه جملـه ک   ـ   لـه واو نـه وؤانـدی کيـإي او د جملـ   د اول او مهـم جـز سـره پيوستيإي. لکه زه به سباله احمدووينم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (دې) داعلامه د غايب او متکلم امر د پاره د فعـل حال د مخه راځي لکه: ودې ساتي – ودېويني – ودې ساتم – ودې وينم [3].

پسينه:

4- (به) : دا تـورى تقريبـاً د اسـتمرار او تاکيـد علامـه ده، او د اسـتمراري ماضي په آخر کښې د زيات استمرار د پاره راځي لکه: الوته بـه – چلېـده بـه – دغسې د فعـل حال پـه آخر کښـې د اسـتمراري مـستقبل او تاکيـد معنا هم ورکوي لکـه: الـوزم بـه – چلېيـږم بـه، پرتـه لـه دې څخه پـه نـورو ځايو کښې هم استعمالېږي.

5- (واى =وى) : يوه تمنايي لاحقـه ده چې د فعلي صـفت پـه آخر کښـې د تمنـايي ماضـي د پـاره راوړل کېـږي لکـه (کـه سـليم مـې لیـدلی واى، کـه توريالى راغلى واى)

6- (يم، يـو – يې ، يئ، دى ، ده، دي) دا کلمې پـه اصـل کښـې امـدادي افعال دي خو د فعلي صفت پـه آخر کښـې د قـريبې ماضـي د جوړولـو د پاره راځي.

پـه دې کلمـو کښـې ضـميري رنـګ هـم شـتـه ځکـه چې پـه ترتيـب د متکلم، مخاطب، غايب مفرد او جمعې د پاره استعمالېږي. سر بېره پر دغه د قرب علامې هم دي نو په دې لحاظ ضميري يا فعلي لاحقې هم ورته ويلاى شو. مثالونه يې دا دي: ساتلى يم – ساتلي يو – ساتلى يې – ساتلى يئ – ساتلى دى – ساتلې ده – ساتلي دي – ساتلې دي.

---

[3] **(دې) هم د (به) خصوصـ ت لري او په جمله کـ . سرته ـي لکـه: سليم دې کريم ويني.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- (وم، وو – وې، ويې- و، وه – وو، وې) دا کلمې هم پـه اصـل کښې امدادي افعال دي چې د بعيدې ماضي د جوړولو د پاره د فعلي صفت په پای کښې راوړل کيږي. سر بيره پر دغه، ضميري رنګ هم لري او په ترتيب د متکلم، مخاطب، غايب مفرد او جمع د پاره استعماليږی چې په دغه وجه يې ضميري او فعلي لاحقې هم بولو. مثالونه يې دا دي. ساتلی وم – ساتلی وو – ساتلې وې – ساتلی وئ – ساتلی وء- ساتلي وو – ساتلې وه – ساتلې وې.

8- (يي) دا دغايب د پاره يوه فعلي او ضميري لاحقه ده او د فعلي صفت په آخر کښې د شك، احتمال او شرط په وخت کښې راځي لکه:

ښايي حميد زما کتاب ساتلی يي.

9- (وي) دا کلمه په اصل کښې د حال جاري امدادي فعل دی مګر کله د (يی) پشان د فعلي صفت په آخر کې د شك او شرط په وخت کښې استعماليږي لکه: (ښايي د بورې ماشين چليدلی وي، که چليدلی وي ښه به وي).

10- (به يي، به وي) دا دواړه کلمې که د فعلي صفت په آخر کښې راشي نو په نزدې زمانه کښې شك او احتمال ښيي لکه (الوتلی به يي – چليدلی به وي) [1]

يادګيرنه:

الف :- د (تلل، راتلل، ورتلل، درتلل) ماضی مطلقه له استمراري ماضي او دغسې مطلق حال يې له استمراري حال څخه نه جوړيږي بلکې خلاف القياس (ولاړ، راغی، ورغی، درغی، ولاړ شي، راشي) راځي.

---

(1) م ر په جمله ک (به) له فعل نه مخک را ي لکه: ماشين به چليدلی وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب :- په ځینی دوه اجزایي مصدرونو کښې مطلقې صیغې له استمراري صیغو څخه د واو په زیاتوالي نه جوړ یږي بلکې د لهجې په تغیر لاس ته راځي په دې ډول چې په مطلقو صیغو کښې په اوله هجا باندې خج (اکسنت) راځي لکه: که حمید کار پریښود زه به یې هم پریږدم.

ج :- د ځینو مطلقو ماضی ګانو په منځ کښې کله واو هم زیاتیږي لکه وکوت، وخوت مګر دا زیاتوالی اساسي تغیر نه دی او له مفرد غایب څخه پرته په نورو صیغو کښې نه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه برخه ترکيبونه

لکه چې د کلماتو د تشکيل تر عنوان لاندې مو ويلي دي، په المانی ژبه کښې د پرېفکسونو په واسطه د کلماتو جوړښت په اشتقاق کښې داخليږي او په فرانسوی کښې د ترکيب يو قسم باله شي.

په هر صوت دا فرق شايد د دغو ژبو د ځينو خصوصياتو له مخه وي.

لاکن په پښتو کښې لکه چې ګورو پريفکسونه (سابقې) اول خو بيخی لږ دي، او که څه موجود دي نو هغه هم زيات په اصل کښې اسما او صفات دي چې د سرينه علامو شکل يې موندلی دی. هر څه چې سفکسونه (لاحقې) دي نو هغه اکثر بلکې ټول ادوات او حروف دي، لـه دې کبله په پښتو کښې د لاحقو په واسطه د کلماتو تشکيل پـه اشتقاق کښې داخل وبالـه شـو، او د سابقو پـه واسطه د کلماتو جوړونـه د ترکيـب يـو قسم بولو، ځکه چې زياتې سابقې په پښتو کښې د جلا او مستقلو کلمو رنګ لري او که ځينې پکښې حروف دي هغه هم لـه بلې کلمې نـه جلا ليکل کيږي، بنا پر دې په پښتو کښې د کلماتو ترکيب پر دوه ډولـه دی: يـو هغه دی چې لـه سابقې او يـوې بلې کلمې څخه جوړيږي او بـل هغـه دی چې د دوو مستقلو کلمو له يو ځای کولو څخه لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سرینه علامو په واسطه د کلمو جوړونه

په دې قسم ترکیب کښې دوهم جزء اصل او اره او اول جزء متمم بلل کیږي ځکه چې د کلمې ټوله معنا د دې جزء په واسطه پوره کیږي.

د سابقو په واسطه په پښتو کښې صفات او نومونه جوړیږي چې بیان یې په وروسته ډول دی:

الف :- حرفي پریفکسونه :

1- (بې) : دا په پښتو کښې د نفي علامه ده چې د نومو په سر کښې د منفي صفت د جوړولو د پاره راوړل کیږي لکه:

له فکر څخه بې فکره [1]	له خولې څخه بې خولې
له خیال څخه بې خیاله	له لار څخه بې لارې
له ډول څخه بې ډوله	له ژبې څخه بې ژبې
له سر څخه بې سره	له جوړې څخه بې جوړې (بې مثال)
له خوند څخه بې خونده	له کډې څخه بې کډې
له کور څخه بې کوره	له وټ څخه بې وټه (بې نقص)
له زړه څخه بې زړه	ښایي چې په بلمنګی هم په اصل کښې بې مالګې وي

2- (نا) : دا هم د نفي سرینه توری دی د مجردو نومو او صفاتو په اول کښې د منفي صفت جوړولو د پاره راځي او په فعلي صفاتو کښې زیات استعمالیږي. لکه:

له فکر څخه نا فکره [2]	له بللی څخه نا بللی

---

(1) ب ، یو تغیر ورکوونکی حرف دی. د صحیحو کلمو په آخر ک . (ه) زیاتوی او د مونثو کلمو (ه) په (ې) بدلوي لکه دغه پورته مثالونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له جوړ ښخه نا جوړه	له ساتلی ښخه نا ساتلی
له کار ښخه نا کاره	له کتلی ښخه نا کتلی
له پوه ښخه نا پوه	له لیدونکی ښخه نا لیدونکی
له بلد ښخه نا بلده	له شوني ښخه ناشونی
له چل ښخه نا چله	له رغیدونی ښخه نا رغېدونی
له خوبښ ښخه نا خوښه	له وللی ښخه ناولی
	(په اصل کښې ناوللی دی)

3- (نه) دا هم د نفي سابقه ده، مګر زیات استعمال یې په افعالو کښې دی او د دې په واسطه منفي افعال جوړیږي لکه :

نه ځي– نه کښېني– نه پاڅم– نه پاڅیده– نه دی راغلی– نه و راغلی – و نه لید[1] او داسې نور، دا سابقه په فعلي صفاتو کښې هم استعمالیږي لکه:

نه سترې کیدونکی، نه جوړیدونکی – نه رغېدونکی.

4- (مه) [2] دا سابقه د منفی امر د جوړلو د پاره د مثبت امر د مخه راوړل کیږي لکه: مه ځه – مه کښېنه – مه پاڅه – مه وهه – مه ګوره – مه چلوه – مه ویریږه:

---

(2) **(نا) هم تغیر ورکوونکی حرف دی.**

[1] **دا علامه کله د فعل نه وروسته او کله د دوه اجزای افعالو په منځ ک . هم را ي لکه: حمید ي نه، نه پري إدم – پرې نکؤی او نور.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

<u>یادونه</u>: له دغه وړاندې منفي صفاتو څخه مجردو صفونه د نورو مجردو او صافو پشان د لاحقو په واسطه جوړیږي لکه:

بې فکري – نا جوړتیا – نا بلدي – نا خوښي – بې خولې توب – بې زړه توب

5- (هم) دا سابقه په پښتو کښې ډېر مثالونه نه لري خالي په دې وروسته کلمو کښې د صفت د جوړولو د پاره راغلې ده او د معیت او ورسره والې معنا ورکوي لکه:

همڅنګک، هم خیال، هم غاړی، هم عمر، هم ځولی ، همغاړه.

6- (پر) یو څو مثالونه پکښې موجود دي لکه: پر کټی ، پردیس ، پر ناله

<u>صفتي پریفکسونه</u> :

7- (کم) دا سابقه د نومو په سرکښې د صفت د جوړلو د پاره استعمالیږي لکه: کم عقل- کمزور – کم فکر – کم طاقت – کم همت.

8- (بد) د دې سابقې په واسطه په پښتو کښې ډېر صفات جوړ شوي دي لکه:

بدخرڅی= بدخرڅ (مسرف)– بدشکل– بدنام– بدمخی– بدسری– بد چلندی– بدپوری– بدرګک– بدستر ګی– بدلمن– بدمرغی– بدژبي– بد لاری– بدځناور– بد لېوه– بدسولی (چې په هوش برابر نه وی) بدخولی– بدژوندی – [1].

---

[2] دغه د نفی سابق غالباً په اکثرو اریایي ژبو ک . سره شریک دی. په سنکریت ک (نس،نه) د نفی توری دی، چ د پ تو (نه، نا) ورسره یووالی او نزدیوالی لری.

(1) په مرکبو صفاتو ک (ی) هم د لاحق په أول زیاتیاٍي او کله ب (ی) هم را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

9- (یـو) د دې سـابقې پـه واسـطه ځینـی صـفات او قیـود جـوړ شـوي دي لکه: یوسترګی- یولاسی- یـووزری- یوسـتوی (یـك لا)- یـوازې- یـونیم- یوشان- یورنګ- یوډول- یوخېل- یوراز- یوخو.

10- (نیم)[2] د دې سابقې په ذریعه هم ځیني صفات او نومونه جوړ شوي دي لکه:

نـیم ژوبلـه – نـیم زالـی – نیمـه خوا – نـیم ګړی – نیمکلـه – نیمچـه – نیمکوره – نیم برخی – نیم کښه دروازه (نیم باز) نیمګی.

اسمي پریفکسونه :

11- (خـوا) د دې سـریني پـه واسـطه ځینـي صـفات جـوړ شـوي دي لکـه: خوابدی – خواشینی، خواخوږي.

12- (شا) دا سابقه د صفاتو او نومو د مخه راځي او صفات او اسماتړي جوړیږي.

صفات : شاکړوپی- شاتیتی- شاتوغی- شا کوپ- شاخوږی

نومونه : شـاتینګه (سـنګدان) شـاډوله (یـوه لوبـه ده) شـاخیل- شـامتوله (یوه مرغۍ ده) شاغوت (په اصل شاګوته دی).

13- (شا ، بنا) دا دواړه سابقې اکثر د نومو د جوړوني د پاره راځي او د بنـه او لـوی معنـا ورکـوی لکـه: شـاتوت- شـاتیر- شـاکاسـه- شـائلمی- شارګ- بناپیری- بنامار- بناپیرك

---

(2) **د (هم، کم، بد، نیم) سابقې د پښتو او پارسی ترمنځ شریکې دي. او د ځینو مثالونه هم له پارسی سره شریك راغلي دي لکه: کم همت – کم عقل**

(c) ketabton.com: The Digital Library

14- (سر) دا کلمه هم د سابقې په صورت استعمالیږي او ځینی صفات او نومونه پرې جوړیږي لکه: سرتور- سرکوزی- سرزوری- سرکښ- سر هوا- سرګوم (بې هوش)، سرتېری (سر باز)- سرخیل- سرلښکر.

نومونه دا دي سروری- سر باندې- سرکلی- سرکونډی- سر پښتې- سرتړونی- سرپوښ- سر پیچك- سرورخ - سرګړی (د غره یو خوشبوی واښه دي).

15- (خر) دا کلمه هم د سابقې په صورت د ځینو نومو په اول کښې راغلې ده لکه: خرمندې (یو بوټی دی) - خروله - (مجنون بید)- خرغوږ- خرډګ (یو بوټی دی چې پاڼه یې پر زخم باندې ږدي).

د مصدر او فعل جوړولو سابقې

په پښتو کښې ځینی نورې سابقې شته چې اکثر د مصدرونو په اول کښې راځي. دا سابقې ځیني حرفي ځیني ضمیري او ځیني داسې ادوات دي چې کومه خاصه معنا یې هم نه معلومیږي، دغه شان دوهم جزیې هم مختلف صورتونه لري چې ځینی مستعمل معنا دار لفظونه دي او ځیني بې معنا کلمې ښکاري په دې قسم ترکیبونو کښې ځیني اجزاء په خپله اصلي معنا هم دلالت کوي او ځینی یې نه کوي بلکې یو بل مفهوم لري چې هغه یې له اجزاء وخخه نه معلومیږي لکه (پرې وتل) چې د لویدلو معنا ورکوي او دا معنا یې په اجزاو کښی نه لیدل کیږي. د دې قسم ترکیبونو مثالونه دومره ډېر نه دي او په وروسته ډول بیانیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

16- (پرې) دا اصلاً یوه ارتباطي کلمه ده، چې د دې وروسته مصدرونو په سر کښې راغلې ده، له دې ترکیب څخه یو بل مفهوم راوځي چې له اجزاو څخه یې نه معلومیږي. لکه: پرې وتل – پرې باسل – پرې ویستل – پرې ښودل – پرې کول – مکر په (پرې مینځل او پرې وِلل) کښې د دوهم جزء معنا په خپل حال پاتې ده او بله معنا نه افاده کوي.

17- (پورې) لکه: پورې وتل–پورې ایستل– پورې باسل– پورې کول پورې وهل.

18- (کښې) په اصل کښې د ظرف توری دی چې د سابقې په صورت استعمالیږي لکه. کښېوتل، کښې ایستل، کښېباسل، کېښودل، کښېمنډل، کښېناستل، کښېنول، کښېکاږل، کښېکښل.

19- (دننه) دا سابقه له (دننه) څخه مخففه ده او یو څو مثاله لري لکه: ننه وتل– ننه ایستل– ننه باسل.

20- (جار) لکه: جاروتل، جارایستل، جار باسل.

21- (لاندې) لکه: لاندې وتل– لاندې ایستل– لاندې باسل– لاندې کول.

22- (را ، در، ور) دا درې واړه ضمیري سابقې دي چې د مصادرو او افعالو په اول کښې راځي او د طرف معنا هم پکښې ده لکه : راوستل، راکول، راتلل، راوړل، راخکل (کش کردن)، راوتل، راوخکل، درتلل، ورتلل، در کول، ورکول او نور.

23- (پرا) لکه: [1] پرانیتل، پرانستل = پرانیځل (په یوه معنا دی).

---

(1) **پر تلل هم غالباً له پراو تلل (وزن کردن) څخه جوړ شوی دی او د مقایسه کولو معنا ورکوي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

24- (تېر) لکه: تېروتل، تېراېستل، تېر باسل.

25- (بيا) لکه بيامونتل = بيا موندل (بيا په معنا کښې څه فرق نه راولي).

26- (ن) لکه : نغوړل، نغرل، نغوتل.

27- (بو) لکه بوتلل.

له مستقلو الفاظو څخه د کلمو جوړونه

په پښتو کښې د الفاظو او کلماتو له ترکيب او يو ځای کولو څخه دا وروسته کلمې جوړېږي:

1. مرکب نومونه
2. مرکب صفتونه
3. مرکب فعلونه
4. مرکب قيود
5. مرکب ضميرونه

نو مونږ هم په دغه ترتيب د پښتو د ترکيباتو بيانول غواړو. له دې ترکيباتو څخه[1] عموماً يوه بله معنا معلومېږي چې هغه به د اجزاو له اصلي معنا سره هم څه مناسبت لري.

---

(1) دې ولو ترکيباتو ته صرفي ترکيبونه ويل کيږي. کوم ترکيبونه چ له هغو خه يوه کلمه جوؤول مطلب وي، او د يوې کلم حکم مومي لکه غوإوالة ، هغه درست صرفى ترکيبونه دي او کوم چ د يوي کلم حکم نه مومي بلک هره کلمه پک . انله حيثيت لري هغه نحوي ترکيبونه دي لکه (د لاس امسا).

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکب نومونه

په پښتو کښې مرکب نومونه څو قسمونه لري او د هغو د جوړولو د پاره هم بیل بیل صورتونه او لارې موجودې دي، مګر دلته د اختصار په غرض د فعلي او غیر فعلي نومونو عنوانو لاندې بیانیږي.

غیر فعلي نومونه (د شیانو نومونه)

په غیر فعلي نومو کښې ځینې د ذاتي او مادي شیانو نومونه دي ځینې غیر مادي نومونه دي یعنې د معنا په لحاظ پکښې جلا جلا ډولونه لیدل کیږي، مګر دلته یې مونږ د لفظي صورتونو او قسمونو په لحاظ بیانوو ځکه چې د الفاظو په ترکیب کښې همدا شی مهم ښکاري.

په پښتو کښې د مرکبونو مود جوړوني بیان په وروسته ډول دی:

اول قسم: په پښتو کښې اول قسم مرکب نومونه هغه دي چې له دوو جلانومو ځخه مرکب شوی او جوړ شوي وي دا قسم مرکب نومونه دا وروسته صورتونه لري:

1- اول صورت یې دا دی چې د دواړو کلمو تر منځ اضافي ارتباط موجود وي. یعنی یو مضاف الیه او بل مضاف وي. له دې قسم ترکیب ځخه عموماً په پښتو کښې یوه بله معنا مرادیږي او د یوې ګوښې او ځانله کلمې شکل پیدا کوي. دغه شان په دې رقم ترکیبونو کښې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اضافت (د) هم عموماً حذفيږي دا راز مرکب نومونه بیا پر دوه ډوله راځي:

الف :- هغه دي چې د ترکیب په وجه یې په اجزاو کښې څه تغیر او بدلون نه وي راغلی لکه: پر هر پاڼه، ګزك پاڼه، برکت بوټی، مرغۍ پښه، غوايي ژبه، ټوپۍ ګل (ګل بابونه) خرغوږ، خروله، شرغشی، نمر ګل، لیوغونی [1] شاتو مچۍ، سباناری، نامه غوټی، کټمل، بوډۍ ټال، ماښام سترګه، سهار سترګه، زنګانه سترګه، سرورخ، سترګو رپ، بادپکې، غوږوالۍ، اورګاډی (ریل). پیریانو کټکی (څلور کونجه تور غوندی کاڼی وي) ملا بانګ، نس ناسته (اسهال) سر پښتۍ – ګیډړ واده (هغه باران چې په شین آسمان کیږي).

تبصره: په دې قسم نومو کښې ځینی خاص نومونه یعنی د کلیو او ځایو نومونه هم موجود دي لکه: الدا د مینه، سلام مینه، کرم کور، میاګانو ډېری، میاګانو بانډه، شاخېل غونډۍ، پښتون کوټ، سیالکوټ او نور.

ب :- هغه نومونه دي چې په اجزاو کښې یې تغیر او بدلون راغلی وي لکه: غړوندی (د غاړې وند = بند) / پښندی = د پښې وند / ترله (د تره لور) چر بانګ (د چرګ بانګ)، وژغونی (وزوغنی) –پښتورګی – باډیوه (باد ډیوه)، شو لواښه / تربور (د تره بور = پور) زړو کبوی- مالګوبې (د مالګې اوبه) – ایروبې – غوړېچنه – پیکړه، زمرکټی – میښ کټی،

---

(1) یو بوی دی چ رڼ ي د لیوه پوکي ته ورته دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوبل (د غوايي پل) – غويمنډ = د غوايي منډ يا منډه)، غـوب لرګى (د غوبل لرګى) – اورپښتى (د اور لـه پښته)، اوسپن خړى (د اوسـپني خړه) کالو سر.

2- دوهم صورت يې دا دى چې د دواړو کلمو تر منځ د عطف ارتبـاط وي چې دې ته عطفي مرکب ويل کيدى شي. دا هم پر دوه رازه دى، يـو قسم هغه دى چې په کلماتو او اجزاو کښې يې څه تغير راغلى وي او بـل قسم هغه دى چې تغير پکښې نه وي راغلى.

الـف :- هغـه عطفي ترکيبونـه چې پـه اجزاو کښـې يـې تغيـر نـه وي پيښ شوى او د عطف تورى هم پکښې نه وي دا دي:

مارمهى (يو دريابي مهى دى چې د مار په شکل وي يعنى هم مـار او مهى وي) / شوده پيې(يو بوټى دى) – لرى برى / لوړه ژوره / مـرګ ژواك / ورکـړه راکـړه / پـره وړه / چـم ګاونـډ / مـې وريجـې- ناسـته ولاړه – کنـدې کپرې – شنه زرغونه [1]

ب :- هغه عطفي ترکيبونه چې په کلماتو کښې يـې څه نـه څه تغيـر پيښ شوى وي. د هغو مثالونه دا دي :

شوا روغ / انډوخر/ نر ښځى / سرو مال / ډنګ ډولى (ډانګ اوډولى).

<u>دوهم قسم</u>: دوهم قسم مرکب نومونه هغه دي، چې لـه اسم او صفت څخه مرکب شوي وي يعنى يو جزء يې اسم او بل جزء يې صفت وي.

---

(1) ددې ولو نومو په من ک اصلاً د عظف (او) شته لا کن د ترکيب له امله حذف شوى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د داسې مرکبو نومو صورتونه په وروسته ډول دي:

1- اول صورت دا دی چې د پښتو د توصيفي ترکيب لـه قـانون سره سم اول صفت او بيا موصوف راغلی وي. دا هم بيا دوه رازه دی يـو هغـه دی چې په کلماتو کښې يې څه تغير نـه وي راغلی او بـل هغـه دی چې تغيـر پکښې پېښ شوی وي.

الف :- هغه مرکب نومونه چې لـه اسم او صفت څخه جوړ شوی وي او تغير پکښې نه وي پېښ شوی دا دي:

اوړد غوږی [1] (خر) / شنه کوتره / مره تبه / لوی اختر / کـوچنی اختـر / توري اوبه / منځه ګوټه / غټه ګوتـه / کچه ګوتـه / اباسـيند / ژيـړی تبـه / مرونـډ / کـاپر ګـل / سـور ګلی / سـپين زر / سـره زر / سـور اغـزی / خـره کوتره / سره مرچ / نری جوار / غټ جوار / خوږه ولـه / تـوره غـاړه / تـوري مچۍ / سـري مچـۍ / زيـړ لرګـی / ډمبـر ګلـی (ګـل جعفـری) تـور لمـی / سـورلنډی / وچـولی / نـری وريجـې / وچکـالي / شـين ډنـډ / سـوړ منـی (پسرلی) سورمېږی / ښانګه ورمېږي.

تبـصره: د کليـو او ځـايو پـه نومـو کښـې هـم دغسـې نومونـه ډېـر دي لکه:

سـره خـوا / تـوره خـوا / وازه خـوا / بـر کلـی / لـر کلـی / نـری تنګـی / سپينکی تنګی / زرغون ښار / توره غونډۍ / توره شا / سپينه شا.

---

(1) د (ی) زياتوالی کوم اساسی تغير نه دی، ولې چې د کلمې د اجزاو شکل نه بدلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب :- هغه مرکب نومونه چې لـه اسم او صفت څخه جوړ شوي وي او څه تغير هم پکښې راغلی وي دا دي:

سرېښنه (سورۍ ښنه)، تېزندی (تېزوند)، سره مخه، جوړوبې= آبشار (یعنی ځوړې اوبه)، کږ لیچ (کج ګردشی)[1] خوړوبی، سړوبی (چې اوبـه پکښې سړېږي) تودوبی – حمام (ځکه چې اوبـه یې تـودې وي) ځوړوبی، پرکتی (ښایی چې پردی کتی= بچې وی) سروبی (یـو ځای دی چې سرې اوبه لري)، پردېس (پردی دیس)، خړوبې (خړی اوبه)، مړغونی= تربوز ابو جهل [2]

2- دوهم صورت یې دا دی چې موصوف د مخه او صفت یې وروسته راغلی وي لکه: سرکوزی– مخ ځوړ– ورځلوی (قیامت) سالنډی– سیند لاهو– نرسوی (سوی انار)– لوخړه (ښایي چې اصل یې خړلوګی وي) – مخ پیچومی– او نور.

3- دریم صورت دا دی چې اول جزء یې عددي صفت وي چې دېته عددي مرکب هم وایي لکه: درې ښاخی، درې غـاښی، پـنج غـاښی، دوپټه، دوه خوخی، دو شـاله، درې ورګی (اشتـر سه ساله)، پنجکوړه (یـو ځـای دی شاید په اصل کښې پنج کوره وي)، دوه سری (د یوه غره نوم دی)

<u>دریم قسم :</u> دریم قسم مرکب نومونـه هغه دي چې لـه اسم او فعلي مادي څخه ترکیب شوی وي. په دې قسم مرکبو نومو کښې اول جز غالباً

---

(1) کـه چ‍ د کاږ لیچ پـه شان وی.

(2) کـه چ‍ مؤږ غن‍ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـا فاعـل او يـا مفعـول وي او دوهـم جـزيي فعـل وي، لكـه دا وروسـته مثالونه: غاښ چيچي (يو بوټي دی)، هډماتی، زړه بداوی، كور وداني (ماندينه) زړه سوی، نس خوړی، سر خوړی، نظرمات، اودس ماتي، روژه ماتي، سره لړي تبه (څكه چي ساړه لری)، ملاتړ (كومك) د مركبي آلي نومونه هم په دې قسم كښي داخليږي. يعنی مركبي آلی په پښتو كښي له اسم او فعلي مادي څخه جوړيږي چي اول جزء يې په معنا كښي عموماً مفعول وي د دې مركبو آلو په آخر كښي كله (ونی، ی) هم د لاحقو په ډول زياتيږي لكه: اور لړونی، سر تړونی، مچشړونی، غاښ ټومبونی، رګ وهونی، غوږ وهونی، اوب شيندی، لاس پاكی، لاس وچوونی، لاړ ګير، اورنيوونی، لاس ولونی، اورلړ، مچشړ.

كله د اسم او فعلي مادې تركيب او يو ځای كيدل په اضافي ډول هم وي لكه پښې ارته، نمر پرېواته، نمر خاته، كوچمال، ښخوبی (اوبو ښخ)

يادګيرنه: په پښتو كښي ځيني داسي مركب نومونه هم شته چي د دواړو اجزاو يا د يوه جزء معنا او مفهوم يي پوره نه معلوميږي او تقريباً نا مفهومي كلمي وي لكه:

كـال كونـډی، مـار كونـډی، بـډه ګـال، كتـه ميـری، كنـی كـاټر، ګـور ګتـی، شين تـغ، بـانی چغ، خړ پوسی، سټ كوری، بړه ګره، خوړلوړی (شرين مزه) بورچنده (بچه مرده)

****

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فعلي نومونو ترکيب

لـه فعلـي نومـو څخـه مطلب مـصدرونه او د حاصـل مـصدر نومونـه دي. مرکـب مصدرونه پـه پښتـو کښـې د کول او کېـدل پـه واسطه جوړيږي او دا وروسـته صـورتونه لري:

1- چي (کول او کېدل) د ذاتي يا مجرد اسم نه وروسته راشي. لکه:

اشر کول، تلوار کول، ښار کول، پام کول، لوکول، اسره کول، پـره کـول، پلمـه کـول، توره کول، ډنډوره کول، جرګه کول، کوژده کول، اوړه کـول، واښـه کـول، ژړا کـول، رڼا کول، خندا کول، غلا کول، پرې کول، سورى کول، خپلوي کـول، وروري کـول، سيالي کول، ختې کول، يوې کول، ماتې کول، زارى کول، بخى کول، دارو کول، جارو کول.

2- چي اول جز يې بل بسيط مصدر او دوهم جز يې کـول او کـېدل وي لکـه: وهـل کـول، چيچل کول، تلل کول، ګنډل کېدل، شړل کېدل، تلل کېدل.

3- چي اول جز يې صفت وي لکه: ملامت کول، پړ کول، خړ کول، آشنا کول،پخلا کول، تالاکول، ويده کول، خپه کول، جوړه کول، ښکاره کول، باري کول، خوندي کول، پاتي کول، ويلي کول، ترې کول، ورې کول، لاهو کول.

4- چي اول جز يې قيود او آدات وي لکه: کښته کول، وروسته کول، يوازې کول، ځانته کول، ايسته کېدل، بس کېدل، پورې کول، باندې کول، لاندې کول، پرې کول.

<u>يادګيرنه</u>: په دې تولو مصدرو کښې چې د "کول" پر ځاى " کيـدل " راشـي نـو کېدل والا مصدر ترې جوړيږي.

5- بل قسم مرکب مصدرونه هغه دي چې تر کول او کېدل د مخه له يوه څخه زيات اجزا لري لکه: مخه ښه کول، تور بريښ کول، راشه درشه کول، لټ پلټ کـول، خواره واره کول، بې پردې کول، بې لارى کول، خوابدى کول، ببخونده کول، نا پوهي کول، ترلاسه کول، پرځاى کول، ترمخ کول، ترمي ترمي کول، درې درې کېدل، پـه يـوه خولـه کېـدل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تار پتار کېدل، پوري راپوري کېدل، پس پس کول، را په زړه کول، لاندې باندې کېدل، هغه دغه کول او نور.

6- پرته له کول او کېدل څخه د ځينو نورو بسيطو مصدرو په واسطه هم مرکب مصدرونه جوړيږي لکه:

لاس وهل، زړه وهل، پورې وهل، ټک وهل، لاندې وتل، لاندې ويستل، تر غاړې وتل.

تبصره:

الف :- د پښتو مرکب مصدرونه د معنا په لحاظ پر دوه ډوله دي :

يو قسم هغه دي چې د "کول او کېدل" سره مرکب جزء د مفعول حيثيت ولری او د فعل جزء ونه ګرځي لکه: تلوار کول، وانبه کول، وهل کول، لاس وهل، او بل قسم هغه دي چې د کول او کېدل سره مرکبه کلمه د مفعول حيثيت و نه لري بلکې د فعل جزء او د فعل په مفهوم کښې داخله وي. چې په دې صورت کښې به جلا مفعول غواړي لکه: دوست خپه کول، حميد پخلا کول، ماشوم ويده کول، دروازه پورې کول، ديوال پورته کول، غنم لو کول، ديوال سوری کول، ميخ ټک وهل.

کوم مصدرونه چې اول جزء يې صفت او يا قيود او ادوات وي؛ هغه ټول په دو هم قسم کښې داخليږي او کوم چې اول جزء يې مصدر وي هغه په اول قسم کښې داخل دی او کوم چې اول جزء يې اسم وي په هغو کښې دواړه قسمونه راځي.

ب :- هغه کلمی چې په (ا، ه، و، ی) سره مختومې وي لـه هغو څخه عموماً د "کول او کېدل" په ذريعه مصدرونه جوړيږي.

ج :- د کول والا مصدرونه ټول متعدي دي لکه پخلا کول او په (کېدل والا) کښې کوم چې اول جزء يې مصدر وي هغه هم متعدي دي لکه وهل کېدل، او کوم چې اول جز يې صفت يا حرف وي په هغه کښې ځينی لازمي راځي لکه:

ويده کېدل، پورته کېدل او ځينی متعدي وي لکه : خوندي کېدل، باندې کېدل.

مرکب حاصل مصدرونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکب حاصل مصدرونه له مرکبو مصادرو څخه په لاندې ډول تیاریږي:

7- په تړولو کول والا مصادرو کښې د "ل" پر ځای "نه" راځي او مرکب حاصل مصدر ځني جوړیږي لکه: تلوار کونه، پخلا کونه، وروسته کونه.

8- په کېدل والا مصادرو کښې د "ل" پر ځای (نه اوه) راوړل کیږي او حاصل مصدر ترې جوړیږي لکه : پخلا کېدنه، پخلا کېده او نور.

******

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکب صفتونه

مرکب صفتونه هم لکه د مرکبو نومو لـه دوو یا زیاتو کلمو څخه جوړېږي او په آخر کښې یې کله (ی، اوه) هم د لاحقو په ډول زیاتیږي. په دې صفاتو کښې ځینې نسبتي او ځیني فعلي وي او د لرلو او کولو معناوې ترې معلومیږي. پـه پښتـو کښـې د مرکبو صفاتو مختلف قسمونه په وروسته ډول دي :

1- اول قسم مرکب صفتونه هغه دي چې لـه اسم او صفت څخه مرکب شـوی وي. دا هم بیا دوه صورته لري :

الف :- هغه صفتونه دي چې صفت او موصوف پکښې په اصلي ډول استعمال شوی وي یعنی اول صفت او وروسته موصوف وي لکه:

تریو مخی، تور مخی، تور سری، سپین سری، سپین ږیری، غونډ سری، کوږ سترګی، خړ سترګی، شین سترګی، کلك سترګی، مړسترګی، پوچ خولی، وازخولی، غوړژبی، چینګ خولی، لوی خولی، کیڼ لاسی، تنګ زړی، کلك زړی، هیر زړی، تـور غـوږی، سور بوڼی، بد غونی، سوړ وږمی، وچموری، تول واکی، خپلواکی، غټ سری، لـوی خیټی، سوړ بویه، خوږ ژبی، بدمرغه، ځوانیمرګ، لنډ فکری ، بر لاسی.

ب :- هغه صفات دي چې په مقلوب ډول وي یعنـی لومړی موصـوف او وروسـته صفت راغلی وي لکه : سر لوړی، سر ټیټی، شا ټیټی، سر تور، مخ تور، لړ مون خوږینی، زړه چاودی، پښې لوڅی، مخ روښی، زومړی، ورور مړی، مـور مړی، پلار مړی، مـخ پټی غوتی، کور ګډی، کور ډاګی، کور ورانی، سر پټی، سر لوڅی.

2- هغه مرکب صفات دي چې لـه عددي صفت او اسـم څخـه د توصـیفي ترکیـب پـه ډول جـوړ شـوی وي لکـه: یـو سـترګی، یـو لاسـی، یـو وزری، دوه مخـی، دوه ژبـی، څلـور بولی، دوه سری، دوه بندی اګی، لـس ډزی ټوپك، شپږ ډزې تمانچه، دوه کوره، دوه پوره، درې چته، دوه لاسه، درې ګوټه، دری کونجه، دوه دونه (دو چند) دوه برخې، دوه برغې، څلوربولی (شاید چې څلور پلی وی).

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- دريم قسم مرکب صفتونه هغه دي چې لـه دوو نومو څخه جوړ شوی وي لکه: شناز ګيډی، غندل غاړی، سندر غاړی، لوبغاړی، رنځور غاړی، نمر مخی، پی مخی، منځګوره (درميانه، متوسط).

4- څلورم قسم صفتونه هغه دي چې لـه اسم او فعلي مادې څخه مرکب شوی وي. په دې قسم صفاتو کښې اول جزء غالباً مفعول وي لکه:

زړه سواندی، کور ودانې، کور ورانی، نوم ورکی، خبرلوځی (خبر لوخ)، نوم وړی، پوروړی، ملاماتی دودونه، تی روی هلك، اور مړ، لاس پاکې، پوز پاکی، ډوډۍ غړپ، تالي څټ، لارو هونی، مور روی ، سر غړاندی، ژب غړاند ، او کله پکښې اول جزء فاعل او يا ظرف هم وي لکه : بادوړی، نمرسوی، نر سوی، مينه وړی، کوځه ډب.

5- پنځم قسم صفات هغه دي، چې لـه مصادرو څخه جوړ شوي وي او مرکب فعلي صفات بلل کيږي چې دا وروسته صورتونه لري.

الف :- چې دوهم جزء يې د متعدي "لام والا" او "ول والا" مصدرو څخه د (ی) بـه راوړلو جوړ شوی وي، يعنی دوهم جز يې مفعولي صفت وي او اول جز يې فاعل وي لکه: بلاوهلی، مار خوړلی، خدای ببنلی[1] تيغ وژلی، توپك ويشتلی، خدای شرمولی او کله يې اول جز مفعول هم راځي. لکه : آزار ګټلی.

ب :- هغه دی چې لـه کول والا او ځينو ول والا مصدرو څخه د اول جزء د وروسته د (کړی) په راوړلو سره جوړ شوی وي. دا قسم صفات عموماً مفعولي صفات دي لکه پخلا کړی، تالاکړی، ويده کړی، تبره کړی، ښکاره کړی، مات کړی، تور کړی، مور کړی او کله ور سره صريح مفعول هم راځي لکه: لاس پرېکړی، پوز پريکړی، غوږ پرېکړی.

ج :- هغه دي چې د کيدل والا مصادرو څخه د (شوی) په را راوړلو جوړيږي. دا قسم صفات لـه لازمي مصادرو څخه فاعلي او لـه متعدي مصادرو څخه مفعولي راځي لکه:

پخلا شوی، تالاشوی، مات شوی، مړ شوی، بلل شوی.

---

(1) **درست فعلي صفات درې صيغ لری په ملينه (ی) د مفرد مذکر او په معروفه (ي) د جمع مذکر او په مجهوله (ې) د مفرد مونث او جمع مؤنث د پاره را ي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصره: یو څه مرکب صفات نور هم شته چې له دغو قسمو څخه وتلی دي لکه:

ژړغونی، مړ ژواندی ، زړه پورې ، پس مرګی، مات ګوډ ، سپیندروبې، غوړه مال.

د :- که چېرې د کول او کېدل والا مصادرو په آخر کښې د لام پر ځای (ونکې- ونی) راوړی شي نو په دې صورت کښې هم مرکب فعلي صفات جوړيږي. دا فعلي صفات په متعدی معلومو او لازمي مصادرو کښې فاعلي صفات بلل کیږي لکه: تلوار کوونکی، پخلا کوونکی، ماتوونکی، پورته کوونکی، پخلا کیدونکی، پاتې کېدونی، او په متعدي مجهولو مصادرو کښې مفعولي صفات باله شي لکه :

بلل کیدونکی، وهل کیدونکی، پرې کیدونکی، پرې کیدونی، باندې کیدونکې.

مرکب فعلونه

مرکب افعال هغه دي چې د امدادي افعالو او خصوصاً د " کړل او شول " د ګردان او صیغو په مرسته جوړ شوې وي.

په پښتو کښې درست مرکب افعال حالیه وي که ماضیه په منظم او قانوني ډول جوړيږي او ټول د یو قانون او قاعدې سره سم راځي چې بیان یې په لاندې ډول دی :

حالیه افعال: د حالیه افعالو د جوړولو او ترکیب صورتونه دا دي:

1- (استمراري حال) "له کول والا" مصادرو څخه په دې شان سازيږي چې د "ل" د حذف نه وروسته د (م- و- ې- ئ- ي) متصل فعلي ضمیرونه راوړل کیږي لکه: له پخلا کول څخه پخلا کوم– پخلا کوو– پخلا کوې– پخلا کوئ – پخلا کوي[1] (په معروفه ي) او له کېدل والا مصادرو څخه هم استمراري حال په دغه شان راځي، مګر دومره ده چې "د" په "ږ" بدليږي لکه له پخلا کېدل څخه پخلا کیږم، پخلا کیږو ، پخلا کیږې، پخلا کیږئ، پخلا کیږي.

---

(1) په پ تو ک ی د حال د پاره دغه پن ه صیغی استعمالیاږي چ اوله د مفرد متکلم، دوهمه د جمع متکلم دریمه د مفرد مخاطب، لورمه د جمع مخاطب او پن مه د مفرد غائب، جمع غایب او مذکر او مونث د پاره په شریك أول را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- (مطلق حال) له کول والا مصادرو څخه د اول جزء نه وروسته د (کړم، کړو، کړې، کړئ، کړي "په معروف ي") په راوړلو سره لاس ته راځي لکه له[2] پخلا کول څخه: پخلا کړم، پخلا کړو، پخلا کړې، پخلا کړئ، پخلا کړي، دغسې له ځينو "ول والا" مصادرو څخه هم په پورته ډول راځي يعنی د اول جزء د وروسته دغه وړاندې افعال گردانيږي لکه له سپينبدل څخه سپين کړم– سپين کړو– سپين کړې– سپين کړئ– سپين کړي.

او له کيدل والاو ځينې "يدل والا" مصادرو څخه د اول جزء په وروسته کښې د "شم، شو، شې، شئ، شي" په گردانولو د مطلق حال صيغې جوړيږي لکه له پخلا کېدل[1] څخه پخلا شم، پخلا شو، پخلا شې، پخلا شئ، پخلا شي. يا له پاکېدل څخه پاك شم، پاك شو، پاك شې، پاك شئ، پاك شي.

3- (امکاني حال) امکاني حال له ټولو مصادرو څخه د مصدر په پای کښې د "ی" يا "ای" په زياتولو او بيا د "شم، شو، شې، شئ، شي" په گردانولو جوړيږي لکه له وهل څخه وهلی شم = وهلای شم، وهلای شو، وهلای شې، وهلای شئ، وهلای شي. يا له پخلا کول څخه پخلا کولی شم = پخلا کولای شم، پخلا کولای شو، پخلا کولای شې، پخلا کولای شئ، پخلا کولای شي.

4- (مجهول حال) مجهول استمراري حال له کېدل والا متعدي مصادرو څخه د معلوم حال په قاعده جوړيږي يعنی د"ل" پر ځای متصل فعلي ضميرونه راځي او "د" يې په "ږ" اوړي لکه: له وهل کېدل څخه وهل کيږم، وهل کيږو، وهل کېږې، وهل کېږئ، وهل کېږي.

مجهول استمراري حال په دې ډول هم جوړيږي چې د بسيطو مفعولي صفاتو يعنی "ی والا" مفعولي صفاتو په آخر کښې (شم، شو آلخ) راوړی شي لکه له وهلی څخه وهلی شم (زده مى شوم) وهلی شو، وهلی شې، وهلی شئ، وهلی شي.

---

(2) له پخلا کول خه مطلق حال صيغ د "کول" د مترادف مصدر "کؤل" په کومك جوؤپاي.

(1) له پخلا ک دل خه د مطلق حال صيغ د "ک دل د مترادفو مصدر (شول) په مرسته جوؤپاي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د مجهول مطلق حال د جوړولو طریقه دا ده چې د مفعولي صفاتو پـه آخر کښې (شم، شو تر آخره) ګردانیږي مګر د بسیطو مفعولي صفاتو د مخه یو "و" هم زیاتیـږي لکه له وهلی څخه ووهلی شم (زده شوم) ووهلی شو، ووهلی شې، ووهلی شـئ، ووهلی شي او د مرکبو مفعولي صفاتو د مخه "و" نه زیاتیـږي لکه لـه پخلا کړی څخه پخلا کړی شم[1] پخلا کړی شو، پخلا کړی شې، پخلا کړی شئ، پخلا کړی شي.

5- (مستقبل) د مستقبل صیغې ټولې د حال لـه صیغو څخه جوړیږي او نـور څه نه غواړي خالی "به" په لازمو ځایو کښی راوړل کیـږي. مثلاً د استمراري مستقبل د پاره "به" د استمراري حال نه وروسته راځي لکه: پخلا کوم به، پخلا کوو به، پخلا کوې به، پخلا کوئ به، پخلا کوي به، یا : پخلا کیږم بـه، پخلا کیـږو بـه، پخلا کیـږې بـه، پخلا کېږئ به، پخلاکیږي به.

او د مطلق مستقبل د پاره "به" د مطلق حال په منځ کښې راوړل کیږي لکه:

پخلا به کړم، پخلا به کړو تر آخره یا پخلا به شم، پخلا به شو تر آخره.

دغسې پـه امکاني مستقبل کښې "بـه" د (شم، شو" څخه مخ کښې راځي. لکه وهلای به شم، وهلای به شو تر آخره او په مجهول مطلق مستقبل کښـې "بـه" لـه "و" نه وروسته او یاد"کړي" نه مخ کښې راځي لکه: وبه وهلی شم، وبه وهلی شو تر آخره پخلا به کړی شم، پخلا به کړی شو تر آخره [1]

6- (د امر صیغې) د امر صیغې هم لـه حال څخه جوړیږي یعنی کـه د استمراري حال د اصلي مادې په وروسته کښې د متصلو ضمیرونو په ځای د مفرد د پاره د خطاب "ه" او د جمع د پاره "ئ" راوړی شـی نـو استمراري امر ځنی جوړیـږي لکـه (پخلا کـوه – پخلا کوئ – یا پخلا کیږه، پخلا کیږئ) له ((پخلا کـوم، پخلا کیـږم)) څخه جوړ شـوي دي او که چیرې دغه نښې د مطلق حال د وروسته راشي نو مطلق امر ځني لاس ته راځي لکه:

---

(1) **دلته کاف ساکن ویل کیږي**

[1] **"به" چ په جمله ک راشی نو لـه فعل څـه جلا کیږي او د اول نـوم سره پیوسته را ي لکه زه به حمید پخلا کؤم.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

(پخلا کړه، پخلا کړئ، یا پخلا شه، پخلاشئ) چې لـه "پخلا کړم، پخلا شم" څخه ماخوذ دي.

ماضيه افعال:

1- (استمراري ماضی) له کول والا او کېدل والا مصادرو څخه په آسان ډول جوړېږي او د مصدر په آخر کښې د هرې صيغې د پاره خپل خاص فعلي ضميرونه يعنی "م، و، ې، ئ، ه خفی، ل، ه جلی، ی) راوړل کيږي لکه له پخلا کول څخه : پخلا کولم، پخلا کولو ، پخلا کولې، پخلا کولئ، پخلا کاوه، پخلا کول، پخلا کوله، پخلا کولې[2] او لـه پخلا کېدل څخه (پخلا کېدم، پخلا کېدو، پخلا کېدې، پخلا کېدئ، پخلا کېده، پخلا کېدل، پخلا کېدله، پخلا کېدلې.

2- (مطلقه ماضي) له کول والا مصادرو څخه داسی جوړيږي چې د اول جزء د وروسته (کړم، کړو، کړې، کړئ، کړ، کړل، کړه، کړې) ګردانيږي. لکه لـه پخلا کول څخه پخلا کړم، پخلا کړو، پخلا کړې، پخلا کړئ، پخلا کړ، پخلا کړل، پخلا کړه، پخلا کړې او لـه "کېدل والا" مصادرو څخه د مطلقې ماضي د پاره د اول جزء نه وروسته (شوم، شوو شوې،شوئ،شو، شول، شوه ، شوې) ګردانيږي لکه لـه پخلا کېدل څخه : پخلا شوم، پخلا شوو، پخلا شوې، پخلا شوئ، پخلا شو، پخلا شول، پخلا شوه، پخلا شوې.

3- (قريبه ماضی) له کول او کېدل والا مصادرو څخه پر دې ډول جوړيږي چې د مرکبو فعلي صفاتو په وروسته کښې (يم، يو، يې، يئ، دی، دی ده، دي) راوړل کيږي لکه لـه پخلا کول څخه:

پخلا کړی يم، پخلا کړی يو ، پخلا کړي يې، پخلا کړی يئ، پخلا کړی دی، پخلا کړي دي، پخلا کړې ده، پخلا کړی دي، يا لـه پخلا کېدل څخه:

پخلا شوی يم، پخلا شوی يو، پخلا شوي يې، پخلا شوي يئ، پخلا شوی دی، پخلا شوې ده، پخلا شوي دي.

---

[2] په ماضي ک عموماً اته صيغ را ي چ په ترتيب د مفرد متکلم، جمع متکلم، مفرد مخاطب، جمع مخاطب، مفرد غايب مذکر، جمع غايب مذکر ، مفرد غايب موْنث او جمع غايب موْنث د پاره دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- (بعیده ماضی) لـه کول والاو کېدل والا مصادرو څخه پـه دې شان جوړېږي چې د مرکبـو فعلي صـفاتو نـه وروسـته (وم- وو- وې- وئ- و- وو- وه- وې) ګردانيـږي لکـه لـه پخلا کول څخه :

پخـلا کړی وم-پخـلا کړی وو- پخـلا کړی وې- پخـلا کړي وئ- پخـلا کړی و-پخلا کړي وو – پخلا کړې وه – پخلا کړې وې- يـا لـه پخلا کېـدل څخه:

پخـلا شـوی وم– پخـلا شـوي وو– پخـلا شـوې وې– پخـلا شـوي وئ– پخلا شوی و– پخلا شوي وو– پخلا شوې وه– پخلا شوې وې.

5- (تمنايي ماضي) له کول والاو کېدل والا مصادرو څخه د تمنايي ماضي د جوړوني طريقه دا ده چې د فعلي صفاتو په پای کښې "وی، وای" راوړل کيږي. لکه له آشنا کول څخه اشنا کړی وای، يا له آشنا کېدل څخه آشنا شوی وای = وی.

6- (احتمالي ماضي) له دغو مصادرو څخه د احتمالي ماضي د جوړولو د پاره د فعلي صفت په آخر کښې (به يي، به وي) راوړل کيږي لکه: آشنا کړی به يی، آشنا شوی به وی.

7- (امکاني ماضی) د امکاني ماضي د جوړوني د پاره د ټولو مصادرو په وروسته کښې ((ی = ای) زياتيږي او بيا (شوم، شوو، شوې، شوئ، شو، شول، شوه، شوې) ګردانيږي لکه له وهل څخه:

وهلی شوم– وهلی شوو– وهلی شوې– وهلی شوئ– وهلی شو– وهلای شول– وهلي شوه– وهلی شوې– يا له ويده کول څخه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويده کولای شوم- ويده کولای شوو- ويده کولای شوې- ويده کولای شوئ- ويده کولای شو- ويده کولای شول- ويده کولای شوه- ويده کولای شوې.

تبصره: دا پورته د استمراري امکاني ماضی صيغې وې او که د مطلقې امکاني ماضي صيغې جوړول وغواړو نو په اول کښی به يې يو "و" هم راوړو لکه: ووهلای شوم، و وهلای شوو تر آخره.

8- (مجهولې ماضي گانې) استمراري مجهوله ماضي پردې ډول جوړيږي چې له (کولی، کېدلی) څخه وروسته (شوم، شوو تر آخره) گردانيږي لکه له آشنا کول څخه آشنا کولی شوم او له آشنا کېدل څخه آشنا کېدلی شوم، او مطلقه مجهوله ماضي داسې راځي چې له کړی څخه وروسته (شوم، شوو تر آخره) گردانيږي. لکه له آشنا کول څخه آشنا کړی شوم. له پخلا کول څخه پخلا کړی شوم. او د قريبې، بعيدې، تمنايي او احتمالي ماضي گانو د جوړوني د پاره د مفعولي مرکب صفت مثلاً(پخلا کړی شوی) په پای کښې د دغو ماضي گانو علامې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راځي لکه لـه پخلا کول، کېدل څخه پخلا کړی شوی یم، پخلا کړی شوی وم، پخلا کړی شوی وای، پخلا کړی شوی به وي.

تبـصره: پـه پښتـو کښـی لکه چې ښکـاره ده ټـول مجهـول او امکـاني افعـال مرکـب افعـال دي او د امـدادي افعـالو پـه کومـك جوړيـږي او پـه معلومو غيـر امکاني افعـالو کښـی بيـا څه مرکب او څه بسيط دي. نـو معلومه شوه چې مرکب افعـال پـه پښتـو کښـې ډېر دي او پـوره بيـان يـې زيات وخت غواړي.

مرکب قيود او ادوات

مرکب قيود که څه هم پـه پښتـو کښـی نـسبتاً کم دي مګر بيـا هم پـه وروسته ډول بيانيږي:

1- (د تعميم قيود) له څېلمې، لـه مخه، لـه يـوې مخې، لـه سره، لـه يوه سره، ګرد سره.

2- (د اشارې او ظرف قيود) دلته، هلتـه، دغلتـه، هاغلتـه،[1] هالتـه، دې خوا، هغه خوا، داسې، هاغسې، دغسې.

3- (د علت قيـود) څـه لـه = څـه تـه – څـه د پـاره = څـه رنګـه، لـه امله، له کبله.

4- (د مقدار قيود) څومره، څونه، دومـره، هـومره، هغـومره [2] هـاغومره، دغومره، لوکوټی، لږ غوندې، لږ شان.

---

(1) **له (لته) او (دا، دغه ، هاغه) خه جوؤ دی، دغه شان، داس ، هاغس له دا ، هاغه او (سی) نه مرکب دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- (د تاکید قیود) هر ګوره، خامخا ، ارومرو، هو بهو، کټ مټ.

6- (د نفی د تاکید قیود) هیڅکله، هیچرته، هیڅ شان، هیڅ ځای، هیڅ وخت.

7- (د مفاجات قیود) نا څاپه، نا ګومانه، نا ببره، نا پامه.

8- (د استفهام قیود) کوم پلو، کومه خوا، چېرته، څه خیل، څه ډول، څه راز.

9- (د تشبیه قیود) لکه چې، په څېر، په شان، په رنګګ، په دود ، شانته.

10- ځینی نور مرکب قیود چې د بېلو بېلو معنا ګانو د پاره راځي دا دي :

تل تر تله، هر کله، پرله پسې، ژر تر ژره، یو لـه بله، یو په یو، سم د لاسه، څه نه څه، څه لاڅه، هر وخت، شامدام، خدای زده، خوچه، تر څو، څو چې، تر هغه چې، خوشی په خوشی، هیڅ ببڅه، وچ په وچه او نور.

مرکب عددونه او ضمیرونه

هر کله چې مرکب ضمیرونه او عددونه په پښتو کښې دومره ډیر نه دي نو ځکه ځانله رانه وړي شول.

1- (ضمیرونه) مرکب ضمیرونه غالباً دا دي:

الـف :- دا وروسـته اضـافي ضـمیرونه پـه مرکبـو ضـمیرو کښـی شـمېرل کیږي لکه (دده– د دي– د هغه– د هغې– د دوی– د هغوی) دا رنګګ کـه

---

(2) **د اشارې له کلمو او (مره، نه) څه جوړ شوی دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (ستا، ستاسی، زما، زمونږ) کښې "ز، س" جلا وبولو نو هم مرکب ګڼل کیږي.

ب :- څینې مبهم ضمیرونه لکه: هر چا، هر څوك، هر څه، هیچا، هیڅوك، نور څوك، بل څوك، نور چا، بل چا، نور څه، بل څه، یو چا، بل یو، هر یو.

ج :- ربطي ضمیرونه لکه: چا چې، څه چې، هر څوك چې، هر څه چې، هر یو چې، څینی چې، څومره چې، کوم چې، پکښې (په هغه کښی)، تري (تر هغه)، پري (پر هغه) .

2- عددونه :

الف :- له لسونه په پورته بې له یو څو عددو څخه نور ټول اعداد مرکب ګڼل کیږي لکه: یو ولس، دولس، دیارلس، څوارلس، پنځلس، شپاړس، اولس، اتلس، نولس، یوویشت، دوه دېرش، دري څلوېښت، یو شپېته، دوه اویا، یو نوي او نور...

ب :- د ټولو اعدادو په آخر کښې د مذکر د پاره (م) او د مونث د پاره (مه) راوړل کیږي. او رتبي عدد تري جوړیږي لکه: دوهم، دریم، څلورم، پنځم، شپږم، اوم، اتم، نهم، لسم، شلم، دېرشم، سلم تر آخر مګر د ارقم اعداد د مشتقي اعدادو رنګ لري ولې چې یو حرف پکښې زیات شوی دی. دغه شان دېرش، څلویښت، پنځوس، شپېته، اویا، اتیا، نوي هم مشتقي عددونه معلومیږي چې له (دري، څلور، پنځه، شپږ، اووه، اته، نه) څخه جوړ شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الفاظو تکرار

په پښتو کښی د الفاظو او کلماتو تکرار هم ډېر لیدل کیږي. دا تکرارونه د ځینو معنوي مقصدونو د پاره هم راځي، یعنی کله پکښې مقصد تاکیدوي او کله ورڅخه یوه بله معنا هم اخېستل کیږي چې هغه معنا یې له یوه لفظ څخه نشي مرادېدی، لکه (پټ پټانی) چې د یوې لوبې نوم دی او دا معنا یې له یو جزء څخه نه معلومیږي. دغه دواړه قسمونه په وروسته ډول بیانیږي :

<u>د الفاظو تکرار د تاکید د پاره</u>: تاکید او نه تاکید غالباً له دې څخه معلومیږي چې که چېرې د یوه لفظ یو جزء په خپله معنا پوره دلالت کاوه نوله دې څخه ثابتیږي چې بل جز یې د تاکید دپاره دی. مګر د لفظي استعمال په لحاظ دا قسم تکرارونه ډېر صورتونه لري او بیان یې په دې لاندې ډول دی:

<u>اول قسم</u>: هغه دی چې دواړه معنا دار لفظونه وي لکه: شاړ شپاړ ، ټوکي ټکالي، ټنګ ټکور، چپه چپتیا ، چال چلند ، تش تور، شاړ شډل، ټك ټوك،لوخ لغړ، ډنګ ډولې، اخوا دېخوا .

<u>دوهم قسم</u>: هغه دی چې یو لفظ یې معنا دار او بل یې تقریباً بې معنا وي چې په دې کښې تابع مهمل هم داخلیږي او دا وروسته صورتونه پکښې موجود دي :

1- اول صورت دا دی چې اصله کلمه وړاندې او تابع یې وروسته وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف :- په دي کښې تر ټولو مشهور او زيات صورت دا دی چې د اولې کلمې د ړومبي حرف په ځای (م) راځي او هغه لفظ تکرار يږي لکه: ډوډۍ موډۍ، لرګی مرګی، لاس ماس، ګوته موته، ډيوال ميوال، کور مور، کوزه موزه ، سړی مړی، مګر د کومو نومو په سر کښې چې ميم وي نو په هغو کښې اصل نوم تکراريږي لکه :

منګی منګی، مال مال، موټر موټر، مار مار، مړی مړی.

ب :- کله د اول حرف په ځای (پ) راځي او تکراريږي لکه: لوخ پوخ، مړ پړ، خړ پړ، زوړ پوړ، کلك پلك، سوړ پوړ، يخ پخ، وريت پيت، خل پل، وار پار، ليت پيت، نيغ پيغ، چغ پغ، لوخې پوخې، اړ و پړ، چټ پټ، غوړ پړ، شوك پوك.

ج :- کله د اول حرف په ځای (و) راځي او تکراريږي لکه:

کوړ ووړ، ګډ وډ، ګارې وارې، ښانګې وانګې، کړه وړه، سټ وټ، چل ول ، تالاوالا ، خور وور، دړې وړې، دانه وانه:

د :- چې اول حرف يې په (ب) تبديل او مکرر شي لکه: ارجل برجل، ډ ډبډ ، سوټ بوټ، جل بل، ايله بيله، ايشته بيشته، تبر ببر، ګړ بړ.

ه :- بل قسم هغه دی چې د دوهمې کلمې په منځ کښې (و) زيات شوی وي لکه:

ډب ډوب – ټس ټوس – کړپ کړوپ – کړس کړوس – ډز ډوز – زوګ زوګ – شر شور – ډنګ ډونګ – ټك ټوك – خړس خړوس.

و :- چې د اولې کلمې (ی) يا (و) يې په دوهمه کښې په الف بدل شوی وي لکه: ډول ډال، ټول ټال ، ټيپ ټاپ، ټيل ټال ، چيړ چاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصره: ځینی نور مثالونه چې په جلا جلا ډول راغلي دي دادي:

نوی نوزی، روغ رمټ، سوړ سمخ، اریان دریان، خپ دپ، تالاترغا، خبرې اترې، زوړزپ، تورتم، کم کوز، ټېل ما ټېل، لنډو ګنډ، تس نس، سم دم، سوی لوی، مال هل.

2. دوهم صورت دا دی چې اصله کلمه وروسته او تابع یې د مخه راغلی وي په دې کښې زیات مثالونه داسې دي چې د متبوع د اول حرف په ځای په تابع کښې الف راغلی دی لکه: ادل، بدل، اخلی پخلی، ادوبدو، اریك شریك، اله ګوله، الغاو تلغاو، انې بانې، اغه دغه، ابغ نبغ او ځینې نورمثالونه چې هر یو په بېل بېل ډول دي دا دي:

تپه تیاره، ټپ ړوند، تم تری، اړو دوړ، الوول، جك جوړ.

د الفاظو تکرار د یوې معنا د پاره:

1- کله یو لفظ د یوې معنا د پاره تکرار شي او په آخر کښې یې یوه نسبتي لاحقه هم راشي لکه: کوړ کوړی، دوړ دوړکه، بوړبوړکی، ګونګونی، غاړه غټی، غاړه غړی، توړ توړی، انډك سونډك، انډی کونډی، اکه پکه، ریز مریز.

2- کله د دغو مکررو الفاظو تر منځ (را، نا، په، تر، ا) راوړل کیږي لکه:

پټ راپټ، مات رامات، ورك را ورك، تله راتله، تګ راتګ، پښن را پښن، ښه نا ښه، جوړ نا جوړ، روغ ناروغ، مېلمه نا مېلمه، ټېل نا ټېل، بلد نا بلد، تېر په تېر، هېر په هېر، شا په شا، خوا په خوا، ځنګ په ځنګ، سر په سر، لاس په لاس، تار په تار، خوله په خوله، لور په لور،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ په مخ، غېږ په غېږ، خوله تر خوله، لاس پر لاس، مخامخ، شواشو، دبادب.

دکلماتو د ترکیب معنوي او لفظي حالتونه

درست کلمات عموماً دوه حالته لري: یو لفظي حالت دی او بل معنوي حالت.

دا دواړه حالتونه که څه هم تر ډېرې اندازې په تېرو بحثو نو کښې معلوم شول مګر په دې ځای کښې یو څه زیات وضاحت ورکول غواړو.

لفظي حالت: دوه کلمې چې سره یو ځای کیږي او پیوستیږي د لفظي حالت په اعتبار دوه صورته لري یو دا چې دواړه کلمې جلا جلا حیثیت لري او هره یوه بېل بېل کار اجرا کوي. مثلاً (تور قلم، د سلیم کتاب) په دې دواړو ترکیبو کښې دواړه اجزا سره بېل بېل دي او هره کلمه په مستقل ډول خپله معنا ورکوي. داسې نه ده چې د دواړو له پیوستولو څخه کومه بله معنا راوتلې ده. دې قسم ته مونږ نحوي ترکیب وایو.

پر نحوي ترکیب کښې تش د کلمو له موقعیت څخه بحث کیږي چې یوه کلمه څه مقام لري یعنې فاعل باله شي، که مفعول که فعل او که بل څه په دې لحاظ دغسې ترکیب ناقص کلام هم بولي ځکه چې دوه کلمې پکښې سره یو ځای شوي دي مګر خبر یې لا معلوم نه دی، او که داسې ووایو چې (د سلیم کتاب ورک شو) په دې صورت کښې پوره او کامل کلام بلل کیږي، بل صورت یې دا دی چې دواړه کلمې جلا جلا حیثیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونه لري بلکې د یوې کلمې حکم یې موندلی وي او په جمله کښې ورته یو شی یا فاعل یا مفعول او یا فعل ویل کیږي. دې قسم ته غالباً صرفي ترکیب وایو.

په دې کتاب کښې مخکښې بیان شوي ترکیبات ټول په دې قسم کښې داخل دي، مثلاً په دې جملو کښې (سلیم پر هر پانه راوړه - کریم سرې مچۍ وچیچه) (پر هر پانه) مفعول او (سرې مچۍ) فاعل بلل کیږي چې په دې وجه د یوې کلمې حکم لري او کلموي ترکیب هم ورته ویلای شو. په مصادرو کښې هم دغه دوه قسمه ترکیبو نه لیدل کیږي لکه:

لاس وهل چې او لـه کلمه پکښې مفعول بالـه شي او نحوي تجزیه پکښې کېدای شي، مګر په ټك وهل کښې دغه بېلتون نه کیږي یعنې (ټك" ته مفعول نشو ویلای بلکې "ټك وهل" ټول فعل دی او مفعول به یې کومه بله کلمه وی لکه میخ ټك وهل- په مصادرو کښې دا فرق ډېر مهم دی ځکه چې دا فعالو په اشتقاق کښې هم بیا ډېر فرق کوي، او د اول قسم څخه یو ډول او له دوهم قسم څخه بل ډول اشتقاقیږي مثلا لـه لاس وهل څخه ماضی مطلق لاس وواهه او له ټك وهل څخه (ټك واهه) راځي.

<u>معنوي حالت</u>: د معنوي حالت له مخه د پښتو ترکیبونه په بل راز دي او دلته بیا لفظي حالت ته نه کتل کیږي، لـه معنوي حالت څخه مقصد د ترکیباتو معنوي رنګونه دي چې په یو ځای کښې تقریباً حقیقي او اصلي معنا ورکوي او په بل ځایکښې مجازي او کنایي- دا بحث که څه هم ډېر مهم دی او ښایي چې یو مستقل کتاب پرې ولیکل شي مګر د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت د لړوالي له کبله د زيات بحث موقع په لاس نشته خو څه نه څه اشاره به ورته وکړو.

په مفردو او بسيطو کلمو کښي هم دغه معنوی فرقونه شته، مثلاً زمری چې د حقيقي معنا په اعتبار د يو حيوان نوم دی او که د يو سړي د پاره استعمال شي نو دا يې مجازي معنا ده ، په مجازي معنا کښي څه مشابهت او نسبت ضرور وي او قرينه هم غواړي. که څوك چا ته ووايي (چې هله زمريه! دا کار وکړه!) نو د کار کولو له امر څخه معلوميږي چې دلته مجازي معنا مطلب ده ولې چې حقيقي زمري ته خو څوك د کار کولو نه وايي يا مثلاً دا چې "سترگه را ختلې ده" دلته هم له سترگې څخه مجازاً نمر مطلب دی ولې چې حقيقي سترگې ته خو د را ختلو نسبت نه کيږي. اوس به راشو مرکبو کلمو ته، مرکبې کلمې هم دغه معنوي خصوصيتو نه لري او دا کلمې په پښتو کښي ډېرې دي مثلاً د "زړه توريدل" اصلي او حقيقي معنا متروکه ده او مجازاً په زړه بدېدلو کښې استعماليږي لکه چې وايي " له حميد څخه مې زړه تور شو). په دی مثال کښی غالباً د تور والي په نسبت کښې چې زړه ته شوی دی مجاز راغلی دی او دې ته په عربی کښی عقلي مجاز وايي. داسې مثالونه په پښتو کښی زيات پيدا کيږي خصوصاً ځينی مصدرونه او اسما په دغسې ترکيباتو او معنوي خصوصياتو کښې د جوهريت مقام لري او ښايي چې سړی ورته جوهري مصدرونه او نومونه ووايي. وروسته مونږ ځيني دغسې مصدرونه او نومونه له خپلو ترکيباتو او معنوي رنگونو سره ښيو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصدرونه:

1- (وهل) دا مصدر په ډېرو ترکیباتو کښې استعمالیږي چې اکثر مختلفې معناوې افاده کوي، مثالونه يې دا دي : لاس وهل، ګوتې وهل، جل وهل، جك وهل، بډې وهل، څرېکې وهل، زړه وهل، لاړ وهل، ډغرې وهل، رمباړی وهل، ناري وهل، ږلۍ وهل، چینجو وهل، بزووهل، شخو نډوهل، شپېلۍ وهل، غوپه وهل، ککړې وهل، ګونده وهل، مړانی وهل، تندی وهل، سترګه وهل، ستن وهل، رګ وهل، پټکی وهل، لنګ وهل ، ټوپ وهل، پلتۍ وهل، جاج وهل، تلی وهل ، څنګ وهل، میخ وهل، ټك وهل، پورې وهل، ټېل وهل، ختې وهل، پړك وهل، څنډوهل، بډ وهل، څپ وهل.

2- (اچول) لاس اچول، ډډه اچول، زړه اچول، انګتې اچول، تار اچول، پرده اچول، اړم اچول، تال اچول، اچار اچول، پال اچول، ډاډه اچول، بچې اچول.

3- (لګول) لاس لګول، شالګول، ډډه لګول، زړه لګېدل، پته لګول، اور لګول، اړم لګول، مال لګول، خوله لګول، لرګی لګول، اوبه لګول ، شالګېدل، اړخ لګول.

4- (تړل) زړه تړل، خوله تړل.

5- (خوړل) زړه خوړل، ټکرې خوړل، بډې خوړل، قسم خوړل، سر خوړل، تال خوړل، هوا خوړل، ګولۍ خوړل.

6- (اخستل) اور اخستل، په سر اخستل، بډې اخستل، لاس اخستل، پښې اخستل، بدي ورځې اخستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومونـه: ځینـی د ظاهري شـیانو نومونـه هـم د کلمـاتو پـه ترکیـب او د مختلفو معنا ګانو په ځرګندېدولو کښې زیات تاثیر لـري او ډېـر ترکیبـات او جـلا جـلا معنـا ګـاني ځـني معلومیـږي. دغـسې نومونـه یـو جـوهري خصوصیت لري چې د خپلې معنا په قوت ور ځخه ډېر ترکیبات زئیږي. دا ډول نومونه زیات انساني اندامونه دي چې یو څو مثالونه یې دا دي:

1- (زړه): دا نـوم د ډېـر و کلمـاتو د جوړولـو د پـاره د اصـل او جذر درجه لري او یوه لړی کلمې ورځخه جوړیږي لکه:

الـف : مـصدرونه: زړه کـول، زړه نیـول، زړه ټینګـول، زړه ماتېـدل، زړه چـاودل، زړه سـاتل، زړه وهـل، زړه تـرل، زړه کتـل، زړه خـوړل، زړه وړل، زړه ایسـتل، زړه تولـول، زړه لویـدل، زړه ښویـدل، زړه وتـل، زړه وخکـل، زړه ختـل، زړه بایلل، زړه تشول، زړه خوږېدل، زړه دربېـدل، زړه سـړول، زړه سول، زړه بدول، زړه خړیدل، زړه ټکیدل، زړه بدېدل، زړه ورانېـدل، زړه خوربېـدل، زړه خوړینبـدل، زړه سـپینېدل، زړه کرېـدل، زړه شـین کېدل، زړه ربړېدل، زړه توربېدل، زړه پړسول، زړه اچـول، زړه تـه لوېدل ، زړه بد بد کېدل، زړه خولې ته راتلل.

ب : نومونــه او صــفات: زړه ور، زړه ورتیــا ، زړورتــوب، بــې زړه، زړوري، شـین زړه، زړه سـوی، زړه سـواندی، زړګـی، زړه سـر، زړه ټوټـه، زړه بدی.

2- (ېښـه) پښـه نیـول، پښـې رااخسـتل، پښـې خرل، پښـې غزول، پښـې ارته، له پښـو نه اچـول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (خوله) خوله نیول، خوله لګول، خوله ماتول، خوله ور، بې خولې، لوی خولی، بې خولې توب.

4- (سترګه) سترګې سپینېدل، سترګه وهل، سترګې وتل، بې سترګو، سترګه ور، سترګو رپ، کلک سترګی، خړ سترګی، کوږ سترګی، سترګك، سپین سترګي.

5- (ژبه) ژبه کول، ژبه ماتول، ژبه ور، بې ژبې، بې ژب توب.

6- (غاړه) غاړه بندېدل، غاړه خلاصېدل، غاړه غړول، غاړه کېښودل، غاړه نیول، غاړه کول، غاړه وبنکل، غاړه اچول، اوچته غاړه ورل، غاړه غړې ورتلل، تر غاړې کېدل، تر غاړه وتل، غاړې کول، غندل غاړی، لوب غاړی، سندر غاړی، رنځور غاړی، اوږد غاړی، غاړه کی، غړوندی، غړانګه، پسته غاړه، جګه غاړه، د کمیس غاړه، د سیند غاړه، د غره غاړه او نور.

7- (مخ) مخ وهل، مخ کول، مخه بنه کول، مخه نیول، پر مخ تلل، مخور، مخوریز، مخامخ.

8- (سر) سرنیول، سرته رسیدل، سر خوړل، سرکول، په سرختل، سرتلل، سر خوړول، سرګرځول، سر لګول، سر سرتورول، سر په سرکېدل، سرتړونی، سر تور، سر په سر (مساوی).

9- (غوږ) غوږ نیول، غوږ ایښوول، غوږ نه ږدل، غوږ ور، غوږین، غوږوالی، غوږی، غوږو، لوی غوږی، سپر غوږی، تور غوږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

10- (لاس) لاس لګـول، لاس وهـل، لاس اخـستل، لاس پورتـه کـول، لاس ورکـول، لاس رسـيدل، لاس کېـدل، لاس پـورې کـول، لاس وينځـل، لاس نيوه، سمد لاسه، کيڼ لاسی او نور.

کتاب تمام شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مولف نور آثار

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
1	پښتنی تور سرې	1318	نا چاپ
2	پښتو ادبیات – رساله	1318	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوې ده .
3.	د مینو هینداره (ترجمه)	1320	نا چاپ
4.	پښتو نثر	1320	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوی دی
5.	مومند عبد الحمید	1320	نا چاپ
6.	پښتانه شعرا دوهم توك	1321	چاپ شوی دی
7.	پښتو کلی شپږم سمستر (ګرامر)	1322	چاپ شوی دی
8.	د معارف د دریم ټولګي قرا ئت	1323	چاپ شوی دي (ترجمه)
9.	خوږې قصې	1321	نا چاپ.
10.	د پښتو د ادب تاریخ	1323	چاپ شوی دی
11.	د پښتو لومړی لیار ښوونکی (ګرامر)	1324	چاپ شوی دی
12.	د ژوند وظیفی ترجمه	1324	نا چاپ
13.	د معارف د شپږم دینیات ترجمه	1323	پـه کابـل کانـۍ کښـې چا شوی ده.
14.	د پښتو ادب درې	1322	

(c) ketabton.com: The Digital Library

	مشهورې کورنۍ رساله		نا چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
15	د پښتو د اشعارو اقسام – رساله	1323	نا چاپ
16	د پښتو او سانسکریت ګرامری نژدیوالی رساله	1324	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوی ده.
17	د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه	1324	چاپ
18	ځلاندې پلوشې	1324	ناچاپ
19	د پښتو لوی ګرامر په فارسي		چاپیږي
20	د پښتو او سانسکریت لغوی نژدیوالی رساله	1326	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوې ده
21	د پښتو ننني لیکوال	1319	په کابل کلنۍ کښې چاپ شوې ده
22	د جلال الدین رومي تذکره – ترجمه	1318	په اتحاد مشرقی کې نشر شوې ده
23	افغانها و آزادي هند – په پښتو او فارسی	1327	

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لیکوال د دي کتاب له چاپ څخه وروسته د نورو آثارو فهرست

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
24	د خوشحال خان بازنامه	1332	چاپ
25	د معارف د دریم ټولګي دینیات		څو ځله چاپ
26	د معارف د دویم ټولګي پښتو قرائت		څو ځله چاپ
27	د معارف د دولسم ټولګي پښتو	1345	څو ځله چاپ
28	د معارف د پنځم ټولګي پښتو قرائت		څو ځله چاپ
29	د پښتو قصې	1331	چاپ
30	د پښتنو مجاهدي	1330	چاپ
31	د پښتنو مجاهدي	1331	چاپ
32	پښتون یار	1331	چاپ
33	د پښتو مصدرونو لارښود	1344	چاپ
34	د هند سفر	1334	چاپ
35	د ژوند سندره	1330	چاپ
36	د پښتونخوا پېښې	1334	

(c) ketabton.com: The Digital Library

37	ژبښودنه	1341	چاپ
38	د پښتو عروض	1344	چاپ
39	طب نامه	1344	چاپ
شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
40	تاریخچه ادب پشتو	1333	چاپ کابل کلنۍ
41	سوري شيرشاه (شيرشاه سوري)	1334	چاپ
42	د فراه پېژندنه	1326	چاپ
43	د علی خان پېژندنه	1336	چاپ
44	د پښتو قلمي نسخې	1347	چاپ
45	د پښتو پېژندنه	1356	چاپ
46	د ا لماتا سفر	1351	چاپ
47	د آریانا دایرۍ المعارف	1356	چاپ
48	د پښتو قلمي نسخو د څېړني لارښود	1347	چاپ
49	د قطغن سفر	1330	چاپ
50	پښتني لارښود	1365	چاپ
51	روښان ستوری	1366	چاپ
52	نوميالي پوهان او غازيان	1367	چاپ
53	د پښتو تاريخي سيمينار	1366	چاپ
54	د پښتو نثر هینداره	1342	1372 چاپ
55	نوي څېړنه	1358	چاپ
56	ادبي او تاريخي سمونې	1371	چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

57	د پښتو ادبي مکتبونه	1368	چاپ
58	ادبي ليکونه	1373	چاپ
59	د مهتمم ژوند	1367	چاپ
60	د ننګرهار ننداره	(1328)	چاپ 1374
61	لرغونې پښتو	1373	چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
62	د ژوند پلوشې	1374	چاپ
63	نومیالي شاعران	1370	چاپ
64	خوږې وږمې	1376	چاپ
65	د ښکلا وږمه	1376	چاپ
66	د ژوند پلوشې دویم ټوک	1360	ناچاپ
67	په هند کې پښتو کتابونه	1359 1360	
68	خپلواك ژوند	1360	
69	نړۍ وال کانفرانسونه	1360	
70	د شوروي سفر	1336	چاپ
71	د مصر سفر	1337	چاپ
72	زما ژوند او هلې ځلې	1374	ناچاپ
73	نوې کتنه		ناچاپ
74	کره کتنه (تاریخي چارې)		ناچاپ
75	د هیواد ننداري	1358	
76	د زلمو وظیفې		
77	د ربنتین د ژوند پیښې	1377	ناچاپ
78	د پوهاند ربنتین مرکې	1377	ناچاپ
79	د بدخشان ننداره		چاپ
80	د الینګار او الیشنګ ننداره		چاپ
81	د خوست لیدنه		چاپ
82	د عشق آباد سفر		چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
83	انوك اردن		چاپ
84	نوی ژوند	1330	چاپ
85	د پښتونستان واقعات (پښتې)	1330	چاپ
86	د پښتو ادبیاتو تاریخ	1343	چاپ 1346
87	پیاوړي شاعران	1372	چاپ
88	وزم پوهنه		
89	پښتو ګرامر اول جز	1327	چاپ
90	پښتو ګرامر دویم جز	1370	چاپ
91	پښتو ګرامر اول او دویم جز (ژباړن هاشمي)	1372	چاپ
92	د اشعارو ډولونه	1374	چاپ
93	د جلال آباد تګ راتګ	1365	چاپ

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library